

SANCTI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI SENTENTIARUM LIBRI TRES. (C)

LIBER PRIMUS.

115 CAPUT PRIMUM. *Quod Deus summus et incommutabilis sit.*

1. Summum bonum Deus est, quia incommutabilis est, et corrumpi omnino non potest. Creatura vero bonum, sed non summum est **116**, quia mutabilis est; et dum sit quidem bonum non tamen esse potest et summum.

2. Quid est Dei immortalitas, nisi ejus incommutabilitas? Nam et angeli et animae immortales sunt, sed immutabiles non sunt; ideoque solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis est. Nam anima moritur, dum, deserente Deo, de bono in malum mutatur, sic et angelus, dum, deserente Deo, est lapsus.

3. Quod materiam habet, unde existat, mutabile est, quia de infirmi ad formam transit. Quod vero non habet materiam, immutabile est, sicut Deus utique est. Bene, ac substantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incommutabilitas. Unde et merito cunctae praeponitur creaturae.

4. Opus non consilium, apud Deum (credimus) mutari; nec **117** variari eum, quia per varia tempora diversa praecipit, sed manens idem incommutabilis, et aeternus, quid cuique congruum esset tempori, ab ipsa tamen aeternitate in ejus mansit dispositione consilii.

5. Non usu nostro aliud Deum putare, aliud pulchritudinem ejus, atque aliud magnitudinem ipsius (debemus) sicut aliud est homo, aliud pulchritudo; quia, desistente pulchritudine, homo manet. Ac per hoc, qui ita intelligit Deum, corporeum esse credit, dum pulchritudo et magnitudo Dei ipse Deus sit.

6. Ideo Deus dicitur simplex, sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, et aliud quod in ipso est. Inordinate dici seu conferri vitiis ea quae ordinata sunt in Deo (patet) utpote simplicitas, quae aliquando dicitur pro stultitia, et non est. Apud Deum vero summa simplicitas est. Juxta hanc regulam, et caetera aestimanda sunt.

CAPUT II. *Quod immensus et omnipotens sit Deus.*

1. Non ideo coelum et terram implet Deus, ut contineant eum; sed ut ipsa potius contineantur ab eo. Nec particulatim Deus **118** implet omnia, sed cum sit idem unus, ubique tamen est totus. Non ita putandus est esse in omnibus Deus, ut unaquaeque res pro magnitudine portionis suae capiat eum, id est, maxima majus, et minima minus, dum sit potius ipse totus in omnibus, sive omnia in ipso (**Ephes. IV, 6.**)

2. Omnipotentiae divinae majestas cuncta potestatis suae immensitate concludit nec evadendi potentiam ejus quisquam aditum invenire poterit, quia ille omnia circumquaque constringit. Cuncta enim intra divini judicii omnipotentiam coarctantur, sive quae continenda sunt, ut salva sint, sive quae amputanda sunt, ut pereant. Nullatenus ergo (dicimus) posse effugere Deum quempiam. Qui enim eum non habet placatum, nequaquam evadere potest iratum.

3. Immensitas divinae magnitudinis ita est, ut intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum; extra omnia, sed non exclusum. Et ideo interiorem, ut omnia contineat; ideo exteriorem, ut incircumscripta magnitudinis suae immensitate omnia concludat. Per id ergo, quod exterior est, ostenditur esse creator; per id vero quod interior, gubernare omnia demonstratur. Ac ne ea quae creata sunt sine Deo essent, Deus intra omnia est. Verum ne extra Deum essent, Deus exterior est, ut omnia concludantur ab eo.

4. Consummatio alicujus facti dicitur perfectio; Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hunc sermonem de usu nostro sumpsit humana inopia, sicut et reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est, utcunque dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit.

5. Dum localis non sit Deus, localiter tamen in suis ambulat **119** sanctis, dum de loco in locum praedicatur ab eis. Nam Deus, qui nec loco movetur, nec tempore, in servis tamen suis et tempore et loco movetur, quoties ab eisdem localiter praedicatur.

6. Dum de Deo nec secundum quantitatem, nec secundum qualitatem, nec secundum situm, nec secundum habitum aut motum aliquid digne dicatur, inest tamen ei quodammodo latitudo (**Ephes. III, 18**) charitatis, qua nos et ab errore colligit, et continet in veritate. Inest ei et longitudo, qua nos longanimitate portat, donec emendatos patriae futurae restituat. Inest ei et altitudo, per quam omnem sensum suae scientiae immensitate exsuperat. Inest ei et profundum, quo damnandos inferius iusta aequitate disponens praeordinat.

CAPUT III. *Quod invisibilis sit Deus.*

1. Dum de Deo loquens Scriptura plerumque dicit: *Ecce Deus*, non quasi visibilem ostendit, sed ubique esse praesentem significat. **120** Per id quod dicit: *Ecce Dominus*, vel quod magnitudinem divinitatis ejus nullus possit sensus attingere, etiam nec angelicus, quamvis usque ad parilitatem angelicam humana post resurrectionem natura proficiat, et ad contemplandum Deum indefessa consurgat, videre tamen ejus essentiam plene non valet, quam nec ipsa perfectio angelica in totum attingit scire, secundum Apostolum, qui ait: *Pax Dei, quae exsuperat omnem sensum* (**Philipp. IV, 7**), ut subaudias, etiam angelorum. Sola enim Trinitas sibi integre nota est, et humanitas a Christo suscepta, quae tertia est in Trinitate persona:

2. Intelligibiliter quodam miro modo Dei essentia sciri potest, dum esse creditur. Opus vero ejus, quod utique aequari ei non potest, atque judicia a nullo penitus sciuntur. Dei secreta judicia non posse sensu penetrari, vel angelico, vel humano (constat). Et ideo quia occulta, sed justa sunt, tantumdem venerari ea opus est, et timere, non discutere, aut inquirere, secundum Apostolum, qui ait: *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit (I Cor. II, 16)?*

CAPUT IV. *Quod ex creaturae pulchritudine agnoscatur creator.*

1. Saepe ad incorpoream Creatoris magnitudinem creaturarum corporea magnitudo componitur, ut magna considerentur ex parvis, et ex visibilibus invisibilia aestimentur, atque ex pulchritudine **121** factorum effector operum agnoscatur, non tamen parilitate consimili, sed ex quadam subdita et creata specie boni.

2. Sicut ars in artificem retorquet laudem, ita rerum Creator per creaturam suam laudatur; et quanto sit excellentior, ex ipsa operis conditione monstratur. Ex pulchritudine circumscriptae creaturae pulchritudinem suam, quae circumscribi nequit, facit Deus intelligi, ut ipsis vestigiis revertatur homo ad Deum, quibus aversus est, ut qui per amorem pulchritudinis creaturae, a Creatoris forma se abstulit, rursum per creaturae decorem ad Creatoris revertatur pulchritudinem.

3. Quibusdam gradibus intelligentiae per creaturam progreditur homo ad intelligendum Deum creatorem, id est, ab insensibilibus surgens ad sensibilia; a sensibilibus surgens ad rationabilia; a rationabilibus surgens ad Creatorem. Intelligibilia per se collaudant Deum, irrationabilia et insensibilia non per se, sed per nos, dum ea considerantes Deum laudamus. Sed ideo dicuntur laudare ipsa, quia eadem laudem eorum parturit causa.

4. Dixerunt antiqui, quod nihil tam hebes sit, quod non sensum habeat in Deum. Hinc est illud quod ex silice duro scintilla excutitur. Et si ignis in saxo, utique ibi sentitur sensus, ubi se vita non sentit.

122 CAPUT V. *Quod ex usu nostro quaedam species ad Deum referantur.*

1. Nostro usu zelare Deus dicitur, vel dolere. Horum enim motuum apud Deum perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. Non ita est praecipitanda mentis sententia, ut credamus posse Deo furoris vel mutationis accidere perturbationem; sed ipsam aequitatem justitiae, qua reos punit, iram sacra lectio nominavit, quoniam quod judicantis aequum est, furor est, et indignatio patientis.

2. Ita ergo intelligere opus est et alias passiones, quas de affectione humana ducit Scriptura ad Deum, ut et juxta se incommutabilis sit credendus, et tamen pro causarum effectibus, ut facilius intelligatur, nostrae locutionis et mutabilitatis genere appelletur.

3. Tam clementer Deus humanae consulit infirmitati? Ut quia eum sicut est non possumus agnoscere, nostrae locutionis more se ipsum nobis insinuet. Unde et membrorum nostrorum qualitatem habere describitur, et passionum indigna dici de se voluit, **123** quatenus ad sua, per

nostra nos traheret, et dum condescendit nobis,
consurgeremus ei.

4. Multis modis Deus ad significandum se hominibus de inferioribus rebus species ad se trahit; quem re vera juxta propriam substantiam invisibilem esse et incorporeum constat. Plerumque de corporibus ad Deum sumuntur qualitatuum species, quae tamen in Deo non sunt, quia in propria natura incorporeus est, et incircumscriptus, sed pro efficientiis causarum in ipso species rerum scribuntur, ut quia omnia videt, dicatur oculus; et propter quod audit omnia, dicatur auris; pro eo autem quod avertitur, ambulat; pro eo quod expectat stat.

5. Sic et in caeteris horum similibus ab humanis motibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est obliviscens, et memorans. **124** Hinc est quod propheta dicit: *Juravit Dominus exercituum per animam suam (Jerem. LI, 14)*. Non quod Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Et alibi simili figura et vermis et scarabeus intelligitur (**Psal. XXI, 7**).

6. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum passionum seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Nam et Christus agnus, non pro natura, sed pro innocentia; et leo, pro fortitudine, non pro natura; et serpens, pro morte et sapientia, non pro natura scribitur. Nam et in propheta plaustrum portantis fenum species ducitur ad Deum (**Amos II, 13**). Et haec omnia ideo per figuram Christus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiae ejus.

7. Falluntur quidam stultorum, dum legunt, ad imaginem Dei factum esse hominem (**Gen. II**), arbitantes Deum esse corporeum, dum non caro, **125** quod est corpus, sed anima, quod est spiritus, Dei imaginem habeat. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginem suam fecit, quia mentem, non carnem, ad similitudinem suam creavit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, et dum non inveneris, hoc est Deus.

8. Facies Dei in Scripturis sacris, non caro, sed divina cognitio intelligitur, ea quidem ratione, qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: *Ostende nobis faciem tuam*, ac si dicatur: Da nobis cognitionem tuam.

9. Os Dei Unigenitus ejus est. Nam sicut pro verbis, quae per linguam fiunt, saepe dicimus *illa et illa lingua*, ita pro Dei verbo os ponitur, quia mos est ut verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit per id quod efficitur nominatur, bene os pro verbo ponis, sicut linguam pro verbis, sicut manum pro litteris.

10. Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum vero omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad faciem quibusque electis praesentabitur, ut ipsam speciem contemplentur, cujus nunc vestigia comprehendere conantur; et hoc est quod per speculum videri Deus dicetur (**I Cor. XIII, 12**). Sic et caetera.

126 CAPUT VI. *Quod Deo nulla temporum successio ascribatur.*

1. Omnia tempora praecedit divina aeternitas, nec in Deo praeteritum, praesens, futurumve aliquod creditur, sed omnia praesentia in eo dicuntur, quia aeternitate sua cuncta

complectitur. Alioquin mutabilis est Deus credendus, si ei successiones temporum ascribuntur. Si semper aliqua essent cum Deo tempora, non esset tempus, sed aeternitas; nec mutarentur tempora, sed starent.

2. Praesens, praeteritum et futurum nostrum est habere, non Dei. Verbi causa, dicimus pro praesenti, *teneo Codicem*; pro praeterito, *tenui*; pro futuro, *tenebo*. Universitatem vero Deus tenet; et pro *tenuit*, et *tenebit*, *tenet* dicitur.

3. Sed nec ipsis angelis decessio accessiove est temporum. Nam duas esse in creaturis res, quibus vicissitudo temporum non valet, angelis scilicet, propter quod incommutabili inhaerent Creatori; sive materiae illi informi, priusquam ex ea omnia ista quae temporaliter jam volvuntur formarentur, nec ipsi utique valebat tempus. Tempus igitur non ad eas creaturas, quae supra coelos sunt, sed ad eas quae sub coelo sunt pertinere (cognoscitur). Non enim angelis accedunt tempora, vel succedunt, sed nobis, qui sub coelo versamur in hoc infimo mundo.

127 CAPUT VII. *De temporibus.*

1. Nulla ante principium mundi fuisse tempora manifestum est, quia, dum sit ipsum tempus creatura, in principio tamen mundi factum esse credendum est. Ideo ergo principium dicitur, quod ex ipso coepit rerum universarum exordium.

2. Nullum spatium corporaliter habent tempora, quia ante abscedunt pene quam veniant. Ideoque in rebus nullus status est temporum, quia celeri creaturae motu mutantur. Nec centum anni unum tempus est; nec unus annus unum tempus est; nec unus mensis unum tempus est; nec dies, nec hora, quia, dum haec omnia particulis accedunt suis, et decedunt, quomodo unum dicendum est quod non simul est?

3. Utrum sit praeteritum, futurumve tempus, sicut praesens; et si est, scire oportet ubi est; sed adverte quod cuncta, et futura et praeterita et praesentia, in animo sunt potius requirenda.

4. Tria ista, praeterita, praesentia et futura in animo tantum inveniri constat, praeterita reminiscendo, praesentia contuendo, futura exspectando. Speramus igitur advenientia,

intuemur praesentia, recolimus transeuntia. Haec non ita in Deo sunt, cui simul omnia adsunt.

128 CAPUT VIII. *De mundo.*

1. Mundus ex rebus visibilibus, sed tamen investigabilibus constat. Homo autem ex rerum universitate compositus, alter in brevi quodam modo creatus est mundus.

2. Ratio mundi de uno considerata est homine. Nam sicut per dimensiones aetatum ad finem homo vergit, ita et mundus per hoc quod distenditur tempore, deficit, quia unde homo atque mundus crescere videtur, inde uterque minuitur.

3. Frustra dicitur per tanta retro tempora Deo vacanti novam pro mundo faciendo ortam fuisse cogitationem, quando in suo aeterno maneret consilio hujus mundi constructio; nec tempus ante principium, sed aeternitas. Tempus vero a substitutione creaturae, non creatura coepit a tempore.

4. Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequam coelos faceret? Cur nova voluntas in Deo ut mundum conderet orta est? Sed nova voluntas in Deo exorta non est, quia etsi in re mundus non erat, in aeterna tamen ratione et consilio semper erat.

5. Dicunt quidam: Quid subito voluit Deus facere mundum, quem ante non facit? Voluntatem Dei immutari arbitantes, qui aliquando voluit quod aliquando non voluit. Quibus respondendum est: Voluntas Dei Deus est, quia non ipse aliud est, aliud voluntas **129** ejus, sed hoc est illi velle quod ipse est et quod ipse est, utique aeternum et incommutabile est. Haec est ergo voluntas ejus.

6. Materies ex qua formatus est mundus (**Gen. I**), origine, non tempore, res a se factas praecessit, ut sonus cantum. Prior enim est sonus cantu, quia suavitas cantilenae ad sonum vocis, non sonus pertinet ad suavitatem; ac per hoc utrumque simul sunt, sed ille ad quem pertinet cantus prior est, id est, sonus.

7. Materia ex qua coelum terraque formata est, ideo informis vocata est, quia nondum ea formata erant quae formari restabant, verum ipsa materia ex nihilo facta erat.

8. Aliud est aliquid fieri posse, aliud fieri necesse esse. Fieri necesse est, quod Deus naturis inservit; fieri autem posse est, quod extra cursum inditum naturarum Creator, ut faceret, quando voluit, reservavit.

9. Non ex hoc substantiam habere credendae sunt tenebrae, quia dicit Dominus per prophetam: *Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras* (**Isa. XLV. 6, 7**); sed quia angelica natura, quae non est praevaricata, lux dicitur; illa autem quae praevaricata est tenebrarum nomine nuncupatur. Unde et in principio lux a tenebris dividitur. Sed quia et hos et illos Deus creavit, inde dicitur: *Formans lucem et creans tenebras*. Veruntamen bonos angelos non tantum creans, sed etiam formans; malos vero tantum creans, non formans. Hoc et de hominibus bonis malisque accipiendum est.

10. Post annumeratam coeli terraeque creaturam, ideo nominatur in Genesi Spiritus sanctus, ut quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur quorum creator Spiritus sanctus superferri diceretur. Quod et Apostolus indicat (**Ephes. III**), dum supereminentem viam charitatis demonstrat.

11. Ideo superferri aquis sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei in quo subsistentes requiescimus, atque protegendo nos superfertur nobis.

12. Unaquaeque natura suo pondere nititur. Ignis autem et **130** oleum merito superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri universae creaturae Spiritus sanctus probatur.

13. Dies prior factus angeli sunt, quorum propter unitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est unus; et idcirco ipse repetitur semper in exsecutione creaturae. Qui dies, hoc est, natura angelorum, quando creaturam ipsam contemplantur, quodammodo vesperascebat; non autem permanendo in ejus creaturae contuitu, sed laudem ejus ad Deum referens, eamque melius in divina ratione conspiciens, continuo mane fiebat. Si vero permaneret, neglecto Creatore, in creaturae aspectu jam non vespera, sed nox utique fieret.

14. Dum se creatura melius in Deo quam in se ipsa noverit, ipsa sui cognitio, quae major in Deo est, dies et lux dicitur. Cognitio vero sua in seipsa, ad compensationem cognitionis

illius, quae est in Deo, quia longe inferior est, vespera nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat (**Gen. I**). Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, ut se plenius nosse potuisset, ad Deum esse referebat creatura, in quo dies se agnoscendo melius fieret.

131

15. Non sic quemadmodum nos transitorie dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit *Fiat coelum* in principio. Illud enim sempiternae in verbo unico dictum est. Si transitorie dictum est a Deo *Fiat*, erat utique creatura aliqua, unde jam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret *Fiat*, nulla exstitit creatura, ipsum *Fiat* quod dictum est, in aeternitate Verbi, non in vocis sono, enuntiatum est.

16. Non septies a Deo visa, septiesque laudata est creatura, quae antequam fieret perfecte ab illo est visa; sed dum nos singula videntes laudamus, fit tanquam ipse videat, laudetque per nos, sicut est illud: *Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (**Matth. X, 20**). Proinde sicut ipse et per nos loquitur, ita videt et laudat per nos; sed per se perenniter ac sempiternae videt, per nos vero temporaliter.

17. Attende universaliter creaturam in principio valde bonam vocari, singulariter vero tantum bonam, quia et membra corporis, cum sint singula bona, majus tamen bonum faciunt, dum singula omnia valde bonum corpus efficiunt.

18. Decor elementorum omnium in pulchro et apto consistit; sed pulchrum ei quod se ipsum est pulchrum, ut homo ex anima et membris omnibus constans. Aptum vero est, ut vestimentum et victus. Ideoque hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento et victui est homo necessarius, sed ista homini; ideo autem illa apta, quia non sibi, sicut homo, pulchra, aut ad se, sed ad aliud, id est, ad hominem accommodata, non sibimet necessaria. Hoc et de caeteris elementorum naturis dicendum est.

19. Cuncta quae sunt, et facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideoque sic divina scrutare opera, ut semper ea cogites immensa.

132 CAPUT IX. *Unde malum.*

1. Malum a diabolo non est creatum, sed inventum; et ideo nihil est malum, quia sine Deo factum est nihil, Deus autem malum non fecit. Non quia alicubi aut aliquando erat malum, unde fieret diabolus malus, sed quia vitio suo, dum esset angelus bonus, superbiendo effectus est malus; et ideo recte dicitur ab eo inventum malum.

2. Nullam esse naturam mali constat, quia natura omnis aut incommutabilis ut Deus est, aut commutabilis ut creatura est. Malum vero ideo natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cum discedit, natura manet, et malum quod inerat nusquam est. Ex eo quod vitium nocet naturae, agnoscitur vitium naturam non esse, quia nihil quod naturale est nocet.

3. Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturae bonae, quae in tantum testatur eam esse bonam, ut illam Deus pro malo non relinquat inultam.

4. Creditur ab haereticis mentem a Deo, vitia a diabolo fuisse creata. Unde et ab ipsis duae naturae, bona et mala putantur. Sed vitium natura non est; et dum vere a diabolo sit, non tamen creatum est.

5. Quam ob causam permiserit Deus mali oboriri statum, nisi ut ex contrariis malis bonae naturae decor emeretur? Modus iste etiam in verbis esse comperitur. Qui modus antitheton Graece dicitur, quod Latine oppositum, vel contrapositum nominatur **133**, et fit pulchra locutio, quando mox contraria positae proferuntur. Ita et in rebus permistum est malum, ut naturae bonum ad comparisonem excelleret mali.

6. Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum, quando et ipsa quae in creaturis videntur esse poenalia, si bene utantur, et bona, et prospera sunt, si male utantur, nocent. Ita ergo perpendenda est creatura ex nostro usu non bona, nam ex sua natura valde bona.

7. Si radas supercilium hominis, parvam rem demes, sed totius corporis ingeris foeditatem; ita et in universitate creaturae est: si extremum vermiculum natura malum dixeris, universae creaturae injuriam facis.

8. Cuncta mala per peccatum primi hominis pro poena sunt translata in universum genus humanum. Proinde quaecunque videntur mala, partim nobis saeviunt origine, partim culpa.

9. Mala dicunt multa in creaturis perversi, ut ignem, quia urit; ut ferrum, quia occidit; ut feram, quia mordet, sed commoda ipsorum non intendens homo, accusat in illis quod sibi debet potius imputare; cujus pro peccato ista effecta sunt noxia, quae illi omni ex parte fuerunt ante peccatum subjecta. Nostro vitio, non sua natura, nobis mala sunt ea quae nobis nocent. Nam lux, dum sit bona, infirmis oculis noxia est, et tunc oculorum vitium, non lucis est; sic et caetera.

10. Cum creaturarum stimulis et elementorum adversitatibus homo verberatur, peccati hoc exigere poenam, ut Deo superbiens homo ea quae infra ipsum sunt patiatur adversa. Unde et in Sapientia legitur pro Deo: *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos*. Merito ergo peccatorum hoc

actum est, ut naturaliter prospera mutantur homini in adversa. Unde et Salomon: *Creatura exardescit in tormentum, adversus injustos, et lenior est ad benefaciendum his qui in Deo confidunt.*

134 11. Non erit caro subjecta animae, nec vitium rationi, si animus non est subditus Conditori. Tunc autem recte subjiciuntur nobis omnia quae sub nobis sunt, si nos subjicimur ei a quo nobis illa subjecta sunt. Nam et quae videntur esse subjecta ei qui Deo subjectus non est, ille potius subjicitur eis, qui suam voluntatem subjugat amoris eorum quae sibi subjecta existimat.

CAPUT X. *De angelis.*

1. Angelorum nomen officii est, non naturae; nam secundum naturam spiritus nuncupantur. Quando enim de coelis ad annuntiandum hominibus mittuntur, ex ipsa annuntiatione angeli nominantur; natura enim spiritus sunt. Tunc autem angeli vocantur quando mittuntur.

2. Natura angelorum mutabilis est, quia inest illis mutabilitas in natura; sed facit eos incorruptos charitas sempiterna.

Gratia dicimus, non natura esse incommutabiles angelos.

Nam si natura incommutabiles essent, diabolus non utique cecidisset. Mutabilitatem itaque naturae suffragatur in illis contemplatio Creatoris; inde et privatus est **135** apostata angelus, dum fortitudinem suam, non a Deo sed a se voluit custodiri.

3. Ante omnem creaturam angeli facti sunt, dum dictum est *Fiat lux*; de ipsis enim dicit Scriptura: *Prior omnium creata est sapientia*. Lux enim dicuntur participando luci aeternae. Sapientia enim dicuntur ingenitae inhaerendo Sapientiae. Et dum sunt mutabiles natura, non tamen sinit eos contemplatio mutari divina.

4. Ante omnem creationem mundi creati sunt angeli, et ante omnem creationem angelorum diabolus conditus est, sicut scriptum est: *Ipse est principium viarum Dei*. Unde et ad comparisonem angelorum archangelus appellatus est. Prius enim creatus exstitit ordinis praelatione, non temporis quantitate.

5. Primatum habuisse inter angelos diabolum, ex qua fiducia cecidit, ita ut sine reparatione laberetur. Cujus praelationis

excellentiam propheta his verbis annuntiat: «Cedri non fuerunt altiores illo, in paradiso Dei, abietes non adaequaverunt summitatem illius: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi»; quoniam speciosiore fecit eum Deus.

6. Distat conditio angeli a conditione hominis; homo enim ad Dei similitudinem conditus est, archangelus vero qui lapsus est signaculum Dei similitudinis appellatus est, testante Domino per Ezechielem: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti.* Quanto enim subtilior est **136** ejus natura, tanto plenius exstitit ad similitudinem divinae veritatis expressa.

7. Prius de coelo cecidisse diabolum (creditur) quam homo conderetur. Nam mox ut factus est, in superbiam erupit, et praecipitatus est de coelo. Nam juxta veritatis testimonium ab initio mendax fuit, et in veritate non stetit, quia statim ut factus est, cecidit. Fuit quidem in veritate conditus, sed non stando confestim a veritate est lapsus.

8. Uno superbiae lapsu, dum Deo per tumorem se conferunt, et homo cecidit, et diabolus; sed homo reversus ad poenitentiam Deo se inferiorem esse cognoscit. Diabolus vero non solum hoc contentus, quod se Deo aequalem existimans cecidit, insuper etiam superiorem Deo se dicit, secundum

Apostoli dictum, qui ait de antichristo: *Qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur.*

9. Diabolus ideo jam non petet veniam, quia non compungitur ad poenitentiam; membra vero ejus per hypocrisim deprecantur, quod tamen pro mala conscientia adipisci non merentur.

10. Discat humana miseria quod ea causa citius provocetur Deus praestare veniam, dum infirmo compatitur homini, quia ipse traxit ex parte inferiori peccandi infirmitatem, hoc est, ex carne, qua inclusa anima detinetur.

11. Apostatae angeli ideo veniam non habent, quia carnalis fragilitatis nulla infirmitate gravati sunt, ut peccarent; homines autem post peccatum idcirco revertuntur ad veniam, propter quod ex lutea materia pondus traxerunt infirmitatis: ideoque pro infirma carnis conditione reditus patet homini ad salutem, sicut et Psalmus dicit: *Ipse scit figmentum nostrum. Memento, Domine, quod terra sumus.* Et iterum: *Memorare, inquit, quae mea substantia.*

12. Postquam apostatae angeli ceciderunt, caeteri perseverantia aeternae beatitudinis solidati sunt. Unde et post coeli creationem in principio repetitur *Fiat firmamentum*, et vocatum est firmamentum coelum. Nimirum ostendens quod

post angelorum ruinam **137** hi qui permanserunt firmitatem meruerunt aeternae perseverantiae et beatitudinis quam antea minus acceperant. Unde oportet agnosci quod malorum iniquitas sanctorum serviat utilitati, quia unde mali corruunt, inde boni proficiunt.

13. Bonorum angelorum numerus, qui post ruinam angelorum malorum est diminutus, ex numero electorum hominum supplebitur, qui numerus soli Deo est cognitus.

14. Inter angelos distantia postestatum est, et pro graduum dignitate ministeria eisdem sunt distributa; alique aliis praeferuntur, tam culmine potestatis quam scientia virtutis; subministrant igitur alii aliorum praeceptis, atque obediunt jussis. Unde et ad prophetam Zachariam Angelus angelum mittit, et quaecunque annuntiare debeat praecipit.

15. Novem esse distinctiones vel ordines angelorum sacrae Scripturae testantur, id est: angelos, archangelos, thronos, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubim et seraphim. Horum ordinum numerum etiam Ezechiel propheta describit, sub totidem nominibus lapidum, cum de primatu apostatae angeli loqueretur. Omnis, inquit, lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius, et jaspis, chrysolithus, et onyx, beryllus, sapphirus, et carbunculus, et smaragdus. Quo numero lapidum ipsi ordines designati sunt angelorum, quos apostata angelus ante lapsum, quasi in vestimento ornamenti sui, affixos habuit, ad quorum

comparationem, dum se clariorem cunctis aspexit, confestim intumuit, et cor suum ad superbiam elevavit.

16. Angeli semper in Deo gaudent, non in se. Malus vero ideo est diabolus, quia non quae Dei, sed quae sua sunt requisivit. Nulla autem major iniquitas quam non in Deo, sed in se velle quempiam gloriari.

17. Angeli in verbo Dei cognoscunt omnia, antequam in re fiant; et quae apud homines adhuc futura sunt, angeli jam, revelante Deo, noverunt. Praevaricatores angeli, etiam sanctitate amissa, non tamen amiserunt vivacem creaturae angelicae sensum. Triplici enim modo praescientiae acumine vigent, id est, subtilitate naturae, **138** experientia temporum, revelatione superiorum potestatum.

18. Quoties Deus quocunque flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictae apostatae angeli mittuntur: qui tamen divina potestate coercentur, ne tantum noceant quantum cupiunt. Boni tamen angeli ad ministerium salutis humanae deputati sunt, ut curas administrent mundi, et regant omnia jussu Dei, testante Apostolo: *Nonne omnes, inquit, sunt administratorii spiritus, in ministerium missi, propter eos qui haereditatem capiunt salutis?*

19. Angeli corpora in quibus hominibus apparent, de superno aere sumunt, solidamque speciem ex coelesti elemento induunt, per quam humanis obtutibus manifestius demonstrantur.

20. Singulae gentes praepositos angelos habere creduntur, quod ostenditur testimonio angeli Danieli loquentis: *Ego (inquit) veni ut nuntiarem tibi, sed princeps regni Persarum restitit mihi.* Et post alia: *Non est qui me adjuvet, nisi Michael princeps vester.*

21. Item omnes homines angelos habere probantur, loquente Domino in Evangelio: *Amen dico vobis quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui est in coelis.* Unde et Petrus, in Actibus apostolorum, cum pulsaret januam, dixerunt intus apostoli: *Non est Petrus, sed angelus ejus est.*

22. Si Deum angeli contuentur et vident, cur Petrus apostolus dixit: *In quem desiderant angeli Dei conspicere?* Iterum, si eum non contuentur, nec vident, quomodo, juxta sententiam Domini, *angeli eorum semper vident faciem Patris, qui in coelis est?* Sed bene utrumque est. Nam veraciter credimus quod Deum angeli et vident et videre desiderant, et habent et habere festinant, et amant et amare nituntur.

23. Si enim sic videre desiderant, ut effectum desiderii non perfruantur, desiderium hoc necessitatem habet, necessitas ista poenalis est; **139** sed a beatis angelis omnis poena longe est, quia nunquam simul poena et beatitudo conveniunt. Rursum si eos dicimus Dei visione satiari, satietas fastidium habere solet, et scimus illos Dei visionem, quam et desiderant, fastidire non posse.

24. Quid ergo est nisi ut miro modo simul utrumque credamus, quia et desiderant, et satiantur? Sed desiderant sine labore, et satiantur sine fastidio. Ne enim sit in desiderio necessitas, desiderantes satiantur. Et iterum, ne sit in satietate fastidium, satiari desiderant. Vident ergo angeli faciem Patris per satietatem; sed quia satietas ista fastidium nescit, angeli desiderant in eum prospicere semper.

25. Ubique in Scripturis sanctis, pro Deo angelus ponitur, non Pater, non Spiritus sanctus, sed pro incarnationis dispensatione solus Filius intelligitur.

26. Ante dominicae incarnationis adventum discordia inter angelos et homines fuit. Veniens autem Christus pacem in se, et angelis, et hominibus fecit. Eo quippe nato, clamaverunt angeli: *In terra pax hominibus bonae*

voluntatis. Per incarnationem igitur Christi non solum Deo reconciliatus est homo, verum etiam pax inter homines et angelos reformata est.

27. Discordia igitur ante adventum Christi hominum et angelorum fuisse per id maxime agnoscitur, quod salutati in Veteri Testamento ab hominibus angeli, despiciunt se salutari ab eis. Quod in Novo Testamento a Joanne factum non solum reverenter angelus suscipit, verum etiam ne faciat interdicat.

28. Ob hoc homo in Veteri Testamento despicitur, nec resalutatur ab angelo, eo quod homo adhuc nondum transisset in Deum.

29. Suscipitur autem homo a Deo, et reverenter salutatur ab angelo. **140** Nam et Mariam angelus Gabriel legitur salutasse, et Joanni angelum salutanti ab eodem angelo dicitur: *Vide ne feceris, conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum*. Per quod agnoscitur **141** per incarnationem dominicam pacem hominibus fuisse et angelis redditam.

CAPUT XI. *De homine.*

1. Omnia sub coelo propter hominem facta sunt, homo autem propter se ipsum; inde et omnia per figuram ad ejus similitudinem referuntur. Communia homini omnia naturalia esse cum omnibus quae constant, et in homine omnia contineri, atque in eo omnium rerum naturam consistere (patet). Universitatis creaturae homo magna quaedam portio est; tantoque gradu est caeteris excellentior, quanto imagini divinae vicinior. Quantum caeteris creaturis praestat homo dignitate virtutis, ex ipsa reverentia discitur creationis, dum per omnia dixit Deus: *Fiat et facta sunt*, creare vero hominem eum quadam aeterni consilii deliberatione voluerit, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*.

2. Quia enim boni sumus naturaliter conditi, culpa quodam modo merito contra naturam mali sumus effecti.

3. Sicut praescivit Deus hominem peccaturum, ita et praescivit **142** qualiter illum per suam gratiam repararet, qui suo arbitrio deperire potuisset.

4. Originaliter Adam et Eva simul creati sunt, specialiter vero postea mulier de latere viri formata est. Pariter ergo conditi sunt uterque, rationis ordine, non pariter temporis unitate.

5. Vir ad imaginem Dei factus est, mulier ad imaginem viri formata est; unde et illi lege naturae subjecta est.

6. Item vir propter semetipsum factus est, mulier ob adiutorium viri creata est.

7. Homo propter peccatum tunc traditus est diabolo, quando **143** audivit: *Terra es, et in terram ibis*. Tunc enim dictum est et diabolo: *Terram manducabis*. Unde et propheta ait: *Serpenti pulvis panis ejus*. Serpens enim diabolus est; pulvis, impii; et ipsi sunt cibus diaboli.

8. Quia prava voluntate ad ima collabimur, recte ad bene agendum cum labore consurgimus: quod non ita esset, si delectatio flagitium primorum hominum non persuasisset quibus ad bene vivendum tantum velle sufficeret, et sine difficultate statim actio obtemperaret.

9. Divisio et pugna, ut sit in hominis animo, poena peccati est, ex primo homine in omnes ejus filios propagata, ut qui noluit cum Deo esse unitus, esset in semetipso divisus, et qui imperanti Domino noluit esse subjectus, fieret sibimetipsi rebellis atque contrarius. Unde nec sibi poterit subjugari, si prius Deo non fuerit subjugatus, sibique serviet nolens, qui Deo noluit volens.

10. Quam varie per diversa humanum defluxit genus, dum se ab una stabili semperque manente divinitatis soliditate subtrahit! Nam dum opus quodlibet appetit, quasi ibi jam requiem mentis infigit. Sed dum ei non sufficit, mutata intentione, ad alias atque alias actiones transit; dumque per diversa requiem solidam quaerit, nec invenit, in labore miser et varietate vivit, et vacuus a requie manet. Quamvis eadem mutabilitas non sit homini concreata, sed pro merito primae praevaricationis illi accesserit, jam tamen naturalis facta est, quia originaliter, a primo homine, sicut et mors, in omnes homines transit.

144 CAPUT XII. *De anima caeterisque sensibus.*

1. Vita corporis anima, vita animae Deus est. Et sicut corpus mortuum est sine anima, ita anima mortua est sine Deo.

2. Anima hominis non est homo, sed corpus, quod ex humo factum est, id tantum homo est. Inhabitando autem in corpore anima, ex ipso participio carnis hominis nomen accepit, sicut Apostolus interiorem hominem dicit animam, non carnem, conditam esse ad Dei imaginem. Male ergo a

quibusdam creditur animam hominis esse corpoream, quae propter id ad Dei imaginem facta est, ut si non incommutabilis ut Deus esset, tamen incorporea ut Deus existeret.

145 3. Sicut angeli, ita et animae; habent enim initium, finem vero nullum. Nam quaedam in rebus temporalia sunt, quaedam perpetua, quaedam vero sempiterna. Temporalia sunt quibus inest ortus et obitus; perpetua quibus ortus, non terminus; sempiterna, quibus nec ortus, nec terminus.

4. Animam non esse partem divinae substantiae, vel naturae; nec esse eam priusquam corpori misceatur, constat; sed tunc eam creari, quando et corpus creatur, cui admisceri videtur. Philosophorum sententiae dicunt esse animam, priusquam nascatur in corpore. Quod verum esse nullis approbatur indiciis. Nam utrum antea fuisset, nec ipsi novimus, nec quis hominum dicat habemus. Non est ergo quaerendum quod quaerendo magis est irridendum.

5. Gentiles et haeretici de anima disputare conantur, sed quomodo de illa aliquid recte sentire possunt, qui auctorem ad cuius imaginem facta est non noverunt? Et ideo multa errore digna dixerunt.

6. Mutabilis est anima, non localiter, sed temporaliter, suis affectionibus. Corpus autem, et loco, et tempore mutabile est, quia et tempore mutatur, et loco variatur. Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est ad animam mutabilitas cogitationum. Quae varietas malae motionis tunc menti inhaesit, quando ab aeternorum contemplatione primus homo recedens in illo stare noluit, a quo male recessit, et justa damnatione inconstans, per rerum raptus varietatem defluxit.

7. Multum ex sua natura splendorem possidet anima, sed fuscatur commistione carnis, qua retinetur inclusa. Ex ejus enim **146** parte vertitur ad peccandi infirmitatem, Salomone docente: *Corpus corruptibile aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.*

CAPUT XIII. *De sensibus carnis.*

1. Non virtute, non sensu corporis, sed ratione mentis excellimus animalibus caeteris.

2. Pro rebus corporeis utendis sufficit sensus carnis, non pro spiritualibus capiendis. Illecti autem homines usu corporearum rerum nihil putant aliter esse praeterquam quod carnis sensu concipiunt. Sicut praecellunt sibi corporei sensus diversitate locorum, ita sibimet virtute sentiendi praecellunt; nam sicut praestantior est odoratus sapore, et positione loci, et sentiendi longinquitate, sic auris odoratu. Longius enim audimus quam odoramus; et sic oculi auribus: longius enim videmus quam audimus.

3. Animus autem et loco, et merito his universis sensibus superfertur. In arce enim capitis constitutus, quod illi corporaliter non attingunt, iste intellectualiter contuetur. Amplius excellit oculorum sensus caeteris sensibus, quandoquidem quae ad alios pertinent sensus inde dicamus, veluti cum dicimus: *Vide quomodo sonat, vide quomodo sapit*, etc.

4. Quemadmodum oculus, ita et animus caetera videt, sese non intuetur. Aliarum enim rerum origines, species, et magnitudines perspicit; de se autem tanta veri ignorantia inficitur, ut in his omnibus nihil incertius contempletur.

5. Homo, qui miraris siderum altitudinem, et maris profunditatem, animi tui abyssum intra, et mirare, si potes.

Multa cogitantes **147** sine sensu carnis, et sine imaginibus vivis, animo tantum cernentes intuemur, memoriaque mente sibi eas figente, tenemus. Multa quoque intelligimus sensu quae lingua explere non possumus.

6. Innoxios esse infantes opere, non esse innoxios cogitatione, quia motum quem gerunt mente nondum possunt explere opere, ac per hoc in illis aetas est imbecillis, non animus. Ad nutum enim voluntatis nondum obtemperat illis fragilitas corporis; nec adeo opere nocere possunt, sicut cogitatione moventur.

7. Ex causa vocabulum sortita est cogitatio. Cogendo enim animum reminisci quod memoriae commendatum est, dicitur cogitatio. Rerum omnium thesaurus memoria est. Ipsa est enim custos rebus inventis, ipsa cogitatis; de qua ad liquidum difficile est aliquem disputare, quia grandis ejus perplexitas est, et animus ipsa est.

8. Imago a sensibus corporis remota, suae speciei similitudinem relinquit in memoria; beatitudinem autem non per imagines sicut caetera, sed sicut gaudium sine imagine reminiscimur. Dum oblivionem memoramus, non per seipsam adest. Quod si per seipsam adesset, utique non oblivisceremur.

9. Communem hominis animaliumque esse memoriam, nullum autem animalibus irrationabilibus intellectum inesse, nisi homini tantum praedito ratione. Caeteris enim in ipsa qualitate considerationis suae sensus carnis, non intelligentia mentis est.

CAPUT XIV. *De Christo.*

1. Filii Dei perfecta nativitas, nec coepit esse, nec desiit, ne praeterita sit, si desiit, et ne imperfecta sit, si adhuc fit; sed sicut aeterna, sic et perfecta, quatenus in ea nativitate aeternitas et perfectio habeatur.

2. Ex utero Virginis minor dicitur Patre Christus, videlicet juxta humanam assumptionem, non juxta divinitatem.

3. Christus et in forma servi servus, et in forma servi non servus. In forma quippe servi Domini servus; in forma servi omnium Dominus. Christus in forma servi, propter

conceptionis excellentiam, Dominus est omnium, quia etsi suscepit carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione.

4. Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus nequaquam alter in humanitate, alter in deitate est, sed in utraque natura **149** idem unus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec postea meritum ut Deus esset, accepit; sed Deus Verbum, manente incommutabili essentia, quae illi cum Patre, et Spiritu sancto, est coaeterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua et impassibilis pati, immortalis mori, et aeternus ante saecula temporalis posset ostendi.

5. Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, quamvis aliud sit ex Patre, aliud ex Virgine; non tamen alius ex Patre, alius ex Virgine; sed ipse aeternus ex Patre, ipse temporalis ex matre; ipse qui fecit, ipse qui factus est; ipse de Patre sine matre, ipse de matre sine Patre; ipse conditoris templum, ipse conditor templi; ipse auctor operis, ipse opus Auctoris; manens unus de utroque, et in utraque natura, nec naturarum copulatione confusus, nec naturarum distinctione geminatus.

6. Ideo Deus in homine venit, quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit. Sed unde nobis consuluit, inde despectionem tulit, quia infirmitatem quam pro nobis

suscepit, homo superbus despexit. Ob hoc infirma et stulta mundi elegit, ut fortiora et sapientiora per quae non cognoscebatur confunderet.

7. Sicut cibum fortem invalidus infans capere non potest, nisi a matre prius editus, in lactis succum vertatur, ut quod in cibo non potuit uti, sugendo potetur in lacte per carnem; ita et nos, dum essemus infirmi ad conspiciendam Verbi aeternitalem, factum est ipsum Verbum caro, ut enutriti per carnem, fortioresque effecti, cibum solidum, id est, verbum Domini cum Patre sempiternum contemplando, ut angeli satiemur.

8. Prima Dei dona esse, quibus nos nobis reos esse ostendit. Qui dum jaceremus sub reatu culpaе, justos nos esse credebamus. Venit medicus, patefecit vulnus, composuit semetipsum, et de sua morte **150** nobis medicinam aptavit, ut non esset ostensor tantum vulneris, sed et sanator.

9. Primum ad Israel venit Christus, sicut et ait: *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel.* Ad populum enim Israel prius venit, sed quod non essent credituri, propheta non tacuit dicens: *Primus ad Sion dicet: Adsum, et Jerusalem evangelistam dabo. Et vidi, et non erat, neque exstitit quisquam qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum.* Sed quia ad gentes transivit sequitur: *Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.*

10. Quamvis ordinem nostrae liberationis nescierit diabolus, scivit tamen quod pro salutatione hominum Christus advenit, sed quod sua idem nos morte redimeret ignoravit; unde et eum occidit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanum genus scisset, non eum utique peremisset.

11. Quod noverit diabolus pro salute humani generis Christum venisse, Evangelii testimonio docetur; quem ut vidit, cognoscendo pertimuit, dicens: «Quid nobis et tibi, Fili Dei? Venisti ante tempus perdere nos.»

12. Christus, sicut peccatum, quod poena dignum est, non admisit; ita poenam peccati nostri suscepit, ut per indebitam poenam suam debitam aboleret culpam nostram, ut per hoc amitteret diabolus quos reos tenebat, dum unum interfecit, qui nihil peccati admiserat. Ideoque quos quasi juste tenuit amisit, quia injuste Redemptorem nostrum occidit.

13. Illusus est diabolus morte Domini, quasi avis. Nam ostensa Christus suae carnis mortalitate, quam interimendam ille appetebat, abscondit divinitatem, ut laqueum quo eum, velut avem improvidam, prudenti irretiret decipula. Nam si

innox Christus non occideretur, homo diabolo addictus per praevaricationem non absolveretur.

151

14. Diabolus dum in Christo carnem humanitatis impetit, quae patebat, quasi homo divinitate ejus captus est, quae latebat. Est enim in Christo hamus divinitas, esca autem caro, linea genealogia, quae ex Evangelio recitatur. Tenens vero hanc lineam Deus Pater est, de quo Apostolus: *Caput Christi Deus*. Et Lucas lineam generationis Christi ab imis ad summa contexens inchoat a Joseph, et consummat in Deum, dicens: *Qui fuit Heli*; et perficiens lineam generis, ait: *Qui fuit Dei*.

15. Idcirco Dominus in inferno descendit, ut his qui ab eo non poenaliter detinebantur viam aperiret revertendi ad coelos, secundum testimonium Isaiae dicentis: *Posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati*. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, quando, in infernum descendens, sanctis iter ad coelos revertendi monstravit.

16. Sancti ex tempore resurrectionis Christi, statim ut de corpore exeunt, mox ad coelestem habitationem ascendunt,

quod antiquis Patribus non dabatur. Nam ante adventum Salvatoris, quanquam sine poena supplicii, tamen non in coelo, sed in inferno sanctorum animae tenebantur, pro quibus absolvendis Dominus in infernum descendit.

17. Christus in coelum ascendens discessit quidem carne, **152** sed praesens est majestate, secundum illud quod ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi.*

18. Sedet Christus ad dexteram Patris, non ut dexteram corpoream habeat Pater; sed dextera Patris beatitudo est, sicut sinistra miseria.

CAPUT XV. *De sancto Spiritu.*

1. Spiritus sanctus creator est, sicut Pater et Verbum, testante propheta: *Spiritus Domini fecit me, et spiraculum omnipotentis vivificavit me.*

2. Spiritus sanctus Patris et Filii est; et inde unum sunt Pater et Filius, quia nihil habet Pater quod non habet Filius. Non enim res una et duorum consubstantialis poterit simul ab eis procedere et simul inesse, nisi unum fuerit, a quibus procedit. Spiritum sanctum pignus accepit Ecclesia, ut per eum in uno corpore unum fierent credentes, per quem Pater et Filius unum essentialiter sunt, ipso Salvatore ad Patrem dicente: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.*

3. Christus non tantum a Patre sed etiam a Spiritu sancto **153** se missum testatur, dicente propheta: *Accedite ad me, et audite hoc: Non a principio in abscondito locutus sum: ex tempore, antequam fieret, ibi eram; et nunc Dominus misit me, et spiritus ejus.*

4. Spiritus sanctus, pro eo quod consolator sit, Paracletus nuncupatur. Nam latine *paraclesis* consolatio dicitur. Et re vera, dum dona sacramentorum distribuit, consolationem animae praebet. Credo equidem quod magnam laetitiam sentit, qui aliquid, revelante spiritu Dei, discit.

5. Donum sancti Spiritus in membris Ecclesiae singillatim dividitur, et in singulis singula dona tribuuntur. Christus autem omnem plenitudinem gratiarum habuit, de quo ita legitur: *Plenus gratia et veritate*. In Christo ergo omnis plenitudo gratiarum est. Nam singulis electis singula dona tribuuntur.

6. In Spiritu sancto omnis gratia donorum consistit. Ipse enim, prout vult, gratiam donorum largitur, aliis dans sermonem sapientiae, aliis scientiae, aliis fidem, atque ita unicuique virtute Spiritus sancti divisio gratiarum tribuitur, et in omnibus idem unus habetur. Ipse enim etiam ineffabilia docet, quae proferre humanus sermo non potest.

7. Ante adventum Domini tantum prophetae, et pauci ex omni populo iusti, donum sancti Spiritus merebantur; post adventum autem Domini Spiritus sanctus cunctis est credentibus distributus, juxta quod per prophetam Dominus loquitur, dicens: **154** *Et erit in novissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae*. Cunctis enim nunc gentibus gratiae sancti Spiritus tradita est, neque in paucis, ut in populo Israel, sed in omni credentium multitudine Spiritus sancti gratia manet.

8. Aliquando non dignis et reprobis dona Spiritus sancti conferuntur, sicut Sauli data est prophetia, et Balaam. Unde et multi in fine dicturi sunt: *Domine, virtutes in tuo nomine fecimus*; quibus dicturus est Dominus: *Nescio vos unde sitis*.

9. Christi adventum non tantum plebis Judeae sancti prophetantes expectaverunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque sanctos viros prophetiae donum habentes, quibus per Spiritum sanctum Christus revelabatur, et a quibus ejus expectabatur adventus, sicut Job, sicut Balaam, qui Christi utique praedicaverunt adventum.

155

10. Conversio gentium veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat ut fieret; et tunc a sanctis prophetis occulte per Spiritum sanctum praedicabatur adventus Christi, sicut dicit propheta: *Cum appropinquaverunt anni, cognosceris; dum advenerit tempus, ostenderis*. Nunc vero revelatum patet, quod tunc carnalibus latebat, spiritualibus vero notum erat, nondum tamen manifeste dicebatur, eo quod tempus ostensionis non esset.

CAPUT XVI. *De Ecclesia et haeresibus.*

1. Gemina est Ecclesiae pulchritudo: una quam hic bene vivendo consequitur; altera, per quam illic ex retributione glorificabitur.

2. Ecclesiae propter Christum geminae tribulationes existunt, id est, sive quas a paganis pertulit in martyribus, sive quas ab haereticis perfert in diversis concertationibus. Utrasque autem per gratiam Dei exsuperat, partim ferendo, partim resistendo.

3. Sancta Ecclesia catholica, sicut male viventes in se patienter tolerat, ita male credentes a se repellit.

4. Sancta Ecclesia contra gentilium atque haereticorum pervicaciam summopere sapientiam et patientiam opponere studet; sed exercetur ejus sapientia, cum tentatur verbis; exercetur patientia, **156** cum tentatur gladiis. Nunc enim

persecutionibus appetitur, nunc falsis assertionibus
laccessitur.

5. Causa pravitatis haereticae doctrinis est propagata
Ecclesia; nam antea simplici tantum fide vigeat.
Haeticorum igitur occasione propagati sunt doctores in
fide, et per acumina haeresum Ecclesiae magistri creverunt.
Nam tunc clarius manifestatur veritatis assertio, quando
patuerit quaelibet dissensio.

6. Sancta Ecclesia ideo dicitur catholica, pro eo quod
universaliter per omnem sit mundum diffusa. Nam
haeticorum Ecclesiae in partibus mundi coarctantur, haec
vero in toto orbe diffusa expanditur, Paulo attestante
apostolo: *Gratias (inquit) ago Deo meo, pro omnibus vobis,
quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.* Haereses
autem in aliquo angulo mundi, aut in una
gente **157** inveniuntur versari. Ecclesia vero catholica, sicut
per totum mundum extenditur, ita et omnium gentilium
societate construitur.

7. Qui sunt haeretici, nisi qui, relictā Dei Ecclesia, privatas elegerunt societates? De quibus Dominus dicit: *Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.*

8. Causa haeresis ob quam rem fit? Ad exercitationem fidei. Via vero per quam fit obscuritas est divinarum Scripturarum, in qua caligantes haeretici aliud quam se res habeat intelligunt; nec esse possunt, quia id ipsum quod existunt haereses, jam non sunt. **158** Male enim sentiendo scientiam non acquirunt, ad nihilum enim tendunt.

9. Haeretici ingenti studio mendacia sua discunt, et labore vehementi, ne ad unitatem Ecclesiae veniant, decertant: de quibus per prophetam congrue dicitur: *Docuerunt linguam suam loqui mendacium, et ut inique agerent, laboraverunt.*

10. Dum vicissim haeretici mutuo se lacerant, quando alterutrum sese in proprias sectas inducunt, sic tamen invicem sese collidunt, ut contra Ecclesiam pari erroris spiritu decertent. Et qui invicem divisi sunt, in adversitate Ecclesiae simul existunt uni; eisque qui pro eo quod tantum valeant haereses videntur habere veritatem, hoc respondendum est: Non ideo saluti praeponendi sunt morbi,

quia plerumque ita generaliter mundum occupant, ut parum saluti loci relinquunt.

11. Non posse haereticos habere veniam, nisi per Ecclesiam catholicam (constat), sicut et amici Job non per se placare sibi Deum potuerunt, nisi pro eis Job sacrificium obtulisset.

12. Opera bona, quae haeretici faciunt, et justitia eorum, nihil eis prodest, testante Domino per Isaiam: *Quia mei oblitus es, ecce ego annuntiabo justitiam tuam, et opera tua non proderunt tibi.*

13. Haeretici, quamvis legem et prophetas adimpleant, ex eo tamen quod catholici non sunt, non est Deus in eorum conventibus; ipso Domine testante: *Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Ejice eos a facte mea, et egrediantur.* Per Moysem quippe et Samuelem legem accipe, et prophetas, quos quamvis haeretici opere implere contendunt, propter erroris tamen impietatem a vultu Dei projiciuntur, et a justorum coetibus separantur.

14. Paganus et haeticus: ille qui nunquam fuit cum Dei populo; **159** iste, quia recessit a Dei populo; uterque recedentes a Christo, ad diaboli pertinent corpus.

15. Qui ab idololatria ad Judaismum vel haeresim transeunt, juxta prophetam, de malo ad malum egressi sunt, et Dominum non cognoverunt, quia de infidelitatis errore in errorem alium transierunt.

16. Cujus doctrinam quisque sequitur, hujus et filius nuncupatur, sicut et per prophetam Amorrhacum patrem, et Gethacem matrem esse Israel Dominus dicit, non utique nascendo, sed imitando. Sic et in meliorem partem Filii Dei nuncupantur, qui praecepta Dei custodiunt. Unde et nos, non natura, sed adoptione clamamus Deo dicentes: *Pater noster, qui es in coelis.*

17. Non solum nativitate, sed etiam imitatione filios posse alicujus vocari. Nam Judaei, secundum carnem, filii Abrahae; secundum conversationem, filii diaboli nuncupantur; ac per hoc illi sunt semen Abrahae, qui ejus imitantur fidem, non qui ex ejus generati sunt carne.

18. De erroris auctore trahitur a quibusdam et nomen, et culpa, ut ipsius vocabulo censeatur cujus et errorem insequitur, sicut Ecclesiae Pergami in Apocalypsi dicitur: *Habes tenentes doctrinam Balaam, et Jezabel*; doctrinam igitur Balaam dicitur habere Thyatiris, propter imitationem, non propter praesentiam corporalem.

160 CAPUT XVII. *De gentibus.*

1. Philosophi gentium non, sicut oportet, Deum quaerentes, in angelos inciderunt praevaricatores; factusque est illis mediator diabolus ad mortem, sicut nobis Christus ad vitam.

2. Multum mundi philosophi praedicantur in dimensione temporum, cursuque siderum, ac discussione elementorum; et tamen hoc non nisi a Deo habuerunt. Volando enim superbe, ut aves, aerem; et demergentes se in profundum, ut pisces, mare; et ut pecora gradientes, terram descripserunt, verumtamen tota mente Auctorem eorum intelligere noluerunt.

3. Quare non possunt animalia bruta interrogare? Quia nesciunt ratiocinari. Ideo non dissimiles gentiles homines animalibus exstiterunt; qui talia non considerantes, et ipsa amplius diligentes usque ad eorum cultum evanuerunt.

4. Via Christus est; si quis in ea non graditur, non est quomodo veniat ad Deum. Philosophi autem mundi utique Deum cognoverunt, sed quia displicuit illis humilitas Christi, in invio transierunt, et non in via. Ideoque evanescentes, gloriam

Dei in mendacium mutaverunt, et rectitudinem viae relinquentes, in anfractus inciderunt errorum.

5. Primum unicuique est scire quid appetat; secundum vero est ut id quod appetit apprehendat. Imperfecta quippe sapientia est, quo tendas scire, et nescire iter per quod expediat ire. Quid enim prodest si quis famis tempore ubertatis regionem videat, et viam per quam ad illam pergat ignorat? Ecce patriam quisque quaerit, sed qui viam perdidit errando graditur, non proficiendo; quantoque plus ambulat, tanto magis ab eo quod quaerit elongatur.

6. Qui viam regiam, hoc est, Christum, deserit, etsi videat veritatem, a longe videt, quia nisi per viam non est quomodo ad eam **161** appropinquet. Quod si gradiens per desertum leonem incurrerit, semetipsum redarguat, dum in diaboli faucibus haeserit.

CAPUT XVIII. *De lege.*

1. Via, per quam itur ad Christum lex est, per quam vadunt ad Deum hi qui ut est intelligunt eam.

2. Sanctarum Scripturarum altitudo quasi montes pascuae sunt (**Psal. VI**), ad quos dum quisque justorum conscendit, pascuae indeficientis refectionem invenisse se congaudet.

3. In scripturis sanctis, quasi in montibus excelsis, et viri perfecti habent sublimia intelligentiae, quibus gressus contemplationis quasi cervi erigant, et simplices quasi parva animalia inveniunt modicos intellectus, ad quos humiles ipsi refugiant.

4. Scriptura sacra infirmis et sensu parvulis, secundum historiam humilis videtur in verbis, cum excellentioribus autem viris altius incedit, dum eis sua mysteria pandit, ac per hoc utrisque, manet communis, et parvulis, et perfectis.

5. Scriptura sacra pro uniuscujusque lectoris intelligentia variatur, **162** sicut manna, quod populo veteri pro singulorum delectatione varium dabat saporem. Juxta sensuum capacitatem singulis sermo dominicus congruit. Et dum sit pro uniuscujusque intellectu diversus, in se tamen permanet unus.

6. Ideo in libris sanctis quaedam obscura, quaedam aperta reperiuntur, ut intellectus lectoris et studium augeatur. Nam si cuncta paterent, statim intellecta vilescerent. Rursus si cuncta clausa existerent, confestim diffidentiam gignerent. Ne ergo de obscuris desperatio fiat, ea quae manifesta sunt satiant; et ne de intellectis fastidium existat, ea quae clausa sunt desiderium excitant. Nam pleraque quanto magis latent, tanto magis exercitium praebent.

7. In Scripturis sanctis saepe ea quae futura sunt quasi facta narrantur, sicut est illud: *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto*. Sed cur futura quasi praeterita scribuntur, nisi quia ea, quae adhuc facienda sunt in opere jam facta sunt in divina praedestinatione? Nobis igitur temporaliter accidunt, quae conditori omnium sine tempore providentur.

8. Propterea prophetia rerum futurarum gesta praesentibus miscet **163** rebus, ut ita credantur illa futura, quemadmodum ista cernuntur esse completa. More enim suo per praesentia de futuris loquitur, sicut in persona Jerusalem de Ecclesia, et sicut in persona Ephraim de haereticis.

9. Pro factis divinis plerumque et dicta ponuntur; idcirco, quia non operatione manuum Deus, sed dicendi imperio operatur, sicut scriptum est: *Dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt.*

10. Quod in Scripturis sacris una bis repetitur sententia, aut confirmationis causa est, aut mysterii, sicut lex et gratia, sicut initium et perfectio, sicut bonum et melius.

11. Lex divina in tribus distinguitur partibus: In historia, **164** in praeceptis, et in prophetia. Historia est in his quae gesta sunt, praecepta in his quae jussa sunt, prophetia in his quae futura praenuntiata sunt.

12. Lex divina triplici sentienda est modo. Primo, ut historice: **165** secundo ut tropologice, tertio ut mystice intelligatur. Historice namque juxta litteram, tropologice juxta moralem scientiam, mystice juxta spiritalem

intelligentiam. Ergo sic historice oportet fidem tenere, ut eam et moraliter debeamus interpretari et spiritaliter intelligere.

13. Tria et septem decem praecepta sunt; sed tria ad amorem Dei **166** pertinent, septem ad homines. Illa tria quae ad Deum pertinent in una tabula scripta fuerunt, reliqua septem in secunda. In prima tabula trium mandatorum hoc primum est: *Diliges Dominum Deum tuum*. In secunda: *Honora patrem tuum et matrem*.

14. Hinc est, quod Salvator scribae interroganti quod praeceptum est primum in lege? ait: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, hoc primum est. Secundum vero simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum*. Unum namque praeceptum de prima tabula dixit, quod ad Dei pertinet amorem; alterum vero de alia tabula, quod ad hominis pertinet dilectionem.

CAPUT XIX. *De septem regulis.*

1. Septem esse, inter caeteras, regulas locutionum sanctarum Scripturarum quidam sapientes dixerunt.

167

2. Prima regula est de Domino et ejus corpore, quae de uno aut ad unum loquitur, atque in una persona, modo caput, modo corpus ostendit, sicut Isaias ait: *Induit me vestimento salutari, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis*. In una enim persona duplici vocabulo nominata caput, id est, sponsum, et Ecclesiam, id est, sponsam, manifestavit.

3. Proinde notandum in Scripturis quando specialiter caput describitur, quando et caput, et corpus; aut quando ex utroque transeat ad utrumque, aut ab altero ad alterum, sicque quid capiti, quid corpori conveniat, prudens lector intelligat.

4. Secunda regula est de Domini corpore vero et permisto. Nam videndum quaedam unius convenire personae, quae tamen non sunt unius, ut est illud: *Puer meus es tu, Israel, ecce delevi, ut nubem, iniquitates tuas, et sicut nebulam peccata tua; convertere 168 ad me, et redimam te*. Hoc ad unum non congruit.

5. Nam altera pars est cui peccata delevit, et cui dicit: *Puer meus es tu*. Et altera cui dixit: *Convertere ad me, et redimam te*. Qui si convertantur, eorum peccata delentur. Per hanc enim

regulam sic ad omnes loquitur Scriptura, ut et boni redarguantur cum malis, et mali laudentur pro bonis. Sed quid ad quem pertineat, qui prudenter legerit discet.

6. Tertia regula est de littera, et spiritu, id est, de lege et gratia: lege, per quam praecepta facienda admonemur; gratia, per quam ut operemur juvamus. Vel quod lex non tantum historice, sed etiam spiritaliter sentienda sit. Namque et historice oportet fidem tenere, et spiritaliter legem intelligere.

7. Quarta regula est de specie et genere, per quam pars pro toto, et totum pro parte accipitur, veluti si uni genti vel civitati loquatur Deus, et tamen intelligatur omnem contingere mundum, sicut in Psalmis: *Et adorabunt*, inquit, *eum filiae Tyri in muneribus*. Filiae Tyri, filiae gentium, ab specie ad genus; per Tyrum enim vicinam tunc huic terrae ubi prophetia erat significabat omnes gentes credituras Christo.

8. Unde et bene sequitur: *Vultum tuum deprecabuntur omnes divites terrae*. Sic et per Isaiam prophetam dum adversus

Assyrium **169** Dominus comminatur, dicens: *Ut conteram Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcem eum. Et erit Babylon illa gloriosa, et regnis inclyta, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrhham.* Nam licet adversus unam civitatem Babylonem per Isaiam praefatum Dominus comminetur, tamen dum contra eam loquitur, transit ad genus de specie, et convertit generaliter contra totum mundum sermonem.

9. Certe si non diceret adversus universum orbem, non adderet infra generaliter: *Et disperdam omnem terram, et visitabo super orbem mala, et caetera quae sequuntur ad internecionem mundi pertinentia;* unde et adjecit: *Hoc est consilium, quod cogitavi super omnem terram, et haec est manus ejus extenta super universas gentes.*

10. Item, dum sub persona Babyloniae arguit universum mundum, dicens: *Disperdam omnem terram, et visitabo super orbis mala,* et caetera quae sequuntur, ad internecionem mundi pertinentia; rursus ad eandem quasi de genere ad speciem revertitur, dicens quae eidem civitati specialiter contigerunt: *Ecce ego suscitabo super eos Medos.* Nam regnante Balthasar, a Medis est obtenta Babylonia.

11. Sic et onus Aegypti ex persona ejusdem totum vult intelligere mundum, dicendo: *Et concurrere faciam Aegyptios adversus Aegyptios, regnum adversus regnum,* cum Aegyptus non multa regna, sed unum habuisse scribatur regnum.

12. Quinta regula est de temporibus, per quam aut pars major temporis per partem minorem, aut pars minor temporis per partem majorem inducitur, sicut est de triduo Dominicae sepulturae, dum nec tribus plenis diebus ac noctibus jacuerit in sepulcro, sed tamen a parte totum triduum accipitur.

13. Item pars a toto, ut est illud: *Et erunt dies vitae hominis 170 anni centum viginti*, dum tantum centum usque ad diluvium inveniantur, ex quo haec a Domino statuta sunt; vel sicut illud, quod quadringentos annos praedixerat Deus filiis Israel in Aegypto servituros, et sic inde egressuros: qui tamen quadringentos annos non servierunt, quia, dominante Joseph, Aegypto dominati sunt; ubi iterum a parte totum subjungitur, quia non statim post quadringentos annos egressi sunt, ut fuerat repromissum, sed, quadringentis triginta peractis, ab Aegypto recesserunt.

14. Ad hanc temporum regulam pertinent et illa quae dum adhuc futura sunt quasi jam gesta narrantur, ut est illud: *Foderunt 171 manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; et diviserunt sibi vestimenta mea*, et his similia. In quibus quae adhuc facienda erant jam facta narrantur.

15. Sed quando aliquid faciendum esse pronuntiatur, secundum nos dicitur; quando vero quae futura sunt jam facta dicuntur, secundum Dei aeternitatem accipienda sunt, quia quae nobis adhuc futura sunt, apud Dei praedestinationem jam facta sunt, apud quem omnia facta sunt quae futura sunt.

16. Sexta regula est de recapitulatione. Recapitulatio enim est, dum Scriptura redit ad illud cujus narratio jam transierat, sicut cum filios filiorum Noe Scriptura commemorasset, dixit illos fuisse in linguis et gentibus suis, et tamen postea, quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur: *Et erat, inquit, omnis terra labium unum, et vox una omnibus erat (Gen. XI, 1)*. Quomodo ergo secundum suas gentes et suas linguas erant, si una lingua erat omnibus, nisi quia ad illud quod jam transierat recapitulando est reversa narratio?

17. Recapitulatio enim est, dum rerum praeteritarum causae futuris miscentur gestis, sicut et in Genesi, dum sexto die hominem dicit factum fuisse, denuo recapitulat formatum dicens: *Formavit Deus hominem ad imaginem suam (Gen. II, 7)*. Nec non et ubi expletis omnibus operibus, dum Deum dicit septimo die requievisse, recapitulando subjungit: *Istae*

generationes coeli et terrae, quando creatae sunt, in die quo creavit Deus coelum, et terram, et omne virgultum agri, antequam oriretur super terram. Nondum enim pluerat **172** *Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram; sed fons ascendebat de terra irrigans universam superficiem terrae. Haec omnia recapitulando in serie narrationis rebus futuris nectuntur; cum intra sex dies etiam haec patrata videantur.*

18. Septima regula est de diabolo et ejus corpore, quia saepe dicuntur ipsius capitis, quae suo magis conveniunt corpori; saepe vero ejus videntur dicta membrorum, et nonnisi capiti congruunt. Sicut in Isaia, ubi dum contra Babyloniam, hoc est, contra diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est, ad diabolum, oraculi sententiam derivat, dicens: *Quomodo cecidisti de coelo, Lucifer, qui mane oriebaris* (**Isai, XIV, 12**).?

19. Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, ut est illud in Evangelio de zizaniis tritico admistis, dicente Domino: *Inimicus homo hoc fecit* (**Matth. XIII, 28**), hominem ipsum diabolum vocans, et ex nomine capitis significatur corpus, sicut in Evangelio dicitur: *Duodecim vos elegi, sed unus ex vobis diabolus est* (**Joan. VI, 71**); Judam utique indicans, quia diaboli corpus fuit. Apostata quippe

angelus omnium caput est iniquorum, et hujus capitis corpus sunt omnes iniqui. Sicque cum membris suis unus est, ut saepe, quod corpori ejus dicitur, ad eum potius referatur; rursum quod illi, ad membra iterum ipsius derivetur.

173 CAPUT XX. *De differentia Testamentorum.*

1. Quidam ideo non recipiunt Vetus Testamentum, pro eo quod aliud in tempore prisco, aliud agatur in novo. Non intelligentes quod Deus quid cuique congruerit tempori magna quadam distributione concesserit: sicut in lege imperat nuptias (**Deuter. XXV**), in Evangelio virginitatem commendat (**Matth. XIX**); in lege oculum pro oculo auferre (**Deuter. XIX**), in Evangelio alternam praebere percutienti maxillam (**Matth. V**).

2. Sed illa pro tempore fragili populo, ista vero perfecto, utrique tamen pro tempore sua quaeque convenientia commodans. Et tamen pro ista mutatione non est credendus Deus mutabilis, sed potius inde admirabilis praedicandus est, quia manens incommutabilis, quid cuique (ut diximus) tempori commodum fuit, magna cum distributione concessit.

3. Sub Veteri Testamento minoris culpaе erant peccata, quia in eo non ipsa veritas, sed umbra veritatis aderat. Nam in Testamento Novo praeceptis altioribus manifesta facta quaedam, quae in illo populo umbrae veritatis deservierant, deserenda nobis praecipiuntur. Illic enim fornicatio et retributio injuriaе permissa sunt, nec nocebant; in Testamento autem Novo gravi animadversione damnantur, si admittantur.

CAPUT XXI. *De symbolo et oratione.*

1. Fidei symbolum et dominica oratio pro tota lege parvulis Ecclesiae ad coelorum regna sufficit capessenda. Omnis enim latitudo **174** Scripturarum in eadem oratione dominica et symboli brevitate concluditur. Unde et propheta Isaias dicit: *Abbreviationem audiavi a Domino Deo exercituum, super universam terram. Attendite, et audite eloquium meum (Isai. V, 23).*

2. Sed haec abbreviatio, aut illud intelligitur, quod Dominus dicit: *Omnem legem et prophetas in duobus praeceptis dilectionis Dei et proximi pendere:* aut propter ipsam Orationem dominicam, vel symboli brevitatem, in quibus (ut praedictum est) omnem Scripturarum coarctari (cernimus) latitudinem.

175 CAPUT XXII. *De baptismo et communione.*

1. Solam Ecclesiam catholicam habere baptismum ad salutem Zacharias propheta testatur: *In die, inquit, illa, erit fons patens domui David et habitantibus in Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatae (Zach. XIII, 1).* Domus quippe David, et Jerusalem, Christi Ecclesia est in qua manat fons in ablutionem peccatorum Haeretici autem id solum imaginaria ostentatione faciunt; ideoque illis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicii testimonium datur.

2. Pro solo originali reatu Inunt in inferno nuper nati infantuli **176** poenas, si renovati per lavacrum non fuerint. Proinde cum causa nuper natus damnatur infans, si non regeneratur, quia originis noxietate perimitur.

3. Cur parvuli peccato originali carentes per baptismum, et necdum proprium habentes delictum, a bestiis poenisque caeteris laniantur? Haec igitur causa est: baptismus enim a poena aeterna, non a praesentis vitae supplicio liberat. Quod si a poena praesenti homines liberarentur per baptismum, ipsum putarent baptimi praemium, non illud aeternum. Ergo,

soluta reatu peccati, manet tamen quaedam temporalis poena, ut illa vita ferventius requiratur quae erit a poenis omnibus aliena.

4. Nullus negat fidelium etiam post baptismum quo peccata delentur, quotidie, quandiu in isto saeculo sumus, ad Deum nos debere converti. Quod quamvis sine intermissione sit quotidie agendum, nunquam tamen fecisse sufficiet.

5. Qui in maternis uteris sunt ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit quem generatio non praecessit.

6. Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiae vivunt, sed fidem, quam **177** verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: *Multiplicati sunt super numerum* (**Ps. XXXIX, 6**), ut subaudias, in regno praedestinatorum.

7. Qui scelerate vivunt in Ecclesia, et communicare non desinunt, putantes se tali communione mundari, discant nihil ad emundationem proficere sibi, dicente propheta: *Quid est*

quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa?
Nunquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas (Jer. XI,
15)? Et Apostolus: *Probet, inquit, se homo, et sic de pane*
illo edat et de calice bibat (I ad Cor. XI, 28).

CAPUT XXIII. *De martyrio.*

1. Dei servus adversitate ulla non frangitur, sed pro veritatis defensione ultro se certamini offert, nec unquam pro veritate diffidit.

2. Saepe ex discipulis ad martyrium eliguntur, qui suos doctores ad coronam praecedunt; et qui sunt ordine postremi, fiunt nonnunquam in certamine primi.

3. Vir sanctus ultro se pro agone certaminis debet offerre justitiae; sed tamen agonis fructum videns uberrimum, non debet **178** declinare laboris periculum. Quod si major est labor quam animarum lucrum, declinandus est labor, quem minimum comitatur augmentum. Utrumque enim fecit Apostolus qui et periculis se ultro dedit, ubi maximum animarum lucrum vidit; et sapienter se periculo abstulit, in quo potiozem laborem quam lucrum esse perspexit. Ultro se Paulus apud Ephesum periculis obtulit, quia **179** potius

periculo lucrum vidit. Damasci autem ideo periculo subtraxit semetipsum, quia nullum periculi ipsius arbitratus est fructum.

4. Disce quomodo ad martyrium se offerat quisque ultro, vel quomodo juxta sententiam Dei cingatur ab altero, et, quo non vult ipse, ducatur, nisi quod et propter gloriam futuram de certamine justus gaudet, et propter passionis violentiam refugit subire quod dolet.

5. Accipe exemplum adeundi sub trepidatione martyrii de usu bellandi, in quo exercitatus quisque in praelio et per audaciam certamen aggreditur, et per timorem cunctatione movetur.

6. Item accipe exemplum martyrii de reparatione humani corporis ad salutem; dum quisque et de spe reparationis gaudet, et de incisionibus ceu amarissimis poculis moeret.

CAPUT. XXIV. *De sanctorum miraculis.*

1. Etsi apostolis virtus data est signorum propter fidem gentium nutriendam, Ecclesiae tamen data est virtus operum propter eandem **180** fidem ornandam. Et tamen in ipsis apostolis plus erat mirabilis virtus operum quam virtus

signorum. Ita et nunc in Ecclesia plus est bene vivere quam signa facere.

2. Quod nunc Ecclesia non ea miracula faciat quae sub apostolis faciebat, ea causa est, quia tunc oportebat mundum miraculis credere, nunc vero jam credentem oportet bonis operibus coruscare. Nam ideo tunc signa fiebant exterius, ut interius fides roboraretur.

3. Jam in fide miracula quicumque requirit, vanam gloriam, ut laudetur, quaerit. Scriptum est enim: *Linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus (I Cor. XIV, 22)*. Ecce signum non est fidelibus necessarium, qui jam crediderunt, sed infidelibus, ut convertantur. Nam Paulus pro non credentium infidelitate patrem Publii de infirmitate febrium virtutibus curat (**Act. XXVIII, 8**), infirmantem vero Timotheum fidelem, non oratione, sed medicinaliter temperat, ut noveris, miracula pro incredulis, non pro fidelibus fieri.

4. Antequam Antichristus appareat, virtutes ab Ecclesia, et signa cessabunt, quatenus eam quasi abjectiorem persequatur

audacius. Ob hanc utilitatem cessabunt sub Antichristo ab Ecclesia miracula et virtutes, ut per noc et sanctorum clareat patientia, et reproborum, qui scandalizabuntur, levitas ostendatur, et persequentium audacia ferocior efficiatur.

181 CAPUT XXV. *De Antichristo et ejus signis.*

1. Omnis qui secundum Christianae professionis normam aut non vivit, aut aliter docet, Antichristus est.

2. Plerique autem Antichristi tempora non visuri sunt, et tamen in membris Antichristi inveniendi sunt.

3. Antequam veniat Antichristus, multa ejus membra praecesserunt, et pravae actionis merito caput proprium praevenierunt, secundum Apostoli sententiam, qui jam iniquitatis mysterium operari illum affirmat, etiam antequam reveletur (**II Thess. II, 7**).

4. Magnitudo signorum faciet sub Antichristo ut electi, si fieri potest, in errorem mittantur (**Matth. XXIV, 24**). Sed si electi, quomodo sunt in errorem mittendi? Ergo ibunt in errorem titubationis ad modicum prae multitudine prodigiorum, non tamen dejiciendi sunt a stabilitate sua terrorum impulsu atque

signorum. Unde et ideo ponitur *si fieri potest*, quia electi perire non possunt, sed cito resipiscentes cordis errorem religione coercebunt: scientes praedictum **182** a Domino esse, ut dum hoc fecerint adversarii, non conturbentur sancti.

5. Tam mira facturus est prodigia et signa, dum venerit Antichristus, ut etiam electis quidam cordis gignatur scrupulus, quod tamen cito exsuperet in illis ratio, per quam scient in deceptionem reproborum et electorum probationem eadem fieri signa. In quo tempore per patientiam gloriosi erunt sancti, non per miracula, sicut martyres fuerunt priores. Illi enim et persecutores sustinebunt, et facientes prodigia. Proinde et durius bellum sustinebunt, quia non solum contra persequentes, sed etiam contra miraculis coruscantes dimicaturi sunt.

6. Gravius sub Antichristi temporibus contra Ecclesiam desaeviet Synagoga, quam in ipso adventu Salvatoris Christianos est persecuta.

7. Dum in martyres diabolus jam exercuerit magnam crudelitatem etiam ligatus, crudelior erit tamen sub Antichristi temporibus, quando etiam erit solvendus. Nam si tanta ligatus, quanta solutus faciet?

8. Quanto propinquius finem mundi diabolus videt, tanto crudelius persecutiones exercet, ut quia se continuo damnandum conspicit, socios sibi multiplicet, cum quibus gehennae ignibus addicatur.

9. Quanto breve tempus videt sibi restare diabolus, ut damnetur, tanto in magna persecutionis ira movetur, divina justitia permittente, ut glorificentur electi, sordidentur iniqui, et ut diabolo durior crescat damnationis sententia.

183 CAPUT XXVI. *De resurrectione.*

1. Inchoatio pacis sanctorum est in hac vita, non perfectio. Tunc autem erit plenitudo pacis, dum ad Dei contemplationem absorpta carnis infirmitate convaluerint.

2. Resurrectio mortuorum, ut Apostolus ait, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi futura est (**Ephes. IV, 13**); in aetate scilicet juventutis, quae

profectu non indiget, et absque inclinatione defectus in perfectione ex utraque parte et plena est, et robusta.

3. Quamvis nunc filiorum Dei nomine homines fideles vocentur (**Rom. VIII, 14**), tamen ex eo quod hanc servitutem corruptionis patiuntur adhuc iugo servitutis addicti, sunt accepturi plenam filiorum Dei libertatem, *Dum corruptibile hoc induerit incorruptionem* (**I Cor. XV, 53**).

4. Nunc Deus per speculum agnoscitur, in futuro autem quisque electus facie ad faciem praesentabitur (**I Cor. XIII, 12**), ut ipsam speciem contempletur, quam nunc per speculum videre conatur.

5. In hac vita electorum numero ad dexteram pertinentium, et reproborum, qui ad sinistram ituri sunt, Ecclesiam Dei compleri (dicitur); in fine autem saeculi sicut zizania a frumento disjungi.

CAPUT XXVII. *De iudicio.*

1. Iudicii diem novit Christus, sed in Evangelio dicere et scire **184** discipulos noluit. Nam dum dicit idem Dominus per prophetam: *Dies ultionis in corde meo* (**Isai. LXIII, 4**), indicat se non nescire, sed nolle indicare.

2. De domo Domini, sicut scriptum est (**I Petr. IV, 17**), incipit iudicium, quando electi, id est, domus Dei, hic per flagella iudicantur. Impii vero illic ad damnationem iudicandi sunt. Unde et sequitur: *Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non crediderunt?*

3. Ad districti examen iudicis nec iustitia iusti segura est, nisi pietate divina, ut et ipsa iustitia, qua quisque iustus est, Deo iustificante, iustificetur. Alioquin apud Deum et ipsa peccatum est. Inde est quod ait Job: *Innocentem et impium ipse consumit*. Consumitur quippe a Deo innox, quando ipsa innocentia liquidius requisita, et divinae innocentiae comparata nihil efficitur, nisi et ibi per divinae misericordiae pietatem homo iustificetur. Consumitur item **185** a Deo impius, quando examinis divini subtilitate requiritur, ejusque detecta impietas iudicata damnatur.

4. Consumitur innox et impius simul fine carnis, non poena damnationis.

5. Doctus pariter et indoctus moriuntur, sed morte carnis, non poena damnationis. Omnia autem pergunt ad unum locum, dum morte corporali in terram et justus et impius revertuntur (**Eccle. II, 16; III, 20**). Retributio autem dissimilis, sicuti per eundem Salomonem dicitur: *Quid plus habet sapiens a stulto, nisi quod illuc pergit ubi vita est* (**Eccle. VI, 8**)? Ergo omnes in terram pariter redeunt. Nam ubi vita est, non pariter pergunt.

6. Gemina punitur sententia impius, dum aut hic pro suis meritis mentis caecitate percutitur, ne veritatem videat; aut dum in fine damnabitur, ut debitas poenas exsolvat.

7. Geminum est divinum iudicium: unum quo et hic judicantur homines, et in futuro; alterum, quo propterea hic judicantur, ne illic judicentur. Ideoque quibusdam ad purgationem temporalis proficit poena; quibusdam vero hic inchoat damnatio, et illic perfecta speratur perditio.

8. In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua iudicatus est, videbunt, ut doleant, divinitatem vero ejus non videbunt, ne gaudeant. Quibus enim divinitas ostenditur, utique ad gaudium demonstratur.

9. Pro diversitate conscientiarum et mitis apparebit in judicio **186** Christus electis, et terribilis reprobis. Nam qualem quisque conscientiam tulerit, tale et iudicium habebit; ut, manente in sua tranquillitate Christo, illis solis terribilis appareat, quos conscientia in malis accusat.

10. Duae sunt differentiae vel ordines hominum in iudicio, id est, electorum et reproborum; qui tamen dividuntur in quatuor. Perfectorum ordo unus est, qui cum Domino iudicat, et alius, qui iudicatur · utrique tamen cum Christo regnabunt. Similiter ordo reproborum partitur in duobus, dum hi qui intra Ecclesiam sunt mali iudicandi sunt et damnandi; qui vero extra Ecclesiam inveniendi sunt, non sunt iudicandi, sed tantum damnandi.

11. Primus igitur ordo eorum qui iudicantur et pereunt opponitur illi ordini bonorum de quo sunt qui iudicantur et regnant. Secundus ordo eorum qui non iudicantur et pereunt opponitur illi ordini iustorum in quo sunt hi qui non iudicantur et regnant. Tertius ordo eorum qui iudicantur et regnant illi ordini est contrarius de quo sunt qui iudicantur et pereunt. Quartus ordo eorum qui non iudicantur et regnant opponitur illi contrario ordini in quo illi sunt qui non iudicantur et pereunt.

CAPUT XXVIII. *De gehenna.*

1. Duplex damnatorum poena est in gehenna, quorum et mentem **187** urit tristitia, et corpus flamma juxta vicissitudinem, ut qui mente tractaverunt quod perficerent corpore, simul et animo puniantur et corpore.

2. Ignem gehennae ad aliquid lumen habere, ad aliquid non habere; hoc est, habere lumen ad damnationem, ut videant impii unde doleant; et non habere ad consolationem, ne videant unde gaudeant.

3. Aptā fit comparatio de camino trium puerorum ad exemplum ignis gehennae. Nam sicut ille ignis non arsit ad trium puerorum supplicium, et arsit ad comburenda ligamina vinculorum, ita ignis gehennae et lucebit miseris ad augmentum poenarum, ut videant unde doleant, et non lucebit ad consolationem, ne videant unde gaudeant.

4. Inter hujus vitae et futurae infelicitatis miseriam multa discretio est. Illic enim et miseria est propter cruciationem dolorum, et tenebrae propter lucis aversionem: quorum unum in hac vita, id est, miseria est, aliud non est; in inferno autem utrumque est.

CAPUT XXIX. *De poenis impiorum.*

1. Sicut fasciculi lignorum ad combustionem de similibus colligantur (**Matth. XIII, 30**), ita in judicii die similis culpa rei suis similibus jungentur, ut ex aequo poena constringat quasi in fasciculum quos actio similes fecit in malum.

2. Sicut unusquisque sanctus in futuro judicio pro quantitate **188** virtutum glorificabitur, ita et unusquisque impius pro quantitate facinorum condemnabitur; nec deerit in supplicio futuro damnationis ordo, sed juxta qualitatem criminum, Propheta affirmante, discretio erit poenarum.

3. De charorum quoque suorum suppliciis additur etiam poena defunctis, sicut apud inferos diviti sermo praedicat evangelicus (**Luc. XVI, 19**); sicut pro augendo Judae supplicio dicit etiam psalmus: *Commotione moveantur filii ejus, et mendicent* (**Psal. CVIII, 9**).

4. Impii ex hoc durius in judicio puniendi sunt mentis dolore, ex quo visuri sunt justos gloriae beatitudinem meruisse.

5. Cunctis videntibus est praecipitandus diabolus, quando sub aspectu omnium bonorum angelorum et hominum cum eis qui de parte ejus erunt in ignem aeternum mittendus est.

6. Dum sublatus fuerit diabolus, ut damnetur, multi electi, qui in corpore sunt inveniendi, Domino ad judicium veniente, metu concutiendi sunt, videntes tali sententia impium esse punitum: quo terrore purgandi sunt, quia, si quid eis ex corpore adhuc peccati remanserit, metu ipso quo diabolum damnari conspiciunt purgabuntur. Hinc est quod ait Job: *Cum sublatus fuerit, timebunt angeli, et exterriti purgabuntur* (**Job. XLI, 16**).

7. Multos posse perire ex eis in die iudicii, qui nunc electi esse videntur, et sancti, dicente propheta: *Vocabit Dominus iudicium ad ignem, et devorabit abyssum multam, et comedet partem domus*. Pars quippe domus devorabitur, quia illos etiam infernus absorbebit, qui nunc se esse in praeceptis coelestibus gloriantur; de quibus Dominus dicit: «Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, **189** nonne in tuo nomine prophetavimus, et in tuo nomine daemonia eiecimus, et virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis quia nunquam novi vos. Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem, nescio qui estis (**Matth. VII, 22, 23**).»

CAPUT XXX. *De gloria sanctorum.*

1. Non faciet in futurum cor miserum justorum compassione damnatorum condolendi affectio, ubi tantum erit sanctorum de Dei contemplatione gaudium, ut tristitiae nullus tribuatur introitus.

2. Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior, ita et sanctorum requies comparata damnationi malorum gloriosior erit.

3. Sic justitia injustitiae, sic virtus vitio crescit. Ergo sanctorum crescet gloria, dum debita damnantur impii poena.

4. Post resurrectionem sanctis in carne promissa est coelorum ascensio, dicente ad Patrem Christo: *Volo ut ubi sum ego, et ipsi sint mecum* (**Joan. XVII, 24**). Si enim membra capitis sumus, et unus in se, et in nobis est Christus, utique ubi ipse ascendit, et nos ascensuri sumus.

LIBER SECUNDUS.

190 CAPUT I. *De sapientia.*

1. Omnis qui secundum Deum sapiens est beatus est. Beata vita cognitio divinitatis est. Cognitio divinitatis virtus boni operis est. Virtus boni operis fructus aeternitatis est.

2. Qui secundum saeculum sapiens est, secundum Deum stultus est. Unde et propheta: *Stultus, inquit, factus est omnis homo a scientia sua* (**Jerem. X, 14**).

3. Primum est scientiae studium quaerere Deum, deinde honestatem vitae cum innocentiae opere.

4. Nullus sapientiam Dei plene recipit, nisi qui se ab omni abstrahere actionum cura contendit. Unde et scriptum est: *Sapientia scribe in tempore otii, et qui minoratur actu, ipse percipiet eam (Eccli. XXXVIII, 25).*

5. Non ad parvae intelligentiae arcem pervenit, qui scit secreta Dei se penetrare non posse. Tunc autem Deum recte cognoscitur, **191** quando eum perfecte scire nos denegamus.

6. Interdum quaedam nescire convenit. Nullus autem in culpa major est quam ille qui Deum nescit.

7. Investigationem veri multorum est quaerere, sed paucorum est invenire. Ea autem quae supra hominis intelligentiam sunt, scrutanda non sunt. Quidquid supra hominis intellectum est quaerendum non est. Consilio autem divino reservandum est, ut hoc credatur esse justitia, quod divinae placuerit voluntati. Non enim poterit esse injustum quod justo complacet iudici.

8. Omnis sapientia ex scientia et opinatione consistit. Melior est autem ex scientia veniens quam ex opinatione sententia. Nam illa vera est, ista dubia.

9. Ad majoris culpaе cumulum pertinet scire quemquam quod sequi debeat, et sequi nolle quod sciat. Unde et Dominus: *Servus, inquit, sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, digne plagis vapulabit multis (Luc. XII, 47)*. Et Jacobus: *Scienti bonum et non facienti, peccatum est (Jac. IV, 17)*.

10. Simpliciter cum ignavia vocari stultitiam, simplicitatem vero cum prudentia vocari sapientiam.

11. Utile est multa scire et recte vivere. Quod si utrumque non valemus, melius est ut bene vivendi studium quam multa sciendi sequamur.

12. Non pertinere ad beatitudinem consequendam scientiam rerum, nec esse beatum multa scire, sed esse magnum beate vivere.

13. Nihil prodesse omnem scire prudentiam cum ignorantia Dei, et nihil obesse scientibus Deum ignorantiam mundi. Perfecte autem scit, qui potius Deum et ista non pro se, sed pro Deo scit.

14. Nihil obesse cuiquam si per simplicitatem anquam de elementis indigne sentiat, dummodo de Deo vera pronuntiet. Nam quamvis de incorporeis corporeisque naturis nequeat

quisque disputare, beatum tamen illum facit vita recta cum fide.

192 CAPUT II. *De fide.*

1. Non posse ad veram beatitudinem pervenire, nisi per fidem; beatum autem esse, qui et recte credendo bene vivit, et bene vivendo, fidem rectam custodit.

2. Deus, si creditur, merito invocatur et quaeritur; ac per hoc tunc perfecte laudatur, quando invocatur et creditur.

3. Non tantum id credendum est, quod sensu carnis dignoscimus, sed magis etiam quod intellectu mentis conspiciamus, id est, Deum. Sine fide nemo potest placere Deo (**Hebr. XI, 6**): *Omne enim quod non est ex fide peccatum est* (**Rom. XIV, 23**).

4. Fides nequaquam vi extorquetur, sed ratione atque exemplis suadetur. A quibus autem exigitur violenter, perseverare in eis non potest: exemplo, ut quidam ait, novellae arboris, cujus si quis cacumen violenter impresserit, denuo, dum laxatur, in id quod fuerat, confestim revertitur

5. Sicut homo, libero arbitrio conditus, sua sponte divertit a Deo, ita ex propria mentis conversione credendo, recurrit ad Deum, ut et libertas agnoscatur arbitrii per propriam

voluntatem, et beneficium gratiae per acceptam fidei veritatem.

6. In corde respicit Deus fidem, ubi se non possunt homines excusare, qui ore simulant veritatis professionem et corde retentant erroris impietatem.

7. Sicut nihil proficit fides quae ore retinetur, et corde non creditur, ita nihil profutura fides, quae corde tenetur, si ore non proferatur. De tali enim fide propheta ita quosdam objurgat, dicens: *Periit fides, ablata est de ore eorum* (**Jerem. VII, 28**). Fides enim quae corde creditur, confessione oris ad salutem profertur (**Rom. X, 10**).

8. Vacuam esse sine operibus fidem, et frustra sibi de sola fide **193** blanditur, qui bonis operibus non ornatur.

9. Qui crucem portat debet et mundo mori. Nam ferre crucem, et mori, mortificare seipsum est; ferre, et non mori, simulatio hypocritarum est.

10. Qui per fidem cognitionem Dei habent, et operibus obscurantur, exemplum Balaam sequuntur; qui cadens opere, apertos oculos habuit per contemplationis fidem.

11. Carnales fidem non pro virtute animi, sed pro commodo quaerere temporali. Unde et Dominus dicit: *Quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus* (Joan. VI, 26).

12. Christianus malus, dum secundum Evangelii doctrinam non vivit, etiam ipsam fidem, quam verbo colit, oborta tentatione, facile perdit.

13. Multi fide tantum Christiani sunt, opere vero a Christiana doctrina dissentiunt. Multi quoque fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore eandem per hypocrisim tenere se simulant. Et qui esse non possunt aperte mali, per terrorem fictae boni noscuntur.

14. Amatores mundi pugnant aliquando pro fide, et aliis quidem proficiunt; ipsi vero, amore terreno implicati, coelestia non requirunt, sed verbo tantum fidem defendunt.

15. Quidam pro fide etiam haereticos insequuntur, sed per arrogantiam eos qui intra Ecclesiam sunt contemnunt. Adversarios quidem fidei confutant pro infidelitate, sed fideles premunt fasce superbiae.

CAPUT III. *De charitate.*

1. Quamvis nonnulli fide atque operibus sanctis videantur esse participes, tamen, quia privantur charitate fraternae dilectionis, **194** nullum habent incrementum virtutis. Nam sicut ait Apostolus: *Si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem non habuero, nihil mihi prodest (I Cor. XIII, 3).*

2. Sine amore charitatis, quamvis quisque recte credat, ad beatitudinem pervenire non potest, quia tanta est charitatis virtus, ut etiam prophetia et martyrium sine illa nihil esse credantur.

3. Nullum praemium charitate pensatur. Charitas enim virtutum omnium obtinet principatum. Unde et vinculum perfectionis charitas ab Apostolo dicitur (**Coloss. III, 14**), eo quod universae virtutes ejus vinculo religuntur.

4. Dilectio Dei morti comparatur dicente Salomone: *Valida est ut mors dilectio (Cant. VIII, 6)*; idcirco, quia sicut mors violenter separat animam a corpore, ita et dilectio Dei violenter segregat hominem a mundano et carnali amore.

5. Qui Dei praecepta contemnit, Deum non diligit. Neque enim regem diligimus, si odio leges ejus habemus.

6. Tenenda est cum sanctis viris unitas charitatis; et quanto se quisque mundo, tanto opus est ut se associet honorum consortio.

7. Charitas in dilectione Dei et proximi constat. Servat autem in se dilectionem Dei, qui a charitate non dividitur proximi. Qui a fraterna societate secernitur, a divinae charitatis participatione privatur. Nec poterit Deum diligere, qui noscitur in proximi dilectione errare. Christus Deus et homo est. Totum ergo Christum non diligit, qui hominem odit.

8. Bonorum discretionis est, non odire personas, sed culpas; et recte dicta pro falsis non spernere, sed probare.

9. Qui imperfecti sunt in Dei amore, saepe vitia superare disponunt; sed pondere vitiorum gravati, rursus ad ea vitia quae optant relinquere revolvuntur.

195 CAPUT IV. *De spe.*

1. Qui male agere non desistunt, vana spe indulgentiam de Dei pietate requirunt; quam recte quaerent, si ab actione prava cessarent.

2. Metuendum valde est ut neque per spem veniae, quam promittit Deus, perseveranter peccemus; neque quia juste peccata dstringit, veniam desperemus; sed utroque periculo evitato, et a malo declinemus, et de pietate Dei veniam speremus. Omnis quippe justus spe et formidine nitet, quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennae addicit.

CAPUT V. *De gratia.*

1. Interdum peccantibus nobis sua Deus dona non retrahit, ut ad spem divinae propitiationis mens humana consurgat. Nam non potest conversum spernere, quem peccantem suis beneficiis provocat ad se redire.

2. Confessionem hominis non esse humanae virtutis. Nam si confessionem boni operis non in nobis Deus operatur, cur per prophetam dicitur: *Confessio et magnificentia opus ejus (Psal. CX, 3)*? Ab illo enim nobis omnia bona, gratia praeveniente, donantur. Nam nihil boni operis dedimus, per quod confessionem fidei accipere mereamur.

3. Profectus hominis donum Dei est. Nec a se potest quisquam, sed a Domino corrigi. Non enim quidquam boni habet proprium homo, cujus via non est ejus, testante propheta: *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus; nec viri est ut ambulet et dirigat gressus suos (Jerem. X, 23)*.

196

4. Sciant liberi arbitrii defensores nihil posse in bonum sua praevalere virtute, nisi divinae gratiae sustententur juvamine. Unde et per prophetam Dominus dicit: *Perditio ex te tua, Israel, tantum in me auxilium tuum (Ose XIII, 9)*. Quasi diceret: *Ut pereas, tuo merito; ut salveris, meo auxilio*.

5. Hominis meritum superna gratia non ut veniat invenit, sed postquam venerit facit; atque ad indignam mentem veniens, facit in ea meritum, quod remuneret qui solum invenerat quod puniret. Quid enim ex se ille latro meruit, qui de faucibus diaboli crucem ascendit, de cruce paradisum adiit? Reus quidem ille, et fraterno sanguine venit cruentus, sed

divina gratia in cruce est mutatus. Sciendum quod et nostra sit justitia in his quae recte agimus; et Dei gratia, eo quod eam mereamur. Haec enim et dantis Dei, et accipientis est hominis. Sicut et panem nostrum dicimus, quem tamen a Deo accipere postulamus.

6. Spiritualis gratia non omnibus distribuitur, sed tantummodo electis donatur. Non enim omnium est fides, quam quidem etsi plurimi suscipiunt, opus tamen fidei non consequuntur.

7. In divisione donorum diversi percipiunt diversa Dei munera; non tamen conceduntur uni omnia, ut sit pro humilitatis studio quod alter admiretur in altero. Nam quod in Ezechiele animalium alae altera ad alteram percutiuntur (**Ezech. I**), virtutes designantur sanctorum mutuo sese affectu provocantium atque alterno exemplo invicem sese erudientium.

8. Munera gratiarum alii ista, alii vero donantur illa. Nec dantur ita habere uni, ut non egeat alterius.

9. Posse fieri non est dubium ut hi quos quidam virtutum excellentia antecedunt, Dei repentina praeveni gratia, quosdam compendio sanctitatis praeveniant; et dum sint conversione postremi, subito efficiuntur virtutis culmine primi.

10. Dum quisque aliquod donum accipit, non appetat amplius quam quod meruit, ne, dum alterius membri officium arripere tentat, id quod meruit perdat. Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum.

11. Mali dona ideo ad damnationem accipiunt, quia non ad Dei laudem, sed ad suam vanitatem utuntur. Bonis male utuntur qui ea quae a Deo illis donata sunt in malos usus assumunt, sicut ingenium, sicut et caetera Dei dona.

12. Multis Dei donis gaudemus, quae nos ab eo percepisse cognoscimus. Nam quod sapientes sumus, quod potentes existimus, non alterius, sed potius divino munere sumus. Utamur ergo optime divinis beneficiis, quatenus et Deum non poeniteat dedisse, et nobis accepisse sit utile.

13. Auferre Deus dicitur homini donum aliquod, quod homo non habuit, id est, quod accipere non meruit. Sicut et obdurare dicitur Deus hominem, non ejus faciendo duritiam, sed non auferendo eam quam sibi ipse nutrit. Non aliter et obcaecare dicitur quosdam Deus, non ut in eis eandem ipse caecitatem faciat, sed quod pro eorum inutilibus meritis caecitatem eorum ab eis ipse non auferat.

14. Plerisque Dei dona dantur, perseverantia vero doni non datur. Et inde est, quod quidam principia habent conversionis bonae, fine vero malo clauduntur. Electi vero accipiunt et conversionis donum, et perseverantiam doni. Ea ergo causa est, quod quidam et bene incipiunt, et bene finiunt.

198 CAPUT VI. *De praedestinatione.*

1. Gemina est praedestinatio, sive electorum ad requiem, sive reproborum ad mortem. Utraque divino agitur iudicio, ut semper electos superna et interiora sequi faciat, semperque reprobos ut infimis et exterioribus delectentur deserendo permittat.

2. Sicut ignorat homo terminum lucis et tenebrarum, vel utriusque rei quis finis sit, ita plenius nescit quis ante suum finem luce justitiae praeveniat, vel quis peccatorum tenebris

usque in suum terminum obscuretur, aut quis post lapsum tenebrarum conversus resurgat ad lucem. Cuncta haec Deo patent, homini vero latent.

3. Quamvis justorum conversatio in hac vita probabilis sit, incertum tamen hominibus esse ad quem sint finem praedestinati, sed omnia reservari futuro examini

4. Mira dispositio est supernae distributionis, per quam hic justus amplius justificatur, impius amplius sordidatur (**Apoc. XXII**); malus ad bonum aliquando convertitur, bonus ad malum aliquando reflectitur. Vult quis esse bonus, et non valet; vult alter esse malus, et non permittitur interire. Datur ei qui vult esse bonus; alius nec vult, nec datur ei ut sit bonus. Iste nascitur in errore, et moritur; ille in bono quo coepit, usque in finem perdurat. Tandiu iste stat, quousque cadat; ille diu male vivendo in fine salvatur, respectusque convertitur.

199 5. Vult prodesse in bono justus, nec praevalet; vult nocere malus, et valet. Iste vult Deo vacare, et saeculo impeditur; ille negotiis implicari cupit, nec perficit.

6. Dominatur malus bono, bonus damnatur pro impio, impius honoratur pro justo. Et in hac tanta obscuritate non valet homo divinam perscrutari dispositionem, et occultum praedestinationis perpendere ordinem.

CAPUT VII. *De conversis.*

1. Non inchoantibus praemium promittitur, sed perseverantibus, sicut scriptum est: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (**Matth. X, 22; XXIV, 13**)

2. Tunc enim placet Deo nostra conversio, quando bonum, quod inchoamus, perseveranti fine complemus Nam sicut scriptum est: *Vae his qui sustinentiam perdiderunt*, id est, opus bonum non consummaverunt (**Eccle. II, 16**).

3. Indulgentia peccatorum, sciendum, ubi, quando, vel qualibus datur. Ubi quippe? nisi intra Ecclesiam catholicam? Quando, nisi ante venturi exitus diem? *Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (**II Cor. VI, 2**). Qualibus, nisi conversis, qui per humilitatem **200** ad parvulorum transeunt imitationem? de quibus dicitur: *Talium est enim regnum coelorum* (**Matth. XIX, 14**).

4. Nemo perpendere potest quanti sit ponderis in justitia, vel quanti fulgoris radio justitia clareat, nisi qui prius toto mentis

nisu convertatur ad Deum, quatenus ipso lumine quo illustratur et suam foeditatem agnoscat, et lumen quod caeco corde non intuebatur intelligat.

5. Tunc autem inattingibilem intelligi posse divinam justitiam, dum eam quisque sequi conversus tentaverit, quia lux non intelligitur, nisi cum videtur.

6. Judicium quod in hominis potestate consistit conversionis est gratia, per quam nosmetipsos judicamus, quando flentes mala nostra punimus, et bono quod ex Deo nobis est solidius inhaeremus.

7. Tripertitus describitur esse uniuscujusque conversi profectus, id est, primus, corrigendi a malo; secundus, faciendi bonum, tertius, consequendi boni operis praemium. Nam quod ait propheta: *Solve fasciculos deprimentes* (**Isai. LVIII, 6**), mali est emendatio: Quod vero adjecit: *Frange esurienti panem tuum*, operis boni est actio. In eo vero quod subjungit: *Tunc erumpet matutinum lumen tuum*, operis boni est retributio. Ergo non proficit facere bonum, nisi correctum fuerit malum. Non poterit quisquam ad contemplationem Dei proficere, nisi se prius in bonis studuerit actibus exercere.

8. Multis modis terret Deus homines, ut vel sero convertantur, atque exinde magis erubescant, quod tandiu expectati sunt ut redirent. Nam nunc minis, nunc plagis, nunc revelationibus quosdam concutit, ut qui voluntate converti despiciunt, commoti terroribus corrigantur.

9. Plerique ex sola mentis devotione convertuntur ad Deum; nonnulli vero coacti plagis convertuntur, qui ex devotione non convertebantur, juxta capitulum psalmi dicentis: *In freno et came maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te (Psal. XXXI, 9).*

10. Plerique autem, dum devotione non convertuntur, plagae **201** stimulis feriuntur; qui tamen nec sub verbere sentiunt, ut aliquatenus corrigantur, sicut Aegyptus, qui et poenas luit, et emendari nequivit. De talibus enim ait propheta: *Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt suscipere disciplinam (Jerem. V, 3.)*

11. Nonnulli viri saeculares elatione mentis tumentes, postmodum conversi ad Deum, religiosa sequuntur obedientia Christum; et qui antea celsitudine mundi tumebant, postea ipsam elationem in studio humilitatis commutant.

12. Quidam sunt qui jam secrete conversi sunt, quorum conversio, quia non procedit ad publicum, apud aestimationem humanam, quales fuerunt, tales adhuc esse putantur; jam tamen in Dei oculis surrexerunt. Item quidam adhuc humano judicio stare cernuntur; jam tamen in Dei oculis ceciderunt.

13. Multi apud homines reprobi sunt, et apud Deum electi; atque item multi apud homines electi putantur, et apud Deum reprobi existunt, Salomone dicente: *Vidi, inquit, impios sepultos, qui cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum (Eccle. VIII, 10)*. Nullus ergo se putet electum, ne forte jam apud Deum sit reprobus.

CAPUT VIII. *De primordiis conversorum.*

1. Trimodum genus est conversionis ad Deum, inchoationis cum dulcedine, medietatis cum labore, perfectionis cum requie. Sed tamen plerumque alii incipiunt a dulcedine, alii a tentationum amaritudine.

2. Omnis conversus ante ex netu inchoet peccatorum, et sic transeat ad desiderium supernorum. Prius enim lacrymis purganda sunt vitia quae gessimus, et tunc munda mentis acie id quod **202** quaerimus contemplemur, ut dum antea

flendo peccati a nobis caligo detergitur, mundatis cordis oculis libere superna inspiciantur.

3. Ante necesse est timore converti ad Deum, ut metu futurarum poenarum carnales illecebrae devincantur. Deinde oportet, abjecto timore, ad amorem vitae aeternae transire. *Perfecta enim charitas foras mittit timorem* (**I Joan. IV, 18**); qui autem timet, poenam habet, et non est perfectus. Unde et Apostolus: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis* (**Rom. VIII, 15**); per quem scilicet jam non peccati poena servos comprimit, sed amor justitiae liberos reddit.

4. Necesse est omni converso ut post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat, quasi filius, nec semper sub timore jaceat, quasi servus. Tunc enim amorem nostrae conversionis ostendimus, si denuo ut patrem diligimus, quem prius servili mente vere ut Dominum formidabamus.

5. Primordia conversorum blandis refovenda sunt modis, ne si ab asperitate incipiant, exterriti ad priores lapsus recurrant. Qui enim conversum sine lenitate erudit, exasperare potius quam corrigere novit.

6. Conversus quisque antea ab opere corrigendus est, postea vero a cogitatione, ut prius refrenet pravum actum, deinde appetitum delictum, ut quod jam in opere non apparet, in cogitatione nequaquam perduret.

7. Omnis nova conversio adhuc pristinae vitae habet commistionem: propterea nequaquam ea virtus procedere ad hominum oculos debet, donec conversatio vetus funditus ab animo exstirpetur.

8. Quisquis ex deteriore jam melior esse coepit, caveat de acceptis extolli virtutibus, ne gravius per vanam gloriam corruat, quam prius per lapsum vitiorum jacebat.

203 CAPUT IX. *De conflictu conversorum.*

1. Quisque conversus si mox omnes carnis stimulos calcare cupiat, et summa virtutum subire contendat, si forte adhuc aliqua adversa de carnis molestiis tolerat, non frangatur, quia dispensator bonorum novit adversitates reprimere vitiorum successione virtutum.

2. Tunc magis gravari se quisque impulsu vitiorum agnoscit, dum ad cognitionem Dei accesserit, sicut populus Israel graviori onere ab Aegyptiis premitur, dum per Moysen divina illi cognitio aperitur (**Exod. V**).

3. Vitia enim ante conversionem quasi pacem in homine habent, quando autem expelluntur, acriori virtute consurgunt.

Fiunt autem inimica converso, quae peccatori prospere blandiebantur; atque item fiunt blanda converso, quae peccatori adversa exstiterunt.

4. Multos habet conflictus Dei servus ex recordatione operum praeteritorum; multique post conversionem etiam nolentes motum libidinis sustinent, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem, scilicet ut semper habeant pro excutienda inertia hostem, cui resistant, dummodo non consentiant. Unde et noverint servi Dei se etiam a peccatis jam esse mundatos, sed tamen cogitationum turpium adhuc interpellatione pulsari.

5. Ante conversionem praecedit turba peccatorum, post conversionem sequitur turba tentationum. Illa se objiciunt, ne ad Deum convertamur; ista se ingerunt, ne liberis cordis oculis Deum cernamus: utriusque tumultus insolentiam nobis gignit, intentionemque nostram saepe fraude multimoda intercludit.

6. Utile est Dei servo post conversionem tentari, quatenus a torpore negligentiae, sollicitantibus vitiis, ad virtutes animum per exercitium praeparet vitiorum.

204 CAPUT X. *De remissa conversione.*

1. Multos remissa conversio in pristinos errores reducit, ac vivendi tempore resolvit; horum ergo exempla quisque conversus evita, ne dum timorem Dei a torpore incipis, rursus mundanis erroribus immergaris.

2. Tepidus in conversione otiosa verba et vanas cogitationes noxias esse non conspicit; quod si a torpore mentis evigilaverit, ea quae levia existimabat confestim, quasi horrenda atque atrocia pertimescit.

3. Fraus et desidia in omni bono opere formidanda est. Fraudem facimus Deo, quoties de bono opere nostro nosmetipsos, non Deum laudamus. Desidiam vero agimus, quoties per torporem languide ea quae Dei sunt operamur.

4. Omnis ars saeculi hujus strenuos amatores habet, et ad exsequendum promptissimos; et hoc proinde fit, quia praesentem habet operis sui remunerationem. Ars vero divini timoris plerosque habet sectatores languidos, tepidos, pigritiae inertia congelatos; sed hoc proinde, quod labor eorum non pro praesenti, sed pro futura remuneratione differtur. Ideoque dum eorum laborem mercedis retributio

non statim consequitur, spe pene dissoluta languescunt. Unde et magna illorum gloria praeparatur, qui bonae conversionis vitae principia augmento solidiore consummant, atque eo ad promerendam retributionem clariores praeparantur, quo firmitus duri itineris labores et inchoant et consummant.

5. Quidam primo conversionis calore ad virtutes sese accingunt, accedente vero progressu, dum immoderate terrenis rebus incumbunt, pulvere infimi appetitus obscurantur; unde et Dominus de bonis seminibus dicit: *Quod autem cecidit in spinis, hi sunt qui* **205** *audiunt verbum Dei (Matth. XIII), et sollicitudine saeculi, vel fallacia divitiarum suffocant verbum, et sine fructu efficitur.*

6. Nuper conversi nequaquam debent in curis exterioribus provehi. Nam si implicentur, confestim, quasi plantata arbuscula, et necdum radice praefixa, concutiuntur pariter et arescunt.

7. Valet interdum conversis pro animae salute mutatio loci. Plerumque enim, dum mutatur locus, mutatur et mentis

affectus. Congruum est enim inde etiam corporaliter avelli, ubi quisque illecebris deservivit; nam locus ubi prave quisque vixit, hoc in aspectu mentis opponit quod semper ibi vel cogitavit, vel gessit.

CAPUT XI. *De exemplis sanctorum.*

1. Ad conversionem seu correctionem mortuorum multum prosunt exempla bonorum. Mores enim inchoantium non queunt proficere ad bene vivendum, nisi perfectorum informantur exemplis patrum.
2. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum, quae imitentur ad melius; sed proponunt sibi exempla malorum, quibus ad suorum morum perversitatem utantur in pejus.
3. Ob hanc utilitatem scribuntur sanctorum ruinae et reparationes, ut spem faciant salutis humanae, ne quisquam post lapsum **206** poenitendo desperet veniam, dum conspicit sanctorum reparationem fuisse etiam post ruinam.
4. Sciant flagitio dediti ad quam utilitatem eorum exempla proponantur sanctorum, scilicet, ut aut sint quos imitentur ad

reparationem, aut certe ex eorum comparatione durius de inobedientia puniantur.

5. Propterea virtutes sanctorum ad exemplum nostrum Deus proposuit, ut quanto de imitatione eorum conferri possunt nobis justitiae praemia, tanto de perseverantia mali sint graviora tormenta.

6. Si enim ad boni incitamentum divina, quibus admonemur, praecepta deessent, pro lege nobis sanctorum exempla sufficerent. At contra, dum et nos Deus praeceptis suis admoneat, et vitae sanctorum boni operis nobis exempla proponat, nulla est jam de reatu excusatio, quia et lex Dei aures nostras quotidie pulsat, et factorum documenta bonorum cordis nostri intima provocant.

7. Et si pravorum saepe secuti sumus exempla, cur non imitemur sanctorum digna, et Deo placita facta? et si apti fuimus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari justos in bonum?

8. Orandus est Deus, ut virtutes quas sanctis praeparavit ad coronam, nobis ad profectum sint positae, non ad poenam. Proficient autem ad profectum nostrum, si tot exempla voluerimus imitari virtutum. Certe si ea potius aversati quam

imitati fuerimus, ad damnationem nostram erunt, qui ea legendo implere negleximus.

9. Multi vitam sanctorum imitantur, et de moribus alterius effigiem virtutis sumunt, tanquam si imago quaelibet intendatur, et de ejus similitudine species picta formetur; sicque fit ad imaginem similis ille qui ad similitudinem vivit imaginis

10. Qui sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, seseque in illo, quasi in speculo, perspicit, ut adjiciat quod deesse virtutis agnoscit. Minus enim seipsum homo ex semetipso **207** considerat; sed dum alterum intendit, id quod minus est luminis adjicit.

11. Perfectorum est jam virorum non quemlibet sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, ad cujus imaginem facti sunt, justitiam operari. Hoc indicat, quod scribitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (**Gen. I, 26**), quia ipsam intelligendo imitatur divinitatem, ad cujus factus est similitudinem. Iste ergo tantus est, ut non egeat homine demonstratore justitiae, sed ipsam contemplando imitetur justitiam.

12. Exempla sanctorum, quibus aedificatur homo, varias (faciunt) consecrari virtutes: humilitatis ex Christo,

devotionis ex Petro, charitatis ex Joanne, obedientiae ex Abraham, patientiae ex Isaac, tolerantiae ex Jacob, castimoniae ex Joseph, mansuetudinis de Moyse, constantiae de Josue, benignitatis de Samuele, misericordiae de David, abstinentiae de Daniele; sic et caetera facta priorum quo labore, quo moderamine, quave intentione, vel compunctione gerantur, vir sanctus imitando considerat.

CAPUT XII. *De compunctione cordis.*

1. Compunctio cordis est humilitas mentis cum lacrymis, exorians de recordatione peccati et timore iudicii.

2 Illa est conversis perfectior compunctionis affectio, quae omnes a se carnalium desideriorum affectus repellit, et intentionem suam toto mentis studio in Dei contemplatione defigit.

3. Geminam esse compunctionem, qua propter Deum anima cujusque electi afficitur, id est, vel dum operum suorum mala considerat, vel dum desiderio aeternae vitae suspirat.

4. Quatuor esse qualitates affectionum, quibus mens justi taedio salubri compungitur: hoc est, memoria praeteritorum facinorum, recordatio futurarum poenarum, consideratio peregrinationis suae **208** in huius vitae longiquitate, desiderium supernae patriae, quatenus ad eam quantocius valeat pervenire.

5. Quisque peccatorum memoria compungitur ad lamenta, tunc Dei se sciat visitari praesentia, quando id, quod se admisisse recolit interius erubescit, suoque iudicio poenitendo jam punit. Nam tunc Petrus flevit, quando in eum Christus respexit (**Matth. XXVI, 75**). Unde et psalmus: *Respexit, inquit, et commota est, et contremuit terra* (**Psal. XVII, 8**).

6. Gressus Dei sunt in cor hominis interior vis, qua bona desideria surgunt, ut calcentur mala. Quando ergo ista in corde hominis fiunt, sciendum est tunc esse Deum per gratiam cordi humano praesentem; unde se tunc magis homo acuere ad compunctionem debet, quando sentit et Deum interius operantem.

7. Quomodo mens hominis justi ex vera compunctione rapiatur, et qualiter infirmata revertatur degustatae lucis magnitudine, illum nosse posse qui jam aliquid exinde gustavit.

8. Sunt qui non ex vera cordis compunctione sui accusatores fiunt, sed tantum ad hoc esse se peccatores assignant, ut ex ficta humilitate confessionis locum inveniant sanctitatis.

CAPUT XIII. *De confessione peccatorum, et poenitentia.*

1. Ex eo unusquisque justus esse incipit, ex quo sui accusator exstiterit. Multi autem e contra semetipsos peccatores fatentur, et tamen semetipsos a peccato non subtrahunt.

2. Magna jam justitiae pars est, seipsum nosse hominem, quod **209** pravus est, ut ex eo divinae virtuti subdatur humilior, ex quo suam infirmitatem agnoscit.

3. Bene se judicat justus in hac vita, ne judicetur a Deo damnatione perpetua. Tunc autem iudicium de se quisque

sumit, quando per dignam poenitentiam sua prava facta condemnat.

4. Amaritudo poenitentiae facit animum, et sua facta subtilius discutere, et dona Dei, quae contempsit, flendo commemorare. Nihil autem pejus quam culpam agnoscere, nec deflere.

5. Duplicem habere debet fletum in poenitentia omnis peccator, sive quia per negligentiam bonum non fecit, seu quia malum per audaciam perpetravit. Quod enim oportuit non gessit; et gessit quod agere non oportuit.

6. Ille poenitentiam digne agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit, condemnando, scilicet, ac deflendo quae gessit, tanto in deplorando profusius, quanto exstitit in peccando proclivius.

7. Ille poenitentiam digne agit, qui sic praeterita mala deplorat, **210** ut futura iterum non committat. Nam qui plangit peccatum, et iterum admittit peccatum, quasi si quis lavet laterem crudum, quem quanto magis eluerit, tanto amplius lutum fecit.

8. Quamvis quisque sit peccator, et impius, si ad poenitentiam convertatur, consequi posse veniam creditur.

9. Nullus de bonitate Dei dubitat, sed sola accipientium pravitas conferri sibi indulgentiam abnegat.

10. In hac vita tantumdem poenitentiae patet libertas; post mortem vero nullam correctionis esse licentiam (constat). Unde et Dominus dicit: *Me oportet operari opera ejus qui me misit, donec dies est; veniet autem nox, quando nemo potest operari (Joan. IX, 4)*. Hinc et propheta: *Date, inquit, Domino Deo vestro gloriam, antequam tenebrescat (Jerem. XIII, 16)*; id est, antequam mors aeterna praeveniat. In hac vita dum estis, Deum per poenitentiam glorificate.

11. Adhuc in hoc saeculo poenitentiam operantibus Dei misericordia subvenit. In futuro autem jam non operamur, sed rationem nostrorum operum ponimus.

12. Per id deteriorantur plerumque iniqui, per quod per patientiam Dei spatium accipiunt emendandi; qua illi mora vivendi non utuntur ad poenitentiam, sed ad peccandi usurpant audaciam. A malo autem in deterius vadit, qui tempus sibi ad poenitendum indultum, ad libertatem pravi operis vertit.

13. Festinare debet ad Deum poenitendo unusquisque dum **211** potest, ne, si dum potest noluerit, cum tarde voluerit, omnino non possit. Proinde propheta ait: *Quaerite Dominum, dum inveniri potest, invoke eum, dum prope est (Isai. LV, 6)*. Et ubi inveniri potest, nisi in hac vita, in qua etiam et prope

est omnibus invocantibus se? Nam tunc jam longe erit, quando dixerit: *Ite in ignem aeternum* (**Matth. XXV, 41**). Modo enim non videtur, et prope est; tunc videbitur, et prope non erit, quia videri poterit, et non poterit inveniri.

14. Si quando quisque peccare potest, poenitet, vitamque suam vivens ab omni crimine corrigit, non dubium quod moriens ad aeternam transeat requiem.

15. Qui autem prave vivendo poenitentiam in mortis agit periculo, sicut ejus damnatio incerta est, sic remissio dubia. Qui ergo cupit certus esse in morte de indulgentia, sanus poeniteat, sanusque perpetrata facinora defleat.

16. Sunt qui poenitentibus securitatem cito pollicentur, quibus bene per prophetam dicitur: *Curant contritionem filiae populi mei cum ignominia, dicentes pax, pax, et non est pax*. Cum ignominia igitur curat contritionem, qui peccanti et non legitime poenitenti promittit securitatem. Unde et sequitur: *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt*: id est, confusi sunt non poenitendo, sed poenas luendo.

17. Aliter enim confunditur coram iudice reus, dum plectitur, atque aliter qui de malo opere erubescens corripitur. Ille enim, quia reprehensus est, confunditur; iste, quia se malum fecisse memoratur.

18. Quamvis per poenitentiam propitiatio peccatorum sit, sine metu tamen homo esse non debet, quia poenitentiae satisfactio divino tantum pensatur iudicio, non humano. Proinde, quia miseratio Dei occulta est, sine intermissione flere necesse est. Neque enim unquam oportet poenitentem habere de peccatis securitatem. Nam securitas negligentiam parit, negligentia autem saepe incautum ad vitia transacta reducit.

212

19. Dum per poenitentiam expulsa fuerint ab homine vitia, si forte post haec, intercedente securitate, quaelibet culpa subrepserit, confestim delectationes pristinae vitiorum mentem avidius irrepunt, pulsantesque hominem in consuetis operibus gravius pertrahunt, ita ut sint *novissima illius pejora prioribus*.

CAPUT XIV. *De desperatione peccantium.*

1. Non per locorum spatia, sed per affectum bonum, vel malum itur, receditur a Deo. Neque enim gressu pedum, sed gressu morum elongamus, vel propinquamus ad Deum.

2. Perpetrare flagitium aliquod mors animae est; contemnere poenitentiam, et permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare ad mortem pertinet, desperare

vero in infernum descendere. Unde et Scriptura ait: *Impius dum in profundum malorum venerit, contemnit* (**Proverb. XVIII, 3**).

3. Saepe diabolus eos quos converti ad poenitentiam aspicit, immanitate scelerum percussos ad desperationem deducit, ut, subtracta spe veniae, trahat in diffidentiam quos non potuit retinere perseveranter in culpa. Sed poenitens praevidere debet callidas contra se hostis insidias; sicque Dei justitiam metuat, ut tamen, quamvis in magnis sceleribus, de misericordia ejus confidat.

4. Amplius laetatur Deus de anima desperata, et aliquando conversa, quam de ea quae nunquam exstitit perdita. Sicut de prodigo filio, qui mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est, de cujus regressu magnum fit gaudium patris (**Luc. XV**).

5. Non aliter coram Deo et angelis copiosius est gaudium de eo qui a periculo liberatur quam de eo qui nunquam novit peccati periculum. Quanto enim contristat res perdita, tanto magis, si fuerit inventa, laetificat: sicut in Evangelio pastor ille exsultat qui perditam ovem inventam humeris suis gaudens reportat (**Matth. XVIII, 12; Luc. XV, 5**).

6. Nullus desperare debet veniam, etiamsi circa finem vitae **213** ad poenitentiam convertatur. Unumquemque enim Deus de suo fine, non de vita praeterita judicat. Hoc quippe et legis testimonio edocetur, quod homo de suo extremo

justificatur, quando Deus pro asini primogenito ovem jussit offerri, hoc est, immunditiam vitae prioris mutandam in innocentiam boni finis. Unde et cauda jubetur offerri in hostiam, id est, vitae extrema in poenitentiam.

7. Multi superna respecti gratia in extremis suis ad Deum revertuntur per poenitentiam, et quaecunque mala gesserant, quotidianis fletibus purgant, atque in bonis factis mala gesta commutant; quibus juste totum quod deliquerant ignoscitur, quia ipsi, quod male gesserunt, poenitendo cognoscunt.

8. In vita hominis finis quaerendus est, quoniam Deus non respicit quales antea viximus, sed quales circa finem vitae existimus.

CAPUT XV. *De his qui a Deo deseruntur.*

1. Deo deserente, nullum poenitere; Deo respiciente, sua mala unumquemque videre, et plangere, et unde ceciderit, cogitare. Nam nonnulli ita despiciuntur a Deo, ut deplorare mala sua non possint, etiam si velint.

2. Consilium immundorum spirituum hoc est, ut, quia ipsis negatum est post praevaricationem regredi ad justitiam, obserare aditum poenitentiae hominibus cupiant, ne vel ipsi revertantur ad Deum; eosque socios in perditione habere contendunt, quibuscunque fraudibus insistentes, ut aut deserantur a Deo, aut flagelli immanitate desperent.

3. Ingemiscendum est jugiter, et, postposita securitate, lugendum, ne Dei secreto et justo judicio deseratur homo, et perdendus in potestate daemonum relinquatur. Nam revera, quem Deus deserit daemones suscipiunt.

214

4. Dominici contemptores praecepti, statim ut avertuntur a Deo, a malignis spiritibus occupantur, a quibus etiam, ut mala faciant, persuadentur. Hinc est illud propheticum: *Inimicos Dei persequuntur tenebrae* (**Nahum. I, 8**), qui intelliguntur daemones. Unde et in psalmo legitur: *Immissiones per angelos malos* (**Psal. LXXVII, 49**).

5. Quidam reproborum in potestate daemonum occulto Dei judicio et justissimo rediguntur, Isaia testante: *Ipse misit eis sortem, et manus ejus divisit eis eam in mensura, usque in aeternum possidebunt eam* (**Isai. XXXIV, 17**).

6. Quidam electorum dimittuntur divina justitia incidere in errorem peccati, sed tamen miseratione ejus reducti denuo convertuntur. De talibus enim per prophetam Dominus loquitur: *Et dimisi eum, et reduxi eum, et reddidi ei consolationem* (**Isai. LVII, 18**).

7. Nonnunquam enim revertens Deus, hominem quem deseruerat rursus affligens visitat, et per lamenta lacrymarum ac poenitentiae afflictionem a peccatis expurgat, dicente Job ad Deum: *Propter superbiam, inquit, quasi leaenam capies me, reversusque mirabiliter me crucias (Job X, 16).*

Revertens enim Deus hominem cruciat, quando quem peccantem deseruerat flagellando iterum visitat.

8. Malis actibus contra nos amplius coelestem iracundiam nequaquam provocare debemus; quin potius, si poenitendo digna Deo acta gesserimus, severitatem ejus in clementiam commutabimus. Nam ille qui nos malos tolerat, non dubium est quod conversis clementer ignoscat. Nam quod servatur nobis tempus poenitentiae, ut non simul morte obruamur praecipiti, sed detur locus satisfactionis, hoc totum de Dei procedit clementia, ut nos non damnet crudeliter, sed exspectet ad poenitentiam patienter.

CAPUT XVI. *De his qui ad delictum post lacrymas revertuntur.*

1. Irrisor est, non poenitens, qui adhuc agit quod poenitet; **215** nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus.

2. Canis reversus ad vomitum est poenitens ad peccatum. Multi enim lacrymas indesinenter fundunt, et peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrymas ad poenitentiam, et effectum poenitentiae non habere (constat), quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lacrymas fundunt, nunc vero, reviviscente usu, ea quae fleverant iterando committunt.

3. Qui et praeterita vult plangere, et actionibus saecularibus incubare, iste mundationem non habet, quoniam adhuc agit quae poenitendo deflere possit.

4. Isaias peccatoribus dicit: *Lavamini, mundi estote* (**Isai. I, 16**). Lavatur itaque et mundus est, qui et praeterita plangit, et flenda iterum non admittit. Lavatur itaque, et non est mundus qui plangit quae gessit, nec deserit, et post lacrymas ea quae fleverat repetit. Sic denique et alibi animam poenitentem atque iterum delinquentem sermo divinus increpat, dicens: *Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas* (**Jerem. II, 36**)! Quisquis ergo culpas praeteritas plorat, hunc necesse est modum teneat, ut sic admissa defleat, ne iterum flenda

committat. Vae mihi misero Isidoro, qui et poenitere retro acta negligo, et adhuc poenitenda committo.

CAPUT XVII. *De peccato.*

1. Duobus modis peccatum committitur, id est, aut vi cupiditatis, aut metu timoris, dum vel quisque vult adipisci quod cupit, vel timet ne incurrat quod metuit.

2. Quatuor modis committitur peccatum in corde, quatuor perpetratur et opere. Corde: suggestionem daemonum, delectatione carnis, consensione mentis, defensione elationis. Opere: nunc latenter, nunc palam, nunc consuetudine, nunc desperatione. Istis ergo **216** gradibus et corde delinquitur, et opere malitia perpetratur.

3. Tribus modis peccatum geritur, hoc est, ignorantia, infirmitate, industria; periculo autem poenarum diverso. Ignorantiae namque modo peccavit Eva in paradiso (**Gen. III**), sicut Apostolus ait: *Vir non est seductus, mulier autem*

seducta in praevaricatione fuit (I Tim. II, 14). Ergo Eva peccavit ignorantia, Adam vero industria, quia non seductus, sed sciens prudensque peccavit. Qui vero seducitur, quid consentiat evidenter ignorat. De infirmitate autem Petrus deliquit, quando ad metum interrogantis ancillae Christum negavit; unde et post peccatum amarissime flevit (**Matth. XXVI**).

4. Gravius est infirmitate quam ignorantia quemquam delinquere; graviusque industria quam infirmitate peccare. Industria namque peccat qui studio ac deliberatione mentis malum agit; infirmitate autem qui casu vel praecipitatione delinquit. Nequius autem et de industria peccant qui non solum non bene vivunt, sed adhuc et bene viventes, si possunt, a veritate divertunt.

5. Sunt enim qui ignoranter peccant, et sunt qui scienter. Sunt etiam et qui pro ignorantiae excusatione scire nolunt, ut minus culpabiles habeantur qui tamen seipsos non muniunt, sed magis decipiunt.

6. Nescire simpliciter ad ignorantiam pertinet; noluisse vero scire, ad contumacem superbiam. Voluntatem quippe proprii domini velle nescire, quid aliud est quam velle dominum superbiendo contemnere? Nemo igitur se de ignorantia excuset, quia Deus non solum eos judicat qui a cognitione sua se avertunt, sed etiam illos qui nescierunt, testante eodem Domino per prophetam: *Disperdam, inquit, homines a facie terrae, et eos qui avertuntur post tergum Domini, et*

qui non quaesierunt Dominum, nec investigaverunt eum (Soph. I, 3, 6). Et psalmus: Effunde, inquit, iram tuam in gentes quae te non noverunt (Psal. LXVIII, 25).

217 CAPUT XVIII. *De levioribus peccatis.*

1. Multi vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt. Nam quamvis in hoc saeculo magna justitiae quisque claritate resplendet, nunquam tamen ad purum peccatorum sordibus caret, Joanne apostolo attestante, qui ait: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. I).*

2. Quaedam sunt facta peccatis similia; sed si bono animo fiant, non sunt peccata, ut puta, potestas, si non se ulciscendi cupiditate, sed magis corrigendi studio ulciscatur in reum.

3. Item sunt peccata levia quae ab incipientibus quotidiana satisfactione purgantur, quae tamen a perfectis viris, velut magna crimina evitantur. Quid autem homines peccatores de magnis sceleribus agere debent, quando etiam perfecti levia quaeque delicta, quasi gravissima, lugent?

4. Non solum gravia, sed et levia sunt cavenda peccata. **218** Multa enim levia unum grande efficiunt, sicut solent de parvis et minutis guttis immensa flumina crescere. Numerositas enim in unum coacta exundantem efficit copiam.

5. Peccata, quae incipientibus levia sunt, perfectis viris gravia deputantur.

6. Tanto enim majus cognoscitur esse peccatum, quanto major qui peccat habetur. Crescit enim delicti cumulus juxta ordinem meritorum, et saepe quod minoribus ignoscitur, majoribus imputatur.

CAPUT XIX. *De gravioribus peccatis.*

1. Experimento minorum peccatorum majora committi peccata, ut durius feriantur pro magnis sceleribus, qui de parvis corrigi noluerunt. Judicio autem divino in reatum nequiores labuntur qui distringere minora sua facta contemnunt.

2. Multi a crimine in crimen corruunt, qui Dei cognitionem habentes, timorem ejus negligunt; et quem noverunt per scientiam, per actionem non venerantur. Ideoque caecantur divino judicio punienda committere, et in poenam commissi facinoris facinus deterius addere.

3. Saepe peccatum alterius peccati causa est, quod committitur, cum aliud ex ipso quasi sua soboles oritur, sicut fieri solet, nasci libidinem ex nimia ventris ingluvie.

4. Poena peccati peccatum admittitur, quando pro merito cujusque peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit sordidetur. Ergo praecedens peccatum causa est sequentis peccati: sequens vero peccatum poena est praecedentis delicti. Praecedentia itaque peccata sequentium sunt criminum causa, ut illa quae sequuntur sint praecedentium poena.

219

5. Praecedentium peccatorum poena ipsa vocatur induratio veniens de divina justitia. Hinc est quod ait propheta: *Indurasti cor nostrum, ne timeremus te (Isai. LXIII, 17)*; neque enim dum quicumque justi sunt, a Deo impelluntur, ut mali fiant; sed dum mali jam sunt, indurantur, ut deteriores existant, sicut et Apostolus dicit: *Quoniam charitatem veritatis Dei non receperunt, ut salvi fierent, immisit illis Deus spiritum erroris (II Thess. II, 10)*. Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in quibus talia jam peccata praecesserint, ut justo judicio ejus mereantur in

deterius ire. Talia quippe peccata praecedentibus aliis peccatis prolabuntur in poenam quam peccata merentur.

6. Quaedam de ira Dei veniunt peccata, quae pro merito aliorum compensantur peccatorum. Unde et propheta: *Ecce, inquit, tu iratus es, et nos peccavimus, in ipsis fuimus semper (Isai. LXIV, 5)*; tanquam si diceret: Quia semper in peccatis fuimus, iratus es, ut deterius peccaremus.

7. Quid enim sit iram Dei mereri, quid vero provocare, prudens lector scire debet. Gravior est namque ira quae provocatur quam ea quae meretur. Nam meremur, quando ignorando peccamus; provocamus, quando scimus bonum facere, nec volumus.

8. Nunc iram Dei, dum vivimus, vitare possumus. Timeamus ergo ne, veniente illo terrore iudicii, sentiri possit, vitari non possit.

CAPUT XX. *De manifestis occultisque peccatis.*

1. Majoris est culpaе manifeste quam occulte peccare. Dupliciter enim reus est qui aperte delinquit, quia et agit et docet. De talibus Isaias dicit: *Et peccata sua, quasi Sodoma, praedicaverunt, nec absconderunt (Isai. III, 9)*.
2. Multi enim publice delinquentes, sine ullo pudore sua flagitia praedicant, nec ulla utuntur sceleris verecundia.
3. Quaedam enim jam justitiae portio est iniquitatem suam **220** hominem abscondere, et in semetipso de peccatis propriis erubescere.
4. Peccatum perpetrare crimen est, peccatum praedicare clamor est, de quo etiam dicit Apostolus: *Et clamor auferatur a vobis cum omni malitia (Ephes. IV, 31)*, id est, cum ipsis peccatis.
5. Ex eo ipso quo quisque peccatum quod agit abscondit, iudicii jam est indicium, quia non erubescitur, nisi de conscientiae reatu. Ergo ex hoc ipso quo quisque de facto suo erubescit, ipse sibi jam iudex fit.

CAPUT XXI. *De peccati amore.*

1. Aliud est non peccare amore dilectionis Dei, aliud timore supplicii. Qui enim amore charitatis Dei non peccat, horrescit omne malum, amplectendo justitiae bonum; nec eum delectat

peccatum, etiam si sceleris impunitas promittatur. Qui vero poena sola supplicii in se vitia reprimit, quamvis non expleat opus peccati, vivit tamen in eo voluntas peccandi; doletque sibi illicitum, quod lex prohibere dignoscitur. Ille ergo mercedem boni operis percipit qui amando justitiam facit; non is qui eam solo metu poenarum invitus custodit.

2. Quidam et diligunt peccatum, et faciunt; quidam diligunt tantum, et non faciunt, plerique vero faciunt tantum, et non diligunt. Nonnulli peccatum non faciunt, et tamen justitiam odiunt. Gravius autem peccat qui non solum peccatum diligit, sed et facit, quam qui non facit, et diligit; graviusque interdum, qui diligit et non facit quam qui facit, et odit. Gravissimum est non solum facere, sed et diligere peccatum.

3. Nam sunt quidam qui confestim peracto flagitio confunduntur, et sunt qui non solum non dolent gessisse malum, sed etiam de ipso malo opere gloriantur. Sicque ad comparisonem mali fit deterius, dum de vitiis gratulantes, extolluntur in pejus. **221** De talibus ait Salomon: *Qui laetantur, cum male fecerint, et exsultant in rebus pessimis* (**Proverb. XI, 14**).

CAPUT XXII. *De peccandi necessitate.*

1. Interdum mali quod sumus, necessitate potius, non voluntate existimus. Vertenda est autem necessitas mali in voluntatem boni. Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant, pertimescentes temporalem inopiam. Et dum praesentis saeculi necessitatem refugiunt, a futuris bonis privantur.

2. Item nonnulli peccatum voluntate, non necessitate committunt, nullaue coacti inopia existunt iniqui; sed tantum gratis cupiunt esse mali. Neque enim ipsam rem amant, quam appetunt, sed ipsa tantum peccati malitia delectantur.

CAPUT XXIII. *De peccandi consuetudine.*

1. Melius est peccatum cavere quam emendare. Facilius enim resistimus hosti a quo nondum victi sumus, quam ei a quo jam superati ac devicti cognoscimur.

2. Omne peccatum, antequam admittatur, amplius pertimescitur. Quantumvis autem grave sit, dum in usu venerit, leve existimatur et sine ullo metu committitur.

3. Istis fomitibus, quasi quibusdam gradibus, coalescit omne peccatum. Cogitatio namque prava delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem. Sicque his vinculis homo implicatus, quadam catena vitiorum tenetur astrictus, ita ut ab ea evelli nequaquam valeat, nisi divina gratia manum jacentis apprehendat.

222

4. Peccatum admittere cadere est in puteum; consuetudinem vero peccandi facere, os putei est angustare, ne is qui cecidit valeat exire. Sed interdum etiam tales Deus liberat, dum eorum desperationem ad conversionem libertatis commutat. Ipso enim miserante, peccata dimittuntur quo protegente fit ne in deterius peccando eatur.

5. Nequissimum est peccare, pejus est peccandi consuetudinem facere. Ab illo facile, ab hoc cum labore resurgitur, dum malae consuetudini repugnatur.

6. Male agendi consuetudinem recessum esse propheta asserit (**Isai. XXXI, 6**), in profundum, cujus usu, quasi quadam lege, homo tenetur astrictus, ut etiam quando non vult, peccatum committat. A lapsu vero cito resurgere, non est in profundum ire.

7. Apostolus legem peccati dicit in membris nostris (**Rom. VII, 23**), quae lex consuetudo est, quam peccando concipimus, et non ab ea, cum volumus, discedimus, quia jam necessitatis vinculo per consuetudinem retinemur.

8. Multum veri amor agit in homine, sed resultat caro malae consuetudinis lege. Bene autem audacter pro bona conscientia exsultat, qui valenter in se reprimat quod insolenter impugnat.

9. Frequenter peccare cavendum est; nam hoc ipsum, quod de malo nostro plerumque Deus nobis salutem operatur, quanto mirabile est, tanto periculosius est. Propterea metuendum est confidere ita salvari, ne forte dum expectamus a vitiis sanari, et vitia multiplicemus, et salutem non adipiscamur. Ergo studeamus aut non cadere, aut cito conversi a lapsu consurgere.

10. Omnino peccare cavendum est, quod si humana fragilitate peccatum subrepserit, confestim erit corrigendum, quod nequiter sentitur commissum. Cito enim corrigitur culpa quae cito cognoscitur; tardius autem sanatur vulnus quod jam putrescentibus membris longo post tempore curationibus adhibetur.

223 11. Iteratio peccati gravior est, sicut si morbus super morbum veniat, sicut si imber super imbrem occurrat.

12. Mora peccandi immanitatem facit sceleris, unde et Propheta: *Vae, inquit, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum (Isai. V, 18)!* Trahit enim iniquitatem ut funiculum, qui tardat converti ad Deum. Trahere enim iniquitatem est moram facere iniquitati. Unde et psalmus: *Prolongaverunt iniquitates suas; Dominus justus concidet cervices peccatorum (Psal. CXXVIII, 2, 4).*

CAPUT XXIV. *De peccati recordatione.*

1. Bonum est homini semper ante oculos propria adhibere delicta, secundum psalmi sententiam: *Et peccatum meum ante me est semper (Psal. L, 5).* Sicut enim non oportet reminisci peccati affectum, sic semper necesse est unumquemque suum in flendo commemorare peccatum.

2. Apud justum recordatio peccati facit taedium animi. Qui autem luxuriae et cupiditati subditi sunt, contumaci superbia etiam de ipso peccati opere gloriantur.

3. Servo Dei tanta recordatio esse debet peccati, ut ea quae gessit semper lacrymis confiteatur. Unde et psalmus dicit: *Conversus sum in aerumna, dum configitur spina. Peccatum meum cognitum tibi feci. Dixi: Pronuntiabo adversum me injustitias meas Domino (Psal. XXXI, 4).* Supra enim dixerat: *Quoniam tacui*, hoc est, non sum confessus, *inveteraverunt omnia ossa mea, dum clamarem tota die*. Quid ergo tacuisse se poenitet, nisi confessionem peccatorum? Quid clamasse se dolet, nisi defensionem malorum? Qui ergo peccatorum suorum defensor exstitit, necesse est ut poenitendo accuset quod superbiens prave admisit.

224 CAPUT XXV. *De cogitatione.*

1. Bipartita est causa peccandi, id est, operis et cogitationis, quorum unum iniquitas dicitur, quod opere geritur; aliud injustitia, quod cogitatione admittitur.

2. Prius autem actio resecanda est, postea cogitatio; prius prava opera, postmodum desideria. Vicissim autem et a cogitatione opera procedunt, et ab opere cogitatio nascitur, quamvis etsi ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen pravae cogitationis malitia non erit innocens. Unde et

Dominus per Isaiam: *Auferte, inquit, malum cogitationum vestrarum ab oculis meis (Isai. I, 16).*

3. Non enim solum factis, sed et cogitationibus delinquimus, si eis illicite occurrentibus delectemur.

4. Sicut vipera a filiis in utero positis lacerata perimitur, ita nos cogitationes nostrae intra nos enutritae occidunt, et conceptae interius vipereo veneno consumunt, animamque nostram crudeli vulnere perimunt.

5. Non est arbitrii nostri cogitationis pravae suggestionibus praeveniri; jacere autem in animo cogitationem nostrae attinet voluntati. Illud ergo ad culpam non redigitur, istud culpaе propriae **225** imputatur. Nam cogitationes illicitas occurrere, daemonum est; cogitationibus oblectari perversis, nostrum est.

6. Plerumque fieri solet ut immundae corporalium rerum species, quas didicimus, nostris mentibus opponantur, et nolentes eas cogitemus; quantumque ab eis aciem mentis avertere nitimur, tanto illae se magis animo ingerunt, obscenisque in nobis motibus obrepunt. Sed fit hoc pro conditione mortali, quam meruit primus homo in poenam sui peccati.

7. Dum unusquisque divina illuminatione praevenitur, statim molestiis turpium cogitationum pulsatur. Sed Dei servus iudicio timoris Dei earum delectamenta a semetipso rejicit, bonisque contra objectis cogitationibus turpes a se repellit.

8. Magna observantia circa cordis est custodiam adhibenda, quia aut bonae, aut malae rei ibi consistit origo, nam, sicut scriptum est: *Ex corde exeunt cogitationes malae.* (**Matth. XV, 19**). Ideoque si prius pravae cogitationi resistimus, in lapsum operis non incurrimus.

9. Non est timendum si bona malaque in cogitationem veniant; sed magis gloriandum, si mens mala a bonis intellectu rationis discernat.

10. Item nihil juvat quod inter bonum et malum sensu prudentiori discernimus, nisi opere aut mala cognita caveamus, aut bona intellecta faciamus.

CAPUT XXVI. *De conscientia.*

1. Humana conditio, dum diversis vitiositatibus mentem conturbat, etiam ante poenas gehennae per incognitum animae appetitum jam poenas conscientiae patitur.

2. Omnia fugere poterit homo praeter cor suum. Non enim potest a se quisque recedere. Ubicumque enim abierit, reatus sui conscientia illum non derelinquit.

3. Quamvis humana judicia subterfugiat omnis qui male agit, **226** iudicium tamen conscientiae suae effugere non potest. Nam etsi aliis celat quod egit, sibi tamen celare non potest, qui plene novit malum esse quod gessit. Duplex fit ergo in eo iudicium, quia et hic suae conscientiae reatu punitur, et illic perpetuali poena damnatur.

4. Hoc enim significat: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum* (**Psal. XLI, 8**). Abyssum enim abyssum invocare est de iudicio suae conscientiae ire ad iudicium damnationis perpetuae. In voce cataractarum, id est, in praedicatione sanctorum.

CAPUT XXVII. *De intentione mentis.*

1. Oculus hominis intentio operis ejus est. Si ergo intentio ejus bona est, et opus intentionis ipsius bonum est. Alioquin malae intentionis etiam si bonum in factis opus appareat, bonum tamen jam non est, quoniam ex sua intentione aut probatur bonum, aut reprobatur indignum. Bona est ergo intentio, quae propter Deum est; mala vero, quae pro terreno lucro aut vana gloria est.

227 2. Qui opus bonum bona intentione non faciunt, per hoc magis caecantur opere per quod illuminari potuerant.

3. Unusquisque bonum opus, quod agit, intentione bona agat; quoniam pro mala intentione plerumque opus bonum, quod agimus, perdimus, et minus a culpa vacamus.

4. Saepe quae apud hominum judicium bona apparent, apud examen diligentissimi et acutissimi judicis reprobata deteguntur. Ideoque omnis sanctus veretur ne forte bonum quod agit, pro aliqua animi intentione in oculis Dei reprobum sit.

CAPUT XXVIII. *De sensibus carnis.*

1. Per sensus carnis morbus irrepit mentis. Unde et per prophetam Dominus dicit: *Omnes cognationes terrae ab Aquilone venient, et ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem (Jerem. I, 15)*. Regna Aquilonis vitia sunt, quae sedes suas in portis ponunt, quando per sensus carnis labem animae ingerunt; ideoque in ipsis portis, id est, in ipsis sensibus regnant.

2. Neque enim aliunde peccamus, nisi videndo, audiendo, attrectando, gustando, atque tangendo. Unde et alias dicitur: *Intravit mors per fenestras nostras*. Et alibi: *Extranei ingrediebantur per portas ejus, et super Jerusalem mittebant sortem*. Extraneos quippe immundos esse spiritus, qui tanquam per portas, ita per sensus carnis animam irrepunt, et eam illecebrando devincunt.

228 CAPUT XXIX. *De sermone.*

1. Dum quaedam parva vitiorum verba non evitamus, in magnum linguae prolabimur crimen; et dum facta quaedam non gravia libere ac sine metu committimus, ad potiora scelera et horrenda peccandi consuetudine labimur.

2. Sicut plerumque multiloquorum stultitia reprehenditur, ita rursus nimis tacentium vitia denotantur. Illi enim satis laxando linguam in levitatis vitio defluunt, isti nimis reticendo ab utilitate torpescunt.

3. Imperiti, sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt. Mente enim ineruditi, ore loquaces, verbis perstrepunt, sensu nihil dicunt.

4. Sicut falsitatis crimina a proficientibus pertimescuntur, ita otiosa verba a perfectis viris vitantur. Nam sicut ait quidam: *Sicut pro otioso verbo ratio ponitur, ita pro sermone injusto poena exsolvitur* (**Matth. XII, 36**).

5. Vani sermones in ore Christiani esse non debent. Nam sicut malos mores bona colloquia corrigunt, ita prava bonos mores corrumpunt (**I Cor. XV, 33**).

6. Custodia ori ponitur (**Psal. XL, 6**), dum quisque non se justum, sed, quod magis verum est, peccatorem fatetur.

7. Manum super os ponit, qui bonis operibus linguae excessus operit. Manum super os ponit, qui malae locutionis culpas bonae actionis velamine tegit.

8. Loquens quae ad Deum pertinent, nec faciens, etsi inutilis sibi est, audientibus tamen prodest.

9. Qui de sapientia se laudari affectant, loquentem prophetam **226** attendant: *Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes (Isai. V, 21).*

10. Recte ex sententia dicit, qui veram sapientiam gustu interni saporis sentit. A *sentiendo* enim sententia dicitur. Ac per hoc arrogantes, qui sine humilitate dicunt, de sola scientia dicunt, non de sententia.

11. Ille enim sapit, qui recte et secundum Deum sapit.

12. In suam dicunt contumeliam doctores, si dum sint ab eis dicta sapienter, nimium tamen eloquenter. Horret enim

sapientia spumeum verborum ambitum ac fucum mundialis eloquentiae inflatis sermonibus perornatum.

13. Quidam curiosi delectantur audire quoslibet sapientes, non ut veritatem ab eis quaerant, sed ut facundiam sermonis eorum agnoscant, more poetarum, qui magis compositionem verborum quam sententiam veritatis sequuntur.

14. Quadrimoda est dicendi ratio, quia praevidendum est quid, cui, quando, vel qualiter aliquid proferatur.

15. Item quadrimoda est dicendi ratio, cum aut bene sentiendo quid bene profertur, aut nihil sentiendo nihil dicitur, aut parum sentiendo loquacitas sola ostentatur, aut optime sentiendo non eleganter profertur quod intelligitur.

16. Item quadripartita est loquendi ratio, qua vel bonum bene, **230** vel malum male, seu bonum male, vel malum bene profertur.

17. Bonum quippe bene loquitur, qui ea quae recta sunt, humiliter annuntiare videtur. Malum male loquitur, qui

quodlibet flagitium persuadere conatur. Bonum male loquitur, quid quodcunque rectum arroganter praedicare sentitur. Malum bene loquitur, qui aliquod narrando vitium detestatur, ut ab eo homines avertantur.

18. Corde bene loquitur, qui charitatem non simulat. Ore bene loquitur, qui veritatem annuntiat. Factis bene loquitur qui alios bonis exemplis aedificat.

19. Corde male loquitur qui interius cogitationes noxias meditatur et cogitat. Lingua male loquitur qui pro eo quod male agit flagellatur, et murmurat. Factis male loquitur qui male vivendo exemplis suis alios ad prave agendum informat.

20. Semel bene loquitur (**Job. XXXIII, 14**) qui se poenitendo redarguit. Bis bene loquitur qui bene vivendo et alios instruit.

21. Semel male loquitur qui post vitium cito corrigitur. Bis male loquitur qui male vivit et male docet. Item bis male loquitur qui et male cogitat, et male refert cogitata. Item bis male loquitur qui et bonum quod debuit non egit, et malum quod non oportebat, admisit.

22. Mali mala respondent pro bonis, et adversa pro optimis. Boni bona respondent pro malis, et prospera pro adversis.

23. Adversus convicium linguae fortitudo adhibenda est patientiae, ut tentatio verbi, quae foris impugnat, tolerantiae virtute devicta discedat.

24. Non omnis qui patitur probra justus est; sed qui pro veritate innox patitur, ille tantummodo justus est.

25. Inter vituperationes linguae et opprobria hominum isto remedio mens justae se corroborat, ut tanto solidius in Deum figatur interius, quanto exterius ab humanis spernitur sensibus.

26. Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo prodit, dolorem cordis aperit, et virus quod fervet in animo facile rejicit.

231 27. Vulnera enim mentis aperta cito exhalant, clausa nimis exulcerant.

28. Qui dolorem injuriae clauso pectore tegit, quanto amplius silentio linguam premit, tanto acriorem dolorem intrinsecus nutrit. Unde et vere quidam poetarum gentilium dixit: *Quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis*. Caecus enim languor vehemens est ac nimius, quia *tacitum vivit sub pectore vulnus*.

CAPUT XXX. *De mendacio.*

1. Mendaces faciunt ut nec vera dicentibus credatur. Reddit enim saepe hominem multa falsitas etiam in veritate suspectum.
2. Saepe vera praemittit, qui falsa dicturus est, ut cum primum acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.
3. Multis videntur vera esse quae falsa sunt, et ideo non ex Deo, sed ex suo mendacium loquuntur.
4. Nonnunquam falsitas veriloquio adjungitur, et plerumque a veritate incipit, qui falsa confingit.
5. Latent saepe venena circumlita melle verborum; et tandiu deceptor veritatem simulat, quousque fallendo decipiat.
6. Nonnunquam pejus est mendacium meditari, quam loqui, nam interdum quisque incautus solet ex praecipitatione loqui mendacium; meditari autem non potest, nisi per studium.

Gravius ergo ille ex studio mentiri perhibetur, quam is qui ex praecipitatione sola mentitur.

7. Summopere cavendum est omne mendacium, quamvis nonnunquam **232** sit aliquod mendacii genus culpae levioris, si quisquam pro salute hominum mentiatur. Sed quia scriptum est: *Os quod mentitur occidit animam* (**Sap. I, 11**), et: *Perdes eos qui loquuntur mendacium* (**Psal. V, 7**); hoc quoque mendacii genus perfecti viri summopere fugiunt, ut nec vita cujuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suae animae noceant, dum praestare alienae carni nituntur, quanquam hoc ipsum peccati genus facillime credimus relaxari. Nam si quaelibet culpa sequenti mercede purgatur, quanto magis haec facile abstergitur, quam merces ipsa comitatur?

8. Multa mentiuntur multaue fingunt homines propter hominum laudem; sicque fit ut et isti mentiendo pereant, et eos quos laudant ad vanae gloriae ruinam perducant.

9. Sicut bene sibi conscius non metuit alienae linguae convicium, ita et qui laudatur ab alio non debet errorem alienae laudis attendere; sed magis unusquisque testimonium conscientiae suae quaerat, cui plus ipse praesens est, quam ille qui eum laudat.

10. Opus enim suum unusquisque probet, ut ait Apostolus. Et tunc in seipso tantum quisque gloriam habebit, id est, occulte in sua conscientia, non palam in aliena lingua.

11. Perfecti, qui alta radice fundati sunt, etsi flamine laudis ac vituperationis utcunque quasi ventorum interdum curventur impulsu, funditus tamen non dejiciuntur, sed protinus firmitate radicis ad se redeunt.

233 12. Bona mens ad malum nec praemiis, nec terroribus vincitur. Nam iniqui terrorem blanditiis miscent, ut aut oblectatione quemquam decipiant, aut terroribus frangant.

13. Qui laudatur in auditorum amore inseritur, sed si veraciter et non fecte laudetur, hoc est, si vera sunt quae de illo dicuntur.

CAPUT XXXI. *De juramento.*

1. Sicut mentiri non potest qui non loquitur, sic perjurare non poterit qui jurare non appetit. Cavenda est igitur juratio, nec ea utendum, nisi in sola necessitate.

2. Non est contra Dei praeceptum jurare, sed dum usum jurandi facimus, perjurii crimen incurrimus. Nunquam ergo juret qui perjurare timet.

3. Multi, dum loquuntur, jurare semper delectantur, dum oporteat hoc tantum esse in ore: *Est, est. Non, non*. Amplius enim quam *est*, et *non est*, a malo est (**Matth. V, 37**).

4. Multi, ut fallant, perjurant, ut per fidem sacramenti fidem faciant verbi sicque fallendo, dum perjurant et mentiuntur, hominem incautum decipiunt.

5. Interdum et falsis lacrymis seducti decipimur, et creditur, dum plorant, quibus credendum non erat.

6. Plerumque sine juramento loqui disponimus, sed incredulitate eorum qui non credunt quod dicimus jurare compellimur, talique necessitate jurandi consuetudinem facimus.

7. Sunt multi ad credendum pigri, qui non moventur ad fidem verbi. Graviter autem delinquant qui sibi loquentes jurare cogunt.

8. Quacunque arte verborum quisque juret, Deus tamen, qui conscientiae testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui juratur intelligit. Dupliciter autem reus fit qui et Dei nomen in vanum assumit, et proximum dolo capit.

9. Non est conservandum sacramentum quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adulterae perpetuo cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramentum quam permanere in stupri flagitio.

10. Jurare Dei est illa providentia, qua statuit non convellere statuta. Poenitentia autem Dei rerum mutatio est; non poenitere autem, statuta non revocare, ut illud: *Juravit Dominus, et non poenitebit eum* (Psal. CIX, 4), id est, quae juravit non mutabit.

CAPUT XXXII. *De vitiis.*

1. Recedens homo a Deo statim vitiorum traditur potestati, ut dum patitur infesta vitia, revertendo, unde ceciderat resipiscat.

2. Et si sancti toto nisu contendunt superare vitia, nec extinguunt, quid agunt hi qui non solum non odiunt vitia, sed toto ea amore sectantur?

3. Satis delicate se palpat qui vult sine labore vitia superare, dum peccati legem, quam sibi deserviendo vitiis fecit, sine violentia doloris resecare non possit.

4. Perfecte renuntiat vitio, qui occasionem evitat in perpetrando peccato. Nam si velis tantumdem non peccare, et data occasione peccaveris, tu tibi et reus, et iudex es, quia et commissa damnas, et damnata committis. Se autem iudice reus est, qui vitia et accusat et perpetrat.

235

5. Quaedam vitia dum non perfecte vitantur, suos in se faciunt relabi auctores. Nam si unum vitium districte vitetur, et alia negligantur, inanis labor est. Non enim potest in unius observatione virtutis fortiter perdurare, cujus alia vitia dominantur in corde.

6. Nonnunquam hominem sua vitia persequuntur, quia nimirum qui prius volendo ea sibi fecit socia, postea sentit etiam nolens stimulos.

7. Nonnulli non antea in errorem vitiorum labuntur, nisi prius interioris rationis perdiderint oculos, sicuti Samson non antea ab Allophylis ad erroris ligatus est machinam, nisi postquam ei sunt lumina oculorum exstincta (**Judic. XVI, 21**).

8. Quidam, vegetante mentis ratione, vitiorum superantur incursu, sicque deinde intentionem bonorum operum perdunt. Sicut rex Babylonis in oculis Sedeciae prius filios ipsius interfecit, et sic postea oculos ejus evulsit, ac per hoc post malorum operum consuetudinem et interemptionem bonorum, perit quorundam et ratio.

CAPUT XXXIII. *Quod ex vitiis vitia, et ex virtutibus virtutes oriuntur.*

1. Sic gignuntur ex peccato peccata, ut dum non evitantur parva, incidatur in maximis, et dum defenduntur admissa, nec lamentantur, ex flagitio ad superbiam itur. Unde fit ut duplicati sit criminis reus qui et admittit scelera per voluntatem, et defendit ea per contumaciae tumorem.

2. Sic vitio vitium gignitur, sicut virtus virtute concipitur. Ex vitio enim gignitur vitium. Sicuti David qui, dum non evitat adulterium, perpetravit et homicidium (**II Reg. XI, 6**).

3. Item virtus virtute concipitur, sicut per virtutem evangelicae praedicationis **236** virtutem martyrii apostoli meruerunt.

4. In cordibus saeculariter viventium invicem sibi succedunt vitia, ut dum unum abierit, succedat aliud, juxta Joelis prophetae testimonium, qui ait: *Residuum erucae comedit locusta, et residuum locustae comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo* (**Joel. I, 4, 5**). Per id ergo ista sub vitiorum allegoria colliguntur, quia sequitur: *Expergiscimini, ebrii, et flete*.

5. Aliquando utiliter peccatur in minimis vitiis, ut majora utilius caveantur. Lege Paulum apostolum minora permittentem peccata, ne majora perpetrentur. Veraciter autem sanantur vitia quae virtutibus, non vitiis, excluduntur. Quorumdam autem quaedam latentia vitia tunc apparent, quando ab aliis vitiis desinunt.

CAPUT XXXIV. *De male usis virtutibus.*

1. Interdum et male usae virtutes ex se vitia gignunt: quod fit per immoderatum animi appetitum, cui non sufficit donum quod meruit, nisi inde aut laudes aut lucra damnanda quaesierit.

2. Interdum virtutes vitia gignunt, dum aliquando pro tempore opportuno minime relaxantur. Sicque fit, ut quae congruo loco virtutes sunt, incongruo vitia deputentur, veluti si pro fratris adventu canonicum non solvatur jejunium.

3. Virtutum igitur discretionem a Paulo apostolo sume, qui ad tempus egit, quod agendum esse omnino prohibuit.

4. Item quaedam virtutes, dum discretioni non serviunt, in vitia transeunt. Nam saepe justitia, dum suum modum excedit, crudelitatis saevitiam gignit; et nimia pietas dissolutionem disciplinae parturit, et zeli studium, dum plus est quam oportet, in iracundiae vitium transit, et multa mansuetudo torporis segnitiem gignit.

237 5. Prudentis autem viri discretio solerter prospicit, ne bonum intemperanter agat, et de virtute in vitium transeat

6. Item apud quosdam ex virtute vitium gignitur, dum quisque de castitatis et abstinenciae meritis gloriatur. Nam et qui eleemosynam vanae gloriae causa impertit, ex virtute vitium facit. Sed et is qui de sapientia arrogantiam habet, et qui pro justitia praemium appetit, et qui aliquod donum Dei quod meruit in suam laudem convertit, aut in malos usus assumit, procul dubio virtutem in vitium transfert.

7. Homines de virtutibus vitia nutriunt, ex quibus pereant. Iterum Deus arte potentissima ex nostro vitio virtutes format, quibus nos ab iniquitate reformat.

CAPUT XXXV. *De simulatis virtutibus.*

1. Quaedam vitia species virtutum praeferunt, ideoque perniciosius suos sectatores decipiunt, quia se sub velamine virtutum tegunt. Nam vitia, quae statim virtutibus contraria apparent, cito, dum palam venerint, emendantur, propter quod sequaces eorum de talibus criminibus erubescunt.

2. Carnales autem plerumque per insensualitatem mentis non agnoscunt vitium esse culpabile, quod dignum videtur damnatione.

3. Item quaedam vitia species virtutum esse videntur, sed tamen virtutes non sunt. Nam interdum sub praetextu justitiae crudelitas agitur, et putatur esse virtus quod nimirum est vitium, sicut et remissa segnitie mansuetudo esse creditur, et quod agit torpens negligentia putatur agere indulgentia pietatis. Nonnunquam etiam virtutem largitatis imitatur vitium prodigae effusionis, et virtutem parcitatis tristes tenacitas imitatur, et vitium pertinaciae absconditur sub virtute constantiae. Item timor sub specie obedientiae occultatur, et dicitur virtus humilitatis, quod tamen vitium est timoris. Sed et procacitas vocis pro veritatis libertate accipitur, et vitium pigritiae quietis **238** virtutem imitatur. Porro vitium inquietudinis virtutem se vult vocari sollicitudinis, et praecipitationis facilitas fervor boni studii creditur, et bene agendi tarditas consilii mora esse videtur, dum tamen ista sit virtus, illa vitium. Tali igitur exemplo vitia species virtutum imitantur; et inde se nonnulli esse justos confidunt, unde maxime reprobantur.

4. Aptum exemplum vitiorum de latronis specie sumitur. Nam sicut ex insidiis latro prodit, seque iter agentibus jungit, fingens se socium, donec decipiat improvisum, et dum subito eruperit, ad exitium latro manifestus ostenditur: ita se miscent interdum periculose virtutibus vitia, quousque omnem boni operis efficaciam in suis usibus rapiant, et

anima quae sibi erat placens de virtutibus deceptam se conspiciat vitiis damnabilibus.

CAPUT XXXVI. *De appetitu virtutum.*

1. Ad virtutes difficile consurgimus, ad vitia sine labore dilabimur. Ista enim prona, illa ardua sunt. Grandes enim sudores perpetimur ut ad coelum conscendere valeamus.

2. Quemadmodum ad virtutum tendentes culmen, non a summis inchoant, sed a modicis, ut sensim ad altiora pertingant, ita et qui dilabuntur ad vitia, non statim a magnis criminibus incipiunt, sed a modicis assuescunt, et sic in maximis proruunt.

3. Sicut paulatim homo a minimis vitiis in maximis proruit, ita a modicis virtutibus gradatim ad ea quae sunt excelsa contendit.

4. Qui autem inordinate virtutes comprehendere nititur, cito periclitatur. Haec est causa in rerum natura, ut quaecunque velociter ad profectum tendunt, sine dubio celeriter finiantur; sicut herbae, quae tanto festinius pereunt, quanto celerius crescunt. At vero contra arbores alta radice fundatae ideo perdurant diutius, quia gradatim ad profectum perveniunt.

5. Nihil prodest, admisto malo, agere aliquod bonum; sed prius est cohibendum a malo, deinde exercendum bonum. Hoc

enim indicat propheta, cum dicit: *Quiescite agere perverse, discite bene facere (Isai. I, 16).*

239 6. Prius vitia extirpanda sunt in homine, deinde inserendae virtutes. Nam cohaerere et conjungi non potest veritas cum mendacio, pudor cum petulantia, fides cum perfidio, castitas cum luxuria.

7. Quaedam sunt summae virtutes, quaedam vero mediae. Fides, spes et charitas summae virtutes sunt. Nam a quibus habentur, utique veraciter habentur. Aliae vero virtutes mediae sunt, quia et ad utilitatem et ad perniciem possunt haberi, si de his arroganter quisque tumuerit, utpote doctrina, jejunium, castitas, scientia, sive temporales divitiae, de quibus scilicet et bene operari possumus, et male.

8. Quisquis ex deteriore jam melior esse coepit, caveat de acceptis extolli virtutibus, ne gravius per virtutes corruat, quam prius ex lapsu vitiorum jacebat.

9. Quem Deus justificat, ne iterum se de virtutibus erigat, quaedam illi virtutum dona tribuit, quaedam retrahit, ut dum mens de hoc quod habet erigitur, iterum de hoc quod nequaquam habere cognoscitur humilietur.

10. Quisquis dono coelestis gratiae inspiratus ad virtutes erigitur, si forte moderantis Dei manu aliqua adversitate reprimatur, ne de acceptis virtutibus attollatur, frangi non debet, quia et hoc ipsum, quod plagis humiliatur, aequanimiter ferre procul dubio virtutis est magnae.

CAPUT XXXVII. *De pugna virtutum adversus vitia.*

1. Tunc se viri sancti veracius a vitiorum colluvione detergant, dum ab eis contra singula vitia virtutes singulae opponuntur. Interdum vitia cum virtutibus ad utilitatem confligunt, ut ipso certamine vel mens exerceatur, vel ab elatione conversus animus restringatur.
2. Adversus impetus vitiorum contrariis virtutibus est pugnandum. Contra luxuriam enim cordis est adhibenda munditia, contra odium **240** dilectio praeparanda, contra iracundiam patientia proponenda est. Porro contra timorem fiduciae adhibenda est virtus, contra torporem zeli praelium; tristitiae quoque gaudium, accidia fortitudo, avaritiae largitas, superbiae humilitas opponenda est. Sicque singulae virtutes nascentia contra se vitia reprimunt, ac tentationum motus virtute divinae charitatis extinguunt.
3. Libidinem abstinencia domat. Nam quantum corpus inedia frangitur, tantum mens ab illicito appetitu revocatur.
4. Adversus iram tolerantia dimicat; ira autem semetipsam necat, sustinendo autem patientia victoriam portat.
5. Tristitiae moerorem spes aeterni gaudii superat; et quem turbata mens de exterioribus afficit, dulcedo interioris tranquillitatis lenit.

6. Adversus invidiam praeparetur charitas, et adversus irae incendia mansuetudinis adhibeatur tranquillitas.

7. Superbiam autem diaboli imitantur superbi, adversus quam opponitur humilitas Christi, qua humiliantur elati.

8. Principalium septem vitiorum regina et mater superbia est, eademque septem principalia multa de se parturiunt vitia, quae ita sibimet quadam cognatione junguntur, ut ex altero alterum oriatur.

9. Sicut princeps septem vitiorum superbia nos eorum potestatibus subdit, ita Christus septiformi gratia plenus a dominatu vitiorum nos eruit; et quos illa addicit septemplici vitio, iste liberat septiformis gratiae dono.

CAPUT XXXVIII. *De superbia.*

1. Omni vitio deteriorem esse superbiam, seu propter quod a summis personis et primis assumitur, seu quod de opere justitiae et virtutis exoritur, minusque culpa ejus sentitur. Luxuria vero carnis **241** ideo notabilis omnibus est, quoniam statim per se turpis est. Et tamen, pensante Deo, superbia

minor est. Sed qui detinetur superbia, et non sentit, labitur in carnis luxuria: ut per hanc humiliatus, et a confusione surgat et a superbia.

2. Omnis peccans superbus est, eo quod faciendo vetita contemptui habeat divina praecepta. Recte ergo *initium omnis peccati superbia* (**Eccle. X, 15**), quia nisi praecesserit mandatorum Dei inobedientia, transgressionis non sequitur culpa.

3. Omnis superbia tanto in imo jacet, quanto in altum se erigit; tantoque profundius labitur, quanto excelsius elevatur. Qui enim per propriam superbiam attollitur, per Dei justitiam inclinatur.

4. Qui inflantur superbia, vento pascuntur. Unde et propheta: *Omnes, inquit, pastores tuos pascit ventus* (**Jerem. XXII, 22**), hoc est, superbiae spiritus.

5. Qui de suis virtutibus superbiunt, ex ipsis judicandi sunt operibus quibus pro virtutibus utuntur, quia rem bonam non bona voluntate faciunt. Nam revera sine humilitate virtus quaelibet, et sine charitate in vitio deputatur.

6. Merito superbiae diabolus a superna beatitudine corrui. Qui ergo de virtutibus attolluntur, diabolum imitantur; et exinde gravius corruunt, quia de excelso labuntur.

7. Superbia, sicut origo est omnium criminum, ita ruina cunctarum virtutum. Ipsa est enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Haec enim aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut novissime de virtutibus dejicit. Inde et omnium peccatorum est maxima, quia tam per virtutes quam per vitia humanam mentem exterminat.

8. Ibi cadere superbiam, ubi et nasci, ut non sit superbis aliud culpa, aliud poena, sed ipsa culpa sit illis et poena.

242 9. De superbia nasci arrogantiam, non de arrogantia nasci superbiam. Nam nisi praecesserit occulta elatio mentis, non sequitur aperta jactantia laudis. Ita ergo in culpa praeponitur superbia arrogantiae, sicut praefertur origine.

10. Plerumque ad elationis emendationem providentia Dei aliquo casu nonnulli cadunt, pro quo lapsu reprehensi a semetipsis humiliter sapiunt, et de muneribus Dei laudari non appetunt, sed laudant Deum, a quo acceperunt, unde laudari se volunt.

11. Utilius est arroganti in quocunque vitio labi, et humilem post casum Deo fieri, quam per elationem superbire, graviolemque ruinae damnationem per superbiam sumere.

CAPUT XXXIX. *De fornicatione.*

1. Ex culpa superbiae plerumque in abominandam carnis immunditiam itur. Nam alterum pendet ex altero; sed sicut per superbiam mentis itur in prostitutionem libidinis, ita per humilitatem mentis salva fit castitas carnis. Deus autem nonnunquam dejicit occultam mentis superbiam per carnis manifestam ruinam.

2. Libidinis nasci immunditiam de animi occulta constat superbia, exemplo primi hominis, qui mox ut per superbiam contra Deum tumuit, statim carnis libidinem sensit, et pudenda operuit. Quapropter unusquisque suae deputet culpae quod cecidit, quoties libidine vincitur, quia nisi praecessisset latens superbia, non sequeretur libidinis manifesta ruina.

3. Nonnunquam gemino vitio Christianus a diabolo appetitur, et occulto per elationem, et publico per libidinem. Sed dum evitat quis libidinem, cadit in elationem. Item dum incaute declinat elationem, cadit segniter in libidinem; sicque ex occulto vitio elationis itur in apertum libidinis, et de aperto libidinis, itur in occultum elationis. Sed Dei servus discrete utrumque pensans, sic cavet libidinem, ut non

incurrat elationem; et sic premit elationem, ut non resolvat animum ad libidinem.

243 4. Luxuriosis atque superbis daemones plus fautores existunt, dumque in caeteris vitiis spiritus maligni deserviant, his tamen majori familiaritate junguntur, eisque amplius juxta desiderium famulantur.

5. Principaliter his duobus vitiis diabolus humano generi dominatur, id est, superbia mentis et luxuria carnis. Unde et Dominus in Job loquitur de diabolo dicens: *Sub umbra dormit in secreto calami in locis humentibus* (**Job XL, 16**). Per calamum enim inanis superbia, per loca vero humecta carnis demonstratur luxuria. Per haec enim duo vitia diabolus humanum possidet genus, vel dum mentem in superbiam erigit, vel dum per luxuriam carnem corrumpit.

6. Multi luxuriae subditi sunt, et contumaci superbia de ipso luxuriae opere gloriantur; et inde magis elati sunt, unde humiliari debuerant.

7. Ad comparisonem mali fit deterius, quando non solum flagitia committuntur, sed etiam de ipsis flagitiis vanitate laudis perdit extolluntur, sicut scriptum est: *Laudatur peccator in desideriis animae suae* (**Psal. IX, 24**). Quid enim

pejus quam in flagitiis miseros gaudere, de quibus jam debent copiosius plorare?

8. Libido tunc magis quaeritur, dum videtur. Nam sicut quidam sapiens ait: *Prima fornicationis oculorum tela sunt, secunda verborum*. Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Sufficit natura, ubi adhuc liber affectus est.

9. Qui delectationem libidinosae refrenat suggestionis, non transit ad consensum libidinis. Cito enim resistit operi, qui titillanti se non accommodat delectationi.

10. Durius impugnatur qui usque ad consensionem, etsi non usque ad perpetrationem tentatur, quam is qui sola suggestionem pro conditione carnis tentamentis sollicitatur.

11. Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanae angelo, inerant (**II Cor. XII**), ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis **244** habitant. Quam reluctantem, dum in se expugnat, perficitur, et de infirmitate libidinosae titillationis virtutem suscipit gloriosi certaminis.

12. Servis Dei multa certamina de sua carne moventur; nam quamvis in amore Dei eorum sit inconcussa intentio, mens tamen in carne, quam exterius gestat, interna praelia tolerat. Deus autem, qui haec ad probationem permittit, gratia protegente, suos non deserit.

13. Ideo nonnunquam electi lapsu carnali corruunt, ut a vitio superbiae, qua de virtutibus tument, sanentur; et qui de

virtutum affectibus existunt superbi, ut cadant, carnis vitio humilientur, ut surgant.

14. Antequam perficiatur adulterium in opere, jam adulterium exstat in cogitatione. Ex corde enim primum fornicationes sunt auferendae, et non prorumpent in opere. Hinc est quod per prophetam dicitur: *Accingite lumbos vestros super ubera vestra (Isai. XXXII, 11)*; hoc est, in corde libidines resecate, quae ad lumbos pertinent. Nam cor super ubera est, non in lumbis.

15. Libidinis immoderata licentia nescit habere modum. Nam dum se vitiosus animus in explenda fornicatione, carne luxuriante, laxaverit, nihilominus ad alia nefanda scelera suadentibus daemonibus transit; dumque immoderate metas pudoris excesserit, crimen criminibus adjicit, paulatimque ad deteriora procedit.

16. Non ita suavis est amantium, imo amentium, inexperta carnis libido, sicut experta; nec ita delectat fornicatio, dum primum committitur, nam repetita majorem delectationem ingerit. Jam vero si in usum venerit, tanto perditis dulcior fit, ut superare difficile sit. Unde et saepe ex consuetudine delinquendi quasi captivi ad peccandum cum quadam violentia trahimur, sensusque nostros contra rectam voluntatem in nobis rebellare sentimus.

17. Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis quam amor castitatis, adhuc in homine peccatum regnat. Certe si

amplius delectat pulchritudo intimae castitatis, jam non regnat peccatum, sed regnat justitia. Nam non solum de commissa fornicatione **245** peccatum regnat in homine; sed si adhuc delectatur, atque animum teneat, procul dubio regnat.

18. Fornicatio carnis adulterium est, fornicatio animae servitus idolorum est. Est autem et spiritualis fornicatio, secundum quod Dominus ait: *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est eam in corde suo* (**Matth. V, 28**).

19. Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamvis quisque diversa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, et homo a Deo separatur.

20. Inter caetera septem vitia fornicatio maximi est sceleris, quia per carnis immunditiam templum Dei violat, et tollens membra Christi, facit membra meretricis.

21. Magis per carnis luxuriam humanum genus subditur diabolo, quam per caetera vitia. Cum enim ille variis tentamentis illectos homines conetur pervertere, magis tamen moechandi desiderium suggerit, quia utrumque sexum in hoc vitio amplius aegrotare intendit.

22. Daemones scientes pulchritudinem esse animae castitatem, et per hanc hominem angelicis meritis, e quibus illi lapsi sunt, coaequari, livore percussi invidiae, injiciunt per

sensus corporis opus desideriumque libidinis, quatenus a coelestibus deorsum dejectam animam pertrahant, secumque quos vicerint gloriantes ad tartara ducant.

23. Quando impulsu daemonum mens ad delectationem fornicationis impellitur, divini iudicii metus et aeterni tormenta incendii ante oculos proponantur, quia nimirum omnis poena gravioris supplicii formidine superatur. Sicut enim clavus clavum expellit, ita saepe recordatio ardoris gehennae ardorem removet luxuriae.

24. Quidam in juventute luxuriose viventes, in senectute continentes fieri delectantur, et tunc eligunt servire castitati, quando eos libido servos habere contemnit.

25. Nequaquam in senectute continentes vocandi sunt, qui in juventute luxuriose vixerunt. Tales non habent praemium, quia laboris certamen non habuerunt. Eos enim exspectat gloria, in quibus fuerint laboriosa certamina.

246 CAPUT XL. *De continentia.*

1. A Deo datur continentia; sed *petite*, inquit, *et accipietis* (**Matth. VII, 7**). Tunc autem tribuitur, quando Deus gemitu interno pulsatur.

2. Praelatam virginitatem esse nuptiis. Illud enim bonum, hoc optimum. Conjugium concessum est (**I Cor. VII**), virginitas admonita tantum, non jussa. Sed ideo tantum admonita, quia nimis excelsa.

3. Geminum est bonum virginitas, quia et in hoc mundo sollicitudinem saeculi amittit, et in futuro aeternum castitatis praemium percipit.

4. Virgines feliciores sunt in vita aeterna, Isaia testante: Haec dicit Dominus eunuchis: «Dabo eis in domo mea, et in muris meis locum; et nomen melius a filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit» (**Isai. LVI, 4, 5**). Nec dubium quod qui casti perseverant, et virgines, angelis Dei efficiuntur aequales.

5. Amanda est pulchritudo castitatis, cujus degustata delectatio dulcior invenitur quam carnis. Castitas enim fructus suavitatis est, et pulchritudo inviolata sanctorum. Castitas securitas mentis, sanitas corporis; unde

et aliquos gentiliū gymnīcos (legimus) perpetuam Veneris abſtinentiam exercuiſſe, ne virtutem libidine frangerent. Luxurioſa namque vita carnem cito debilitat, fractamque celeriter ducit ad ſenectutem.

6. Omne peccatum per poenitentiam recipit vulneris ſanitatē; virginitas autem, ſi labitur, nullatenus reparatur. Nam quamvis poenitendo **247** veniæ fructum percipiat, incorruptionem tamen nullatenus recipit priſtinam.

7. Virgo carne, non mente, nullum præmium habet in reſpromiſſione. Unde et inſipientibus virginibus Salvator in iudicio veniens, dicit: *Amen, dico vobis, nescio vos* (**Matth. XXV, 12**). Ubi enim iudicans mentem corruptam invenerit, carnis procul dubio incorruptionem damnabit.

8. Nihil prodeſt incorruptio carnis, ubi non eſt integritas mentis. Nihilque valet mundum eſſe corpore eum qui pollutus eſt mente.

9. Multi ſunt reproborum, qui carnalis corruptelæ contagium nesciunt; qui ſicut infecundi ſunt corpore, ita ſteriles manent mente, operisque boni fecunditate; qui recte de virginitate gauderent, ſi aliis pravis operibus non inſervirent.

10. Quiſque continentiam profitetur et ab aliis terrenis deſideriis non ſubtrahitur, quamvis hunc luxuria carnis non polluat, diverſa tamen mundanæ converſationis operatio maculat.

11. Virgines de suis meritis gloriantes hypocritis comparantur, qui gloriam boni operis foris appetunt, quam intra conscientiam humiles habere debuerunt. Tales igitur ad promissa coelestia non perveniunt, quia ipsi sibi virginitatis praemium per elationis vitium auferunt. Hoc est enim in Evangelio non habere virgines in vasis oleum, id est, non servare intra conscientiam boni operis testimonium, sed in facie gloriari apud homines, non in corde apud Deum.

12. Ruina adulterii excipitur destina matrimonii; meliusque est **248** uxorem ducere quam per libidinis ardorem perire.

13. Quosdam conjugale decus non pro gignendis filiis delectat, sed hoc pro turbulenta carnis et libidinosa consuetudine appetunt, sicque bono male utuntur.

14. Vitia per se mala sunt, conjugia vero et potestates per se quidem bona sunt; per ea vero quae circa ea sunt, mala existunt. Conjugia enim per id mala sunt, per quod dicit Apostolus: **249** *Qui autem cum uxore est cogitat quae mundi sunt (I Cor. VII, 33).* Et: *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat (Ibid. VII, 2).* Sic et potestates per

elationem, per oppressionem, per justitiae quoque praevaricationem malae existunt. Nocent enim divitiae, nocent et potestates, sed per id, quod eis juxta ponitur, non per se; exemplo itineris recti, juxta quod spinae nascuntur, quae surgentes a latere nocent eis qui recto itinere gradiuntur.

CAPUT XLI. *De cupiditate.*

1. Non posse quempiam spiritualia bella suscipere, nisi prius carnis edomuerit cupiditates.

2. Non potest ad contemplandum Deum mens esse libera, quae desideriiis hujus mundi et cupiditatibus inhiat. Neque enim alta conspiciere poterit oculus quem pulvis claudit.

3. Omni peccato peior est avaritia et amor pecuniarum. Unde et per Salomonem dicitur: *Nihil est scelestius quam amare pecuniam* (**Eccles. X, 10**); hic enim animam suam venalem facit, quoniam in vita sua projecit intima sua.

4. Cupiditas omnium criminum mater est. Unde et Apostolus ait: *Radix omnium malorum cupiditas est; quam quidam appetentes erraverunt a fide* (**I Tim. VI, 10**). Si ergo

succiditur radix criminum, non pullulant caeterae soboles peccatorum.

5. Multi causa cupiditatis terrenae etiam ipsam fidem renuntiaverunt. Cupiditas enim Christum vendidit. Nam et plerisque tantum in rebus alienis est desiderium, ut etiam homicidium perpetrare novercant, sicut Achab, qui appetitum cupiditatis suae sanguinis explevit effusione (**III Reg. XXI**).

6. Saepe iniqui mala quae concupiscunt assequuntur, quatenus de affectu mali desiderii fortius puniantur. Electos autem suos Deus non dimittit ire in desideriorum malorum perfectionem, **250** sed in dolorem mentem convertit eorum, pro eo quod in saeculo nequiter appetunt, ut hac experientia resipiscant reverti ad Deum, quod his mente recesserunt. Deum ergo sibi propitium noverit adversari, qui quod temporaliter concupiscit non permittitur adimplere. Secreto autem Dei iudicio fieri creditur ut durius pereant hi quorum cupiditatem effectus statim sequitur actionis.

7. Nunquam satiari novit cupiditas. *Semper enim avarus eget; quantoque magis acquirit, tanto amplius quaerit; nec solum desiderio augendi excrucietur, sed etiam amittendi metu afficitur.*

8. Inopes nascimur in hac vita, inopes recessuri sumus a vita. Si bona mundi hujus peritura credimus, cur peritura tanto amore cupimus?

9. Plerique potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, ut de confiniis suis pauperes excludant, nec habitare permittant. Quibus recte per Prophetam dicitur: *Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. Nunquid soli vos habitabitis in medio terrae (Isai. V, 8, 14)?* Tales quippe homines infernum, id est, diabolum rapere ad perditionem idem propheta sequenter annuntiat, dicens: *Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino, et descendent fortes ejus, et sublimes, gloriosique ejus ad eum.* Nec mirum, quod morientes inferni ignibus deputentur, qui viventes flammam cupiditatis suae minime exstinxerunt.

10. Qui desiderio cupiditatis exaestuant, flatu diabolicae inspirationis uruntur. Accendit enim mentem Evae superbia, ut de ligno vetito manducaret. Accendit Cain mentem invidia, ut fratrem occideret (**Gen. III, 4**). Accendit Salomonem luxuriae facibus, ut per amorem libidinis idola adoraret. Accendit Achab cupiditate, ut homicidium avaritiae

annecteret (**III Reg. XXI**). His ergo inspirationibus diabolus corda nominum occultis depravat cupiditatibus.

251 CAPUT XLII. *De gula.*

1. Prima concupiscentiae suggestio panis est, cui si minime ceditur, diversa edacitatis desideria comprimuntur. Unde et Daniel: *Panem, inquit, desiderii non comedi* (**Dan. X, 3**), hoc est, ejus concupiscentiam non implevi.

2. Prima est luxuriae materies saturitas panis. Unde et propheta Sodomam de panis satietate accusat, dicens: *Haec fuit iniquitas Sodomorum, superbia, saturitas panis, et abundantia* (**Ezech. XVI, 49**). Panem quippe Sodomitae immoderate sumentes, in turpitudinem defluxere flagitiorum, atque inde meruerunt, comitante superbia, coelestibus aduri incendiis, ex quo modum non tenuerunt edacitatis.

3. Utile est cavere gulam ciborumque concupiscentiam. Quid enim tam noxium quam ut animus serviat ventri et escae, quae sunt destruenda, testante Apostolo, ac dicente: *Deus autem et hunc, et hanc destruet* (**I Cor. VI, 13**)?

4. Proxima est ventri libido, sicut loco, ita vitio. Ubi enim ventris cura, ibi et eorum quae circa ventrem sunt proxima. In ordine namque membrorum genitalia ventri junguntur. Dumque unum ex his immoderate reficitur, aliud ad luxuriam excitatur.

5. Non ad luxuriam, vel ad satietatem, sed tantummodo, ut corpus sustentetur, epulis est utendum. Nam, ut philosophi disserunt, cibos inventos esse ut contineant animam, non ut corrumpant.

6. Qui nimium cibus utuntur, quanto magis ventrem pascunt, **252** tanto amplius sensum mentis obtundunt. Nam Graeci dixerunt ex crasso ventre subtilem sensum gigni non posse. Nam gulae saturitas nimia aciem mentis obtundit, ingeniumque evanescere facit.

7. Libidinis ignes ciborum fomentis increscunt; corpus autem quod abstinentia frangit, tentatio non exurit. Unde et tres pueros abstinentes flamma Babylonii incendii, etsi tetigit, non combussit, quia nimirum etsi desideriorum

carnalium ignis abstinentium mentes inflamat, usque ad consensum tamen concupiscentiae vel operis non exurit.

8. Cui abundantia est epularum, ardentis divitis intendat supplicium, cujus tanta in inferno inter ignes erat inopia, quanta hic epularum fuerat copia. In hoc enim saeculo esurire et sitire noluit, propterea illic inter flammam sitiens, stillam aquae quaesivit, nec meruit.

9. Considerandum quam vehementer arguatur comessatio, et sumptuosa convivia. Nam per prophetam comminatur Dominus se non hanc relaxare iniquitatem his qui eam libenter ambiunt. Dicit enim per Isaiam: «Ecce gaudium et laetitia occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes et bibere vinum. Si dimittetur iniquitas haec vobis, donec moriamini (**Isai. XXII, 13, 14**).

10. Sicut omnes carnales cupiditates abstinentia resecantur, ita omnes animae virtutes edacitatis vitio destruuntur. Inde est quod et princeps coquorum muros Jerusalem subvertit, quia et venter, cui servitur a coquis, virtutes animae destruit. Neque enim posse quempiam virtutum perfectionem attingere, nisi prius ventris edomuerit ingluviem.

11. Nemo potest dominari caeteris vitiis, nisi prius ingluviem ventris restrinxerit. Nec quisquam facile poterit a semetipso

spiritus **253** immundos expellere, nisi per abstinenciam gulae. Tunc enim hostes qui extra nos sunt a nobis fortius superantur, quando prius quae intra nos sunt vitia exstinguuntur. Nam frustra foris agit bellum, qui intus habet periculum.

12. Non qualitatem ciborum, sed eorum cupiditatem cavendam. Nam saepe accuratius praeparata sine gulae concupiscentia degustantur, et saepe abjecta et vilia edendi cupiditate sumuntur. Sicque fit ut non sit in culpa ciborum qualitas, sed illud reputetur in vitium, quod cum desiderio degustatur.

13. Quatuor sunt genera distinctionum in gulae appetitu, id est: quid, quando, quantum, et quomodo appetatur. *Quid* ad rem ipsam pertinet quae appetitur. *Quando*, si ante legitimum tempus quid appetatur. *Quantum* vero ad immoderationem refertur. *Quomodo* ad impatientiam festinationis ascribitur.

14. Nullus homini tam importunus exactor est quam venter, qui quotidianam refectionem quotidiana famis exactione adimplet. Cum caeteris enim vitiis etsi interdum nascimur,

interdum tamen cum eis non morimur; cum isto autem et nascimur, cum isto et morimur.

15. Plerumque voluptas vescendi ita sub obtentu necessitatis subrepat, ut dum putatur serviri necessitati, voluptatis desiderio serviatur; nec facile discernitur utrum quod accipitur, gulae, an indigentiae deputetur.

254 CAPUT XLIII. *De ebrietate.*

1. Esca crapulam, potus ebrietatem generat. Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furorem cordis, flammam libidinis.

2. Ebrietas ita mentem alienat, ut ubi sit nesciat. Unde etiam et malum non sentitur quod per ebrietatem committitur. Verum est quod juxta prophetam dicitur: *Fornicatio et ebrietas auferunt cor* (**Ose. IV, 11**). Fornicatio enim, sicut in Salomone (**III Reg. XI**), infatuat sapientem. Ebrietas, sicut in Lot (**Gen. XIV**), sensum rationis captivat. Unde et in

Proverbiis: *Potentes, inquit, iracundi sunt, vinum non bibant, ne cum biberint, obliviscantur sapientiam* (**Proverb. XXXI, 4**).

3. Plerisque laus est multum bibere vinum, et non inebriari. Audiant hi adversum se dicentem prophetam: *Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem* (**Isai. V, 22**).

4. Vino multo deditos, et luxuriose viventes Isaias sic arguit, dicens: *Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperum, ut vino aestuetis* (**Isai. V, 11**). De talibus et alio loco dicitur: *Vae tibi, civitas cujus rex juvenis est, et cujus principes mane comedunt* (**Eccle. X, 16**).

5. Multi enim a mane usque ad solis occubitum ebrietati et **255** gulae voluptatibus serviunt, nec intelligunt cur nati sunt; sed, consuetudine belluina detenti, luxuriae tantum tota die epulisque inserviunt.

6. Clamat Joel propheta his qui ebrietati deserviunt, dicens: *Expergiscimini, ebrii; et flete, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine* (**Joel. I, 5**). Quo testimonio non ait tantum: *Flete, omnes qui bibitis vinum*, ut bibere omnino non liceat; sed adjecit, *in dulcedine*, quod ad voluptuosam pertinet et prodigam effusionem. Nam quantum satis est necessitati, edocet Timotheum bibere Apostolus, dicens: *Vino modico utere*.

7. Non solum ex vino inebriantur homines, sed etiam ex caeteris potandi generibus, quae vario modo conficiuntur. Unde et Nazaraeis, qui se sanctificabant Domino, praeceptum est vinum et siceram non bibere. Utraque enim statum mentis evertunt, et ebrios faciunt; luxuriam quoque carnis utraque aequaliter gignunt.

8. Quidam continentes, sicut panem cum pondere edunt, ita et aquam cum mensura sumunt, asserentes ad castimoniam carnis etiam aquae abstinentiam convenire.

CAPUT XLIV. *De abstinentia.*

1. Hoc est perfectum et rationabile jejunium, quando noster homo exterior jejunit, interior orat. Facilius per jejunium oratio penetrat coelum. Tunc enim homo, spiritualis effectus, angelis conjungitur, Deoque liberius copulatur.

2. Per jejunium etiam occulta mysteriorum coelestium revelantur, divinique sacramenti arcana panduntur. Sic namque Daniel, angelo revelante, mysteriorum sacramenta cognoscere meruit (**Dan. X, 3**). Haec enim virtus et

angelorum manifestationes, et eorum annuntiationes ostendit.

3. Jejunia fortia tela sunt adversus tentamenta daemoniorum. Cito enim per abstinentiam devincuntur. Unde etiam Dominus et Salvator noster eorum incursus jejuniis et orationibus praemonet superare, **256** dicens: *Hoc genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium (Matth. XVII. 20)*. Immundi enim spiritus ibi se magis injiciunt ubi plus viderint escam et potum.

4. Sancti, quandiu in hujus saeculi vita habitant, desiderio superni roris corpus suum aridum portant. Unde et psalmus: *Sitivit, inquit, in te anima mea, quam multipliciter et caro mea (Psal. LXII, 1)*. Caro enim tunc Deum sitit, quando per jejunium abstinet, et arescit. Abstinentia et vivificat, et occidit: vivificat animam, corpus necat.

5. Saepe abstinentia simulate agitur, jejuniaque per hypocrisim exercentur. Quidam enim mira inedia corpus suum laniant, *exterminantes*, sicut ait Evangelium, *facies suas, ut appareant hominibus jejunantes (Matth. VI, 16)*. Ore namque pallescunt, corpore atteruntur, cordis alta suspiria ducunt. Ante mortem quoque mortiferis se suppliciis tradunt; tantumque miseri laboris exercitium, non pro Dei amore, sed pro sola humanae laudis admiratione sectantur.

6. Quidam incredibiliter abstinent, ut hominibus curiosis sancti appareant; sed hoc bonum abstinentiae talibus non est virtus reputanda, sed vitium, quia bono male utuntur.

7. Jejunium et eleemosyna in abscondito esse amant, ut solus Deus, qui inspicit omnia, meritum operum bonorum rependat. Nam qui ea sub populari manifestatione faciunt, nequaquam a Deo justificantur, quia juxta sermonem evangelicum mercedem suam ab hominibus receperunt (**Matth. VI, 5**).

8. Jejunia cum bonis operibus Deo acceptabilia sunt. Qui autem a cibis abstinent, et prave agunt, daemones imitantur, quibus esca non est, et nequitia semper est. Ille enim bene abstinet a cibis, qui et a malitiae actibus, et a mundi jejunat ambitionibus.

9. Qui execrationis studio, non abstinentiae voto ab escis carnum se suspendunt, hi potius execrandi sunt, quia Dei creaturam usibus humanis concessam rejiciunt. Nihil enim fidelibus inquinatum, nihilque esse judicatur immundum, Paulo attestante apostolo: *Omnia munda mundis;*

*coinquinatis autem, et infidelibus, nihil est **257** mundum, quia polluta sunt eorum et mens et conscientia (Tit. I, 15).*

10. Spernitur jejunium quod in vespere repletionem ciborum reficitur. Neque enim reputanda est abstinentia, ubi fuerit saturitas ventris subsequuta.

11. Spernitur jejunium quod in vespere deliciis compensatur, dicente Isaia propheta: *Ecce in die jejunii vestri invenitur voluptas vestra (Isai. LVIII, 3)*; voluptas enim deliciae intelliguntur. Sicut enim repetitio debiti, et lites, et contentio, et percussio, ita et deliciae improbantur a propheta in jejunio.

12. Tota enim die epulas in cogitatione ruminat, qui ad explendam gulam vespere sibi delicias praeparat.

13. Non est corpori adhibenda immoderata abstinentia, ne dum amplius gravatur caro pondere inediae, nec malum agat postea, nec bene facere incipiat, et quae addicitur ut usu mali careat, simul et boni officium, dum plus premitur, perdat.

Sollicita igitur discretione carnis est moderanda materies, scilicet, ne aut integre exstinguatur, aut immoderate laxetur.

14. Infirmitate carnis nimia praevalente, ad perfectionem pertingere nemo potest. Nam quamvis sanctitatis amorem quisque habeat, exsequi tamen non valet operis meritum, cui intentione cordis deservire conatur.

15. Corporis debilitas nimia etiam vires animae frangit, mentis quoque ingenium facit marcescere, nec valet quidquam boni per imbecillitatem perficere.

16. Ne quid nimis. Nam quidquid cum modo et temperamento fit, salutare est; quidquid autem nimis, et ultra modum est, perniciosum fit, studiumque suum in contrarium vertit. In omni ergo opere modum et temperamentum oportet habere. Nam omne quod excedit periculosum est; sicut aqua, quae si nimios imbres praebeat, non solum nullum usum adhibet, sed etiam periculum exhibet.

LIBER TERTIUS.

258 CAPUT PRIMUM. *De flagellis Dei.*

1. Divinae Sapientiae subtilitas, sicut interius, ut testis, scrutatur conscientias, sic exterius, ut iudex, irrogat poenas; ut verum sit testimonium prophetae: *Quia ipse est et testis et iudex* (**Jerem. XXIX, 23**). Miserere, Domine, misero Isidoro, indigna agenti, et digna patienti, assidue peccanti, et tua flagella quotidie sustinenti.

2. Ordinata est miseratio Dei, quae prius hic hominem per flagella a peccatis emendat, et postea ab aeterno supplicio liberat. Electus enim Dei doloribus hujus vitae atteritur, ut perfectiora vitae futurae lucretur.

3. Nequaquam Deus delinquenti parcat; quoniam peccatorem aut flagello temporali ad purgationem ferit, aut iudicio aeterno puniendum relinquit, aut ipse in se homo poenitendo punit quod male admisit; ac proinde est quod Deus delinquenti non parcat.

259

4. Justo temporalia flagella ad aeterna proficiunt gaudia; ideoque et justus in poenis gaudere debet, et impius in prosperitatibus timere.

5. Neque justo, neque reprobis Deus misericordiam et justitiam abstrahit. Nam et bonos hic per afflictionem judicat, et illic remunerat per miserationem; et malos hic remunerat per temporalem clementiam, et illic punit per aeternam justitiam.

6. In hac enim vita Deus parcit impiis, et tamen non parcit electis; in illa parcat electis, non tamen parcat iniquis.

7. Periculosa est securitas in hac vita malorum, et bonorum dolor tranquillus. Nam iniquus post mortem ducitur cruciandus; justus vero dormit post laborem securus.

8. Non tantum de corporalibus passionibus, sed etiam de spiritualibus oportet intelligi, ut quanto quisque aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tanto se in fine remunerari speret.

9. Saepe occulto Dei judicio extra flagelli correptionem sunt reprobi in hoc mundo: dumque multa damnabilia commisisse videantur, despecti tamen a Deo, nullo emendationis verbera feruntur.

10. Plus corripitur flagello, qui a Deo diligitur, si peccaverit, dicente Amos propheta: *Tantummodo vos cognovi ex omnibus nationibus terrae, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras*. Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit.

11. Valde necessarium est justum in hac vita et vitiis tentari, et verberari flagello, ut dum vitiis pulsatur, de virtutibus non superbiat. Dum vero aut animi, aut carnis dolore atteritur, a mundi amore reservatur. Tentari autem oportet justum, sed tentatione plagae, non tentatione luxuriae.

12. Durius circa suos electos in hac vita Deus agit, ut dum fortioribus flagelli stimulis feriuntur, nulla oblectamenta praesentis **260** vitae delectent, sed coelestem patriam, ubi certa requies expectatur, indesinenter desiderent.

13. Electos vitae istius adversitate probari, ut, secundum Petrum, *judicium a domo Dei incipiat (I Petri IV, 17)*, dum in hac vita electos suos Deus iudicii flagello castigat.

CAPUT II. *De gemina percussione Dei.*

1. Gemina est percussio divina. Una in bonam partem, qua percutimur carne, ut emendemur. Altera, qua vulneramur conscientia ex charitate, ut Deum ardentius diligamus.

2. Gemino more Deus respicit vel ad veniam, vel ad vindictam. Ad veniam, sicut Petrum (**Luc. XXII, 61**). Ad vindictam, sicut dum facta Sodomorum se descensurum et visurum testatur (**Gen. XVIII, 21**).

3. Trimoda ratione Deus quos voluerit percutit, id est: ad damnationem **261** reprobos, ad purgationem quos errare videt electos, ad propagandam meritorum gloriam justos. Primo namque modo Aegyptus caesa est ad damnationem (**Exod. VII, 8**). Secundo modo pauper Lazarus ad purgationem (**Luc. XVI**). Tertio modo percussus est Job ad probationem (**Job. II**).

4. Flagellatur homo plerumque a Deo ante peccatum, ne malus sit, ut Paulus, qui, Satanae angelo instigante, carnis tolerabat **262** stimulos. Flagellatur autem et post peccatum, ut corrigatur, sicut ille in Apostolo, qui traditus est Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus esset (**I Cor. V**).

5. Non tamen juste murmurat, etiam qui nescit cur vapulat. Nam Deus ideo plerumque justum flagellat, ne de justitia superbiens cadat.

6. In hac vita Deus tanto magis studet ut parcat quanto magis exspectando flagellat; sed alios feriendo corrigit, alios vero feriendo interficit. Feriendo namque corrigit de quibus dicit: *Ego quos amo arguo et castigo* (**Apoc. III, 19**). Feriendo perimit quos incorrigibiliter delinquentes aspicit, quosque non jam sub disciplina, ut filios pater, sed districta damnatione, ut hostes adversarius, percutit. De quibus dicit: *Flagello inimici percussit te castigatione crudeli* (**Jer. XXX, 14**). Et iterum: *Quid clamas ad me super contritione tua? insanabilis est dolor tuus* (**Ibid., V, 15**). Unde unusquisque festinet, et timeat ne simul feriat vita ejus cum culpa. Flagellum namque tunc diluit culpam, cum mutaverit vitam. Nam cujus mores non mutat, actiones non expiat.

7. Omnis divina percussio aut purgatio vitae praesentis est, aut initium poenae sequentis. Nam quibusdam flagella ab hac vita inchoant, et in aeterna percussione perdurant. Unde per Moysen Dominus dicit: *Ignis exarsit in ira mea, et ardebit usque ad inferos deorsum* (**Deut. XXXII, 22**).

8. A quibusdam dici solet: *Non judicat Deus bis idipsum*; qui tamen non attendunt illud quod alibi scriptum est: *Jesus populum de terra Aegypti liberans, secundo eos qui non crediderunt perdidit* (**Judae I, 5**). Quamvis enim una culpa bis non percutitur, una tamen **263** percussio intelligitur, quae hic coepta illic perficitur, ut in his qui omnino non corriguntur praecedentium percussio flagellorum sequentium sit initium tormentorum.

9. Hinc est quod in psalmo scribitur: *Operiantur, sicut diploide, confusione sua* (**Psal. CVIII, 29**). Diplois enim duplex vestimentum est, quo figuraliter induuntur qui et temporali poena et aeterna damnantur. Unde et Jeremias ait: *Contritio super contritionem* (**Jerem. IV, 20**), id est, gemina damnatio, et hic, et in futuro saeculo. Et idem

alibi: *Duplici contritione contere eos (Jerem. XVII, 18)*, id est, gemina poena, praesenti scilicet et futura.

10. Quibusdam secreto Dei judicio hic male est, illic bene, scilicet, ut dum hic castigati corriguntur, ab aeterna damnatione liberentur. Quibusdam vero hic bene est, illic male, sicut diviti illi accidit qui, hic potentiae claritate conspicuus, post mortem gehennae incendiis traditur cruciandus (**Luc. XVI**). Porro quibusdam et hic male, et illic male est, quia, corrigi nolentes, et flagellari in hac vita incipiunt, et in aeterna percussione damnantur.

11. In tanto immergi quosdam desperationis profundo, ut nec per flagella valeant emendari. De quibus recte per prophetam Dominus dicit: *Frustra percussi filios vestros; disciplinam non receperunt (Jerem. II, 30)*.

12. Plerumque justus plangit, et nescit utrum pro omnibus suis peccatis praesentia patiatur flagella, an pro uno tantum, et nescit quae sit culpa illa pro qua meruit ejusmodi pati supplicia, et pro ipso ambiguo maxime in moerore versatur.

13. Quamvis flagella praesentia justum a peccatis absolvunt, adhuc tamen sub metu vindictae turbatur, ne instantes ei plagae non sufficiant ad purganda delicta. Proinde ergo, dum

praesentia patitur, et futura pertimescit, quodammodo, sicut ait propheta, pro suis peccatis duplicia recipit (**Isai. XL, 2**).

264 CAPUT III. *De infirmitate carnis.*

1. Sunt nonnulli hujus qualitatis homines, qui nesciant corrigi, nisi alios viderint flagellari; sicque proficiunt comparatione malorum, dum sibi id accidere timent, in quo deperire alios vident.

2. Quosdam Deus videns nolle proprio voto corrigi, adversitatum tangit stimulis. Quosdam etiam praesciens multum peccare posse, in salutem flagellat eos corporis infirmitate, ne peccent, ut eis utilius sit frangi languoribus ad salutem animae quam manere incolumes ad damnationem.

3. Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malum. In bonum enim accipitur, sicut est illud: *Visita nos in salutari tuo* (**Psal. CV, 4**). In malum vero, juxta illud: *In tempore visitationis suae peribunt* (**Jer. X, 15**).

4. Tribus ex causis infirmitates accidunt corporis, id est, ex peccato, ex tentatione, et ex intemperantiae passione; sed huic tantum **265** novissimae humana potest medicina succurrere, illis vero sola pietas divinae misericordiae.

5. Qui valentiores sunt, et sani, utile est illis infirmari, et non peccare, ne per vigorem salutis illicitis sordidentur cupiditatum, et luxuriae desideriis.

6. Durtia, quae mentem premit, nec sentitur, utiliter mutatur in carne, ut sentiatur atque intellecta emendetur. Nam citius vulnera carnis sentiuntur quam animae; ideoque per carnis flagella errantes citius corriguntur. Hoc quippe indicant in Pauli oculis squamae infidelitatis, quae dum mutatae sunt per increpationem in oculis carnis, confestim resoluta est durtia mentis (**Act. IX, 18**).

7. Est pernicioosa sanitas, quae ad inobedientiam hominem ducit. Est et salubris infirmitas, quae per divinam correptionem mentem a durtia frangit.

8. Languor animae, id est, peccatorum infirmitas perniciosa est, de qua etiam Apostolus ait: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror (II Cor. XI, 29)?* Nam infirmitatem carnis utilem esse idem Apostolus approbat, dicens: *Quando infirmor, tunc fortior sum (II Cor. XII, 10).*

CAPUT IV. *De tolerantia divinae correptionis.*

1. Murmurare in flagellis Dei peccator homo non debet, quia maxime per hoc quod corripitur emendatur. Unusquisque autem tunc levius portat quod patitur, si sua discussarit mala pro quibus illi infertur retributio justa.

2. Discat non murmurare qui male patitur, etiam si ignorat cur mala patiatur; et per hoc juste se pati arbitretur, per quod **266** ab illo judicatur, cujus nunquam injusta judicia sunt. Qui flagella sustinet, et contra Deum murmurat, justitiam judicantis accusat. Qui vero se cognoscit a justo iudice pati, quod sustinet, etiam si pro quo patitur ignoret, per hoc jam justificatur, pro quo et seipsum accusat, et Dei justitiam laudat.

3. Dum ex rebus prosperis utilia justus exempla praestat hominibus, necesse est eum iterum et adversitatibus tangi, quatenus ejus patientia comprobetur, ut denuo fortitudinis documenta ex eo sumant, qui prosperitatis ejus temperantiam agnoverunt.

4. Qui passionibus animae insidiante adversario cruciatur, non idcirco se credat alienari a Christo, quia talia patitur; sed magis per hoc Deo commendabilem se esse existimet, si, dum haec patitur, laudet Deum potius, non accuset.

5. Ad magnam utilitatem divino judicio mens justus diversis passionum tentationibus agitur, pro quibus si Deo gratias egerit, suaeque culpae, quod talibus dignus sit, deputaverit, hoc, quod ex passione tolerat, ei pro virtutibus reputabitur, quia et divinam agnoscit justitiam, et suam intelligit culpam.

CAPUT V. *De tentationibus diaboli.*

1. Multis calamitatum tentationibus mens justi in hac vita pulsatur; unde et optat ab hoc saeculo funditus evelli, quo et aerumnis careat, et fixam illic securitatem inveniat.

2. Inter eas poenas quas justus in corpore patitur, atque eas **267** quas mente per fraudem diaboli tolerat multum interest. Nam gravius fert, quas interius luget, quam eas quas exterius sustinet. Has enim et loco evitat, et tempore: illas nec loco potest evitare, nec tempore.

3. Non amplius tentat electos diabolus quam Dei voluntas permittit. Tentando autem, sanctorum profectibus servit.

4. Etsi nolens, utilitati tamen sanctorum servit diabolus, quando eos tentationibus suis non dejicit, sed potius erudit. Nam tentationes, quas ille ad humanum interitum movet, interdum Spiritus sanctus ad exercitium virtutum salubri utilitate convertit.

5. Insidiae diaboli, atque astutiae, quamvis huc atque illuc quaerentes quem devorent diffundantur (**I Petri V, 8**), a potestate tamen divina non egrediuntur, ne tantum noceant, quantum malitiose contendunt. Nam quomodo sanctorum virtus tanta tolerare posset, si superna dispensatio pio moderamine nequitiam daemonum non frenaret? Et licet diabolus tentationem justis semper inferre cupiat, tamen, si a Deo potestatem non acceperit, nullatenus adipisci potest quod appetit. Unde et omnis voluntas diaboli injusta est, et tamen, permittente Deo, omnis potestas justa. Ex se enim tentare quoslibet injuste appetit, sed eos, qui tentandi sunt, et prout tentandi sunt, non nisi tentari Deus juste permittit.

6. Unde etiam in libris Regum de diabolo scriptum est quia *Spiritus Domini malus irruebat in Saul* (**I Reg. XVI, 14**). Ubi juste quaeritur: si Domini, cur malus? si malus, cur Domini? Sed duobus verbis comprehensa est et Dei potestas justa, et diaboli voluntas injusta. Nam spiritus malus per nequissimam voluntatem, et idem Dominus per acceptam justissimam potestatem.

268

7. Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum. Neque enim alibi concupiscentiae fomenta succendit, nisi ubi prius pravae cogitationis delectationes aspexerit; quas si a nobis spernimus, sine dubio ille confusus abscedit; statimque franguntur jacula concupiscentiae ejus: Contemptaeque jacent, et sine luce faces illius.

8. Sollicite hostis insidias intelligere pariter, et cavere Dei servum oportet; sicque in innocentia vitae existere simplicem, ut tamen oporteat cum simplicitate esse prudentem. Qui prudentiam simplicitati non miscet, juxta prophetam, columba est seducta, non habens cor (**Ose. VII, 11**). Sed ideo columba, quia simplex; ideo autem cor non habens, quia ignara prudentiae est.

9. Saepe fraus Satanae sanctorum cordibus aperitur, quando per speciem boni angelum se simulans lucis, dum nititur electos decipere, detegitur atque contemnitur. Sic et verba fallacis doctrinae Deus sanctos suos facit intelligere, quatenus diabolicum errorem interius cognoscant, ac sollicite caveant.

10. Discretio sanctorum tanta esse debet, ut inter bonum et malum praediti ratione dijudicent, ne eos diabolus per speciem boni fallat. Haec est enim percunctatio Josue dicentis: *Noster es? an adversariorum* (**Josue V, 13**)? Propter hoc et Jeremiae dicitur: *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris* (**Jerem. XV, 19**). Tunc enim bene

de se **269** judicant sancti, quando ab eis Deus fallacia daemonum tentamenta facit intelligi.

11. Multi decipiuntur a diabolo, et ignorant se esse deceptos, Oseae prophetae testimonio declarante: *Comederunt, inquit, alieni robur ejus, et ipse ignoravit (Ose. VII, 9)*. Alieni namque maligni spiritus significantur, qui virtutes mentis comedunt; sed hoc corda negligentium non intelligunt.

12. Tanquam inermis diabolus vincitur, quando aperta iniquitate hominem depravare conatur; armatus vero tunc incedit, dum per speciem sanctitatis et virtutis ea quae sancta sunt destruit, quando et qui decipitur sua detrimenta non sentit, sed, tanquam sint virtutes, quae sunt vitia sectatur et diligit.

13. In oculis carnalium diabolus terribilis est, in electorum oculis terror ejus vilis est. Ab incredulis, ut leo, timetur; a fortibus in fide, ut vermis, contemnitur, atque ad momentum ostensus repellitur.

14. Qui suggestiones diaboli non recipit, in ejus insidias minime transit. Nam facile in consequenti opere repellitur, si prima oblectamenta illius respuantur. Diabolus enim serpens est lubricus, cujus si capiti, id est, primae suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur.

270

15. Tentationum diabolicarum initia fragilia sunt, quae, si non caveantur, sed per usum in consuetudinem transeant, in novissimis fortiter convalescunt, ita ut aut nunquam aut cum difficultate vincantur.

16. Dum in tota vita diabolus hominem praevaricari cupiat, amplius tamen in fine molitur decipere. Hinc est, quod in principio contra protoplastum serpenti est dictum: *Et tu insidiaberis calcaneo ejus*, quia nimirum hominem, quem diabolus in cursu praeteritae vitae non decepit, in novissimis supplantare disponit. Proinde quamvis quisque sit justus, nunquam necesse est ut sit in hac vita securus; sed semper humilis caveat, semperque, ne in fine corruat, sollicitus pertimescat.

17. Diabolus suis fautoribus blanditur, Dei vero servis molitur tentamenta contraria, exemplo Domini, qui se post baptismum passus est a diabolo tentari (**Matth. IV**).

18. Diabolus sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentando persequitur. Nam quia non in eis intrinsecus regnat, contra eos extrinsecus pugnat. Et qui interius amisit dominium, exterius commovet bellum.

19. Tunc contra eum quem possidet diabolus acrius saevit, quando se virtute divina ab eo expellendum cognoscit. Unde immundus spiritus tunc discerpsit gravius puerum in quo habitabat, quando ad Christi imperium exire ab eo coactus est (**Marc. IX**). Quod factum et ab Job verba respicit, ubi in novissimis Behemoth caudam suam, quasi cedrus, astringit (**Job. XL, 12**).

271

20. Plus contra eos diabolus diversis tentationibus insistit, qui possunt et aliis sua utilitate prodesse, ut, dum illi impediuntur, non proficiant qui docendi sunt.

21. Maligni spiritus hoc, quod intra nos mundare cupimus, sine intermissione tentant iterum sordidare. Sancti autem eorum insidias praesago spiritu praecognoscunt, et quidquid in semetipsis terrenum sentiunt, indesinenter operibus sanctis exhauriunt, ut de intimis puri inveniantur.

22. Eodem blandimento decipiuntur nunc per diabolum homines, quo protoplasti in paradiso sunt decepti. Multis enim vitiorum praestigiis mentes reproborum Satanas praetentando deludit. Nunc enim promissis decipit; nunc rebus transitoriis, quasi necessariis, illicit; nunc etiam ipsa inferni supplicia, quasi levia, et transitoria, suggerit; quatenus miserorum corda in cupiditatem, lasciviamque dissolvat, secumque ad tartara ducat.

23. Argumenta machinationum malarumque cogitationum semina, quae in cordibus hominum diabolus fundit, ita saepe undique captam implicant mentem, ut ex qua parte evadere quisque tentaverit, sine periculo exire non possit, veluti si jures hoc facere, quod si feceris, pecces; si non feceris, reus perjurii sis. In tanto ergo mali discrimine, ut evadendi aditus pateat, minora potius eligenda sunt, ut majora vitentur.

24. Diabolus, quando decipere quemquam quaerit, prius naturam uniuscujusque intendit, et inde se applicat, unde aptum hominem ad peccandum inspexit.

25. Ex ea parte diabolus homines tentat, qua eos per excrescentem humorem facile inclinari ad vitia conspicit, ut secundum humoris conspersionem adhibeat et tentationem (**Num. 23**). Lege Balaam, qui in figura diaboli contra populum Dei ex ea parte praecipit perniciosos praetendere laqueos, ex qua sentit eos facilius esse lapsuros. Nam et qui aquam alicubi deducit, non eam per aliam partem mittit, nisi ubi impetum ejus intendit.

272

26. Nullus culpam existimet, quam ex conspersione propria sustinet; sed, quantum valet, contra id quod tolerat pugnet. Nam si conspersioni ceditur, tentationi vel vitio nequaquam resistitur.

27. Ideo diabolus in sacris eloquiis Behemoth, id est, animal dicitur, quia de coelis lapsus ad terras cecidit. Ideo Leviathan, id est, serpens de aquis, quia in hujus saeculi mari volubili versatur astutia. Avis vero propterea nominatur, quia per superbiam ad alta sustollitur. Et recte his tribus vocabulis appellatur, quia pro suo merito aerem, quasi avis, pro carcere

meruit; terram, ut animal brutum sit; serpens, ut in hujus saeculi mari insana jactetur fluctuatione.

273

28. Ex eo enim quod per membra sua diabolus operatur, sortitur vocabula: ita ut quod singuli agunt, incitante illo, ipse nominetur ex eo. Quem enim non decipit diabolus? Unde animal est, hoc est, per carnis luxuriam tentat; unde serpens est, hoc est, cupiditatis ac nocendi malitia. Quem autem nec sic decipit, insidiatur ei; unde avis est, hoc est, superbiae ruina. Undique enim dolos praeparat, quousque inveniat viam per quam incautum decipiat.

29. Aliud est intrare mentem cujusquam diabolum, aliud vero inhabitare. Nam et in cordibus sanctorum ingreditur, dum malas suggestiones insinuat; sed non habitat in eis, quia in suo corpore non eos transducit. Qui vero in corpore ejus sunt, ipsos inhabitat, quia ipsi sunt templum ejus. Et si subrepat mentibus electorum diabolus, non autem in eis requiescit, sicut in cordibus reproborum; nam calore fidei mox excitatur, ut exeat ab electis.

30. Nonnulli, quos jam avido ore diabolus devoraverat, rursus divini judicii occulta miseratione ab ejus ore eripiuntur, et saluti restituuntur. Nam saepe multos, quos antiquus hostis

luxuriae voragine immersos tenuit, potentia divina per poenitentiam ab ejus faucibus traxit.

31. Quomodo bonorum interitum Propheta electam dicit esse diaboli escam, dum alibi scriptum sit de illo: *Fenum sicut bos comedet*, nisi quod in oculis Dei fenum sunt qui electus cibus secundum homines esse videntur? Ac per haec, qui de bonorum numero pereunt, apud homines electi, apud Deum fenum existunt.

32. Eum diabolus jam deglutiisse dicitur, quem jam perfecto scelere devorasse videtur. Eum vero, quem non deglutivit operis perfectione, sed tentationum illecebris mordet, ut devoret, adhuc quasi in maxilla mandit. Unde et Paulus habet stimulos carnis, quibus humilietur (**II Cor. XII**), non habet peccandi perfectionem, qua deglutiatur.

274

33. Os diaboli verba ejus sunt. Verba vero ejus inspirationes occultae sunt, quibus corda hominum alloquens occultis urit cupiditatibus.

34. Quidam ob incorreptibilem iniquitatem, quia sponte non corriguntur, immundis spiritibus vexandi traduntur, ut arripiendi eos daemones corporaliter habeant potestatem, terroribusque eorum afflicti humilientur, poeniteant et salventur, sicut et Apostolus Corinthiis scribens, dicit: *Tradere hujusmodi Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit (I Cor. V, 5)*. Utile est enim quosdam peccantes, ut in anima salventur, Satanae corporaliter deputari, quatenus ex praesenti correptione futurorum iudicium timeant, et de caetero delinquere caveant. Quidam autem potestati daemonum ad emendationem deputantur; quidam vero despecti ad solam perditionem traduntur.

35. Nunquam vacat diabolus adversus hominem justum. Aut enim tribulationes cordis illi exaggerat, aut dolores corporis suscitatur. Hinc est, quod Apostolus ait: *Datus est mihi stimulus carnis angelus Satanae, qui me colaphizet (II Cor. XII, 7)*.

36. Saepe mentem iusti variis vexationum doloribus vis daemonum cruciat; unde interdum usque ad desperationis angustiam **275** coarctatur. Permanentibus autem in Dei amore animae et ipsa talis angustia ad meritum proficit. Nam sive in animo, sive in corpore, per instinctum immundorum spirituum quaelibet adversa iustus patitur, ex Dei utique permissu id patitur. Quod si hoc ipsum ad Dei gloriam humilis referat, et dicat quod pro corporis passione Job dixit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non*

suscipiamus (Job. II, 10)? iste non separatur a Deo, sed conjungitur, quamlibet atroci angustia torqueatur.

37. Multa justus adversa in anima patitur instigatione daemonum, sed talibus tentamentis perire vitae aeternae non potest, quia pius Dominus ad damnationem culpae non reputat quod de suae majestatis permissu nolens qui patitur portat. Nam ibi peccamus ubi cupiditate vel voluntate deflectimus. Ubi vero violenter addicimur, etsi facinus aut flagitium non est, miseria tamen pro flagitio et facinore est. Sed qui Deum pro irrogata laudat miseria, commisso procul dubio caret facinore.

CAPUT VI. *De tentamentis somniorum.*

1. Plerumque daemones in noctibus occurrentes humanos sensus per visiones conturbant, ut formidolosos et timidos faciant. Aliquoties etiam ex desperatione peccatorum mentem conversi per soporem conturbant, horridaque gehennae supplicia minitant. Nonnunquam autem et aperta impugnatione grassantes humana corpora **276** verberant, quod tamen, Deo permittente, malis fit ad vindictam, justis ad tolerantiae gloriam.

2. Plerumque immundi spiritus eos quos incumbere in saeculi amore conspiciunt, dormientes quadam vana spei prosperitate illudunt. Quosdam vero, quos formidare aliqua adversa praesentiunt, dormientes inani terrore concutiunt. Sicque miserorum corda variis illusionibus intentantes, modo vacua prosperitate demulcent, modo vana formidine terrent.

3. Qui aut nullis, aut raris conscii sunt delictis, aut nunquam, aut raro terroribus fatigantur nocturnis; sed placato somno quiescentes, interdum etiam per soporem quaedam arcana et mystica contuentur ac vident. Qui vero corda sua gravioribus vitiis polluerunt, conscientiae pavore illusi species tremendas aspiciunt. Fallax enim imago mentes miserorum diversis illudit imaginibus; et quos vigilantes in vita traxit, dormientes fatigat, ut nunquam securos requiescere sinat.

4. Nonnunquam etiam electorum mentes horrendis imaginibus **277** somniorum spiritus immundi terrificare conantur; et quos vigilantes vitiis tentant, nec superant, acriter dormientes impugnant.

5. Sancti autem etsi ad momentum huiusmodi visionibus commoveantur, mox tamen evigilantes illusionum vanitates despiciunt, intentionemque suam protinus ad Deum convertunt.

6. Diversae qualitates sunt somniorum. Quaedam enim ex saturitate, seu inanitione occurrunt, quae etiam per experientiam nota sunt. Quaedam vero ex propria cogitatione oriuntur; nam saepe quae in die cogitamus, in noctibus recognoscimus.

7. Nonnullae autem visiones spirituum immundorum fiunt illusionem, Salomone probante: *Multos, inquit, errare fecerunt somnia, et illusiones vanae*. Porro quaedam justo fiunt modo, id est, supernae revelationis mysterio, sicut legitur in lege de Joseph filio Jacob, qui somnio fratribus praeferendus praedicatur (**Gen. XXXVII**). Vel sicut in Evangelio de Joseph sponso Mariae, qui ut fugeret cum puero in Aegyptum somnio admonetur (**Matth. II**). Nonnunquam etiam et permiste accidunt visiones, id est, cogitatione simul et illusionem, atque item cogitatione et revelatione, Daniele dicente: *Tu, inquit, rex, cogitare coepisti in stratu tuo quid esset futurum post haec, et qui revelat mysteria ostendit tibi quae futura sunt* (**Dan. II, 29**). Etenim saepe ea in quibus cogitationum nostrarum sensum porrigimus, quodam mentis excessu revelantur, dum requiescimus.

8. Quamvis nonnulla vera sint somnia, facile tamen eis credi **278** non opus est, quia diversis imaginationum qualitatibus oriuntur, et unde veniant raro consideratur. Tam

facile igitur somniis fides adhibenda non est, ne forte Satanas, in angelum lucis se transformans, quemlibet incautum fallat, et aliqua erroris fraude decipiat.

9. Nonnunquam daemones deceptorum fraude ita quosdam curiosos observant, eisque illudunt, ut quaedam somnia non aliter eveniant quam ostenduntur. Ut enim in multis fallant, interdum et vera pronuntiant. Sed quamvis ita accidant, contemnenda sunt, ne forte de illusionem procedant, recolentes testimonium Scripturae dicentis: *Si dixerint vobis, et ita evenerit, non credatis* (**Matth. XXIV, 23**).

10. Somnia similia sunt auguriis, et qui ea intendunt, revera augurari noscuntur. Non esse vera somnia, quae cogitans animus die noctuque sibi imaginatur. Mentes enim nonnunquam ipsae sibi somnia fingunt.

11. Saepe dum priora mala per tristem memoriam ad mentem reducuntur, per haec gehennae vindictam in nobis ipsis recolendo imaginamur. Hujusmodi mentis imaginationes, quae aut de praeteritis admissis, aut de futuri supplicii memoria vigilantibus fiunt, et per visiones somniaque occurrunt, et cogitationum mentes **279** concutiunt. Nam una VI memoriae fiunt utraque, sive vigilantibus, sive dormientibus nobis.

12. Tali enim animi motione horribili pavore etiam per quietem concutimur; et quam gravia sunt quae commisimus, et quam dura quae pertimescimus, mentis aspectu etiam in somnio contemplamur.

13. Non esse peccatum, quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur; sed tunc esse peccatum, si, antequam illudamur, cogitationum affectibus praeveniamur. Luxuriae quippe imagines, quas in veritate gessimus, saepe dormientibus in animo apparent, sed innoxie, si non concupiscendo occurrant.

14. Qui nocturna illusionem polluitur, quamvis etsi extra memoriam turpium cogitationum sese persentiat inquinatum, tamen hoc, ut tentaretur, culpae suae tribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat.

CAPUT VII. *De oratione.*

1. Hoc est remedium ejus qui vitiorum tentamentis exaestuat, ut quoties quolibet tangitur vitio, toties ad orationem se subdat, quia frequens oratio vitiorum impugnationem exstinguit.

2. Tam perseveranter intendere oportet animum nostrum orando, atque pulsando, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quae nostris obrepunt sensibus, fortissima intentione superemus; ac tandiu insistere, quousque persistendo vincamus. Nam negligentes orationes nec ab ipso homine impetrare valent quod volunt.

3. Quando quisque orat, sanctum ad se spiritum advocat. At ubi venerit, confestim tentamenta daemoniorum quae se mentibus **280** humanis immergunt, praesentiam ejus ferre non sustinentes, effugiunt.

4. Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit. Quod si tacite cor oret, et vox sileat, quamvis hominibus lateat, Deo latere non potest qui conscientiae praesens est. Melius est autem cum silentio **281** orare corde sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis.

5. Nunquam est sine gemitu orandum; nam peccatorum recordatio moerorem gignit. Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus, et magis reos tunc nos esse cognoscimus. Ideoque cum Deo assistimus, gemere et flere debemus, reminiscentes quam gravia sint scelera quae commisimus, quamque dira inferni supplicia quae timemus.

6. Mens qualem se in oratione offert, talem post orationem conservet. Nam nihil proficit oratio, si denuo committitur unde jam iterum venia postuletur. Ille enim precis desideratum effectum sine dubio percipit, qui quod orando ablui postulat delinquendo non iterat.

7. Mens nostra coelestis est, et tunc orando Deum bene contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur. Apta est enim ad bonum in sua natura, in aliena vero turbatur.

8. Pura est oratio quam in suo tempore saeculi non interveniunt **282** curae; longe autem est a Deo animus qui in oratione cogitationibus saeculi fuerit occupatus. Tunc ergo veraciter oramus, quando aliunde non cogitamus. Sed valde pauci sunt, qui tales orationes habeant. Et licet in quibusdam sint, difficile tamen est ut semper sint.

9. Mens quae ante orationem vacans a Deo in illicitis cogitationibus occupatur, dum in orationem venerit, confestim illi imagines rerum quas nuper cogitavit occurrunt, aditumque precis obstruunt, ne se mens libera ad coeleste desiderium erigat.

10. Purgandus est itaque primum animus, atque a temporalium rerum cogitationibus segregandus, ut pura acies cordis ad Deum vere et simpliciter dirigatur. Nam revera tunc impetranda divina munera credimus, quando simplici affectu assistimus cum oramus.

11. Multis modis interrumpitur orationis intentio, dum se per incuriam vana mundi ingerunt in cujuscunque orantis animo. Tunc autem magis diabolus cogitationes curarum saecularium humanis mentibus ingerit, quando orantem aspexerit.

12. Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quisque valeat postulata: hoc est, si aut quisque adhuc mala committit, aut si delinquenti sibi debita non dimittit. Quod geminum malum, dum quisque a semetipso absterserit,

protinus securus studio orationis **283** incumbit, et ad ea quae impetrare precibus cupit, mentem libere erigit.

13. Qui laeditur, non desistat orare pro se laedentibus; alioquin, juxta Domini sententiam, peccat qui pro inimicis non orat (**Matth. V, 44**).

14. Sicut nullum proficit in vulnere medicamentum, si adhuc ferrum in eo sit, ita nihil proficit oratio illius, cujus adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore.

15. Tantus debet esse orantis erga Deum affectus, ut non desperet precis effectum. Inaniter autem oramus, si spei fiduciam non habemus. Petat ergo, ut Apostolus ait, unusquisque in fide nihil dubitans (**Jac. I, 6**); nam qui dubitat similis est undae maris, quae a vento fertur, atque dispergitur.

16. Diffidentia nascitur impetrandi orata, si se adhuc animus sentiat circa peccandi affectionem versari. Non enim potest habere precis certam fiduciam, qui adhuc in praeceptis Dei pigritat, et peccati recordatione delectatur.

17. Qui a praeceptis Dei avertitur, quod in oratione postulat accipere non meretur; nec impetrat ab illo bonum quod poscit, **284** cujus legi non obedit. Si enim id quod Deus praecipit facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus. Nam sicut scriptum est: *Qui avertit aurem suam, ne audiat legem, oratio ejus exsecrabilis erit* (**Proverb. XXVIII, 9**).

18. Multum apud Deum utraque sibi necessario commendantur, ut oratione operatio et opere fulciatur oratio. Unde etiam Jeremias ait: *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum* (**Thren. III, 41**). Cor enim cum manibus levat, qui orationem cum opere sublevat. Nam quicumque orat, et non operatur, cor levat, et manus non levat. Quisquis vero operatur, et non orat, levat manus, et cor non levat. Sed quia operari necesse est, et orare, bene juxta utrumque **285** dictum est: *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum*; ne de negligentia mandatorum corde reprehendamus, dum salutem nostram obtinere aut sola oratione, aut sola operatione, contendimus.

19. Postquam bonum opus agimus, lacrymae orationum fundantur, ut meritum actionis humilitas impetret precis.

20. Culpabiliter manus ad Deum expandit, qui facta sua orando jactanter prodit, sicut Pharisaeus in templo jactanter orabat, seseque magis quam Deum de operibus justis laudari volebat (**Luc. XVIII**).

21. Quorumdam oratio in peccatum convertitur, sicut de Juda proditore scribitur (**Ps. CVIII**). Qui enim jactanter orat, laudem appetendo humanam, non solum ejus oratio non delet peccatum, sed et ipsa vertitur in peccatum. Sicut Judaei, et haeretici, qui licet jejunare et orare videantur, eorum tamen oratio non illis ad purgationis proficit meritum, sed mutatur potius in peccatum.

22. Ideo interdum oratio electorum in pressuris eorum differtur, ut impiorum perversitas augeatur. Verum dum justi temporaliter audiuntur, pro eorum fit salute qui eos affligunt, ut dum illis temporali remedio subvenitur, pravorum oculi ad conversionem aperiantur. Unde et trium puerorum frigidus ignis fuit (**Dan. III**),

ut **286** Nabuchodonosor Deum verum agnosceret. Sicut et propheta in Psalmis ait: *Propter inimicos meos eripe me* (**Psal. LXVIII, 19**).

23. Proinde tardius exaudiuntur quorumdam orationes, ut dum differuntur, fortius excitatae majoribus praemiis cumulentur: exemplo pruinarum, et repressione messium, in quibus quanto tardius sata semina exeunt, tanto ad frugem cumulatius crescunt.

24. Quoties orantes non cito exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus, ut hoc ipsum quod differtur divinae reputetur justitiae, et culpae nostrae.

25. Interdum quod perseveranter orantes non cito exaudimur, utilitatis nostrae est, non adversitatis. Saepe enim multos Deus non exaudit ad voluntatem, ut exaudiat ad salutem.

26. Multi orantes non exaudiuntur, providendo illis Deus meliora quam petunt, sicut contingere solet parvulis, qui, ne in scholis vapulent, Deum exorant. Sed non datur illis postulationis effectus, quia impeditur talis auditio ad profectum. Non aliter quibusdam contingit electis. Deprecantur enim Deum pro nonnullis vitae hujus commodis, vel adversis. Providentia vero divina temporaliter eorum desiderio minime consulit, quia meliora illis in aeternum promittit.

27. Oratio privatis locis opportunius funditur, majusque obtentum impetrat, dum Deo tantum teste depromitur.

28. Proprium autem hypocritarum est offerre se in oratione videntibus; quorum fructus est, non Deo placere, sed gloriam ab hominibus comparare (**Matth. VI, 7**).

29. Non in multiloquio exaudiuntur homines a Deo, quasi plurimis eum verbis conentur inflectere. Neque enim conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura sinceraque orationis intentio.

287

30. Bonum est corde semper orare, bonum et sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est sola voce canere sine cordis intentione; sed, sicut ait Apostolus: *Cantantes in cordibus vestris* (**Ephes. V, 19**), hoc est, non solum voce, sed et corde psallentes. Unde et alibi: *Psallam spiritu, psallam et mente* (**I Cor. XIV, 15**).

31. Sicut orationibus regimur, ita psalmorum studiis delectamur. Psallendi enim utilitas tristia corda consolatur, gratiores mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exsuscitat,

peccatores ad lamenta invitat. Nam quamvis dura sint carnalium corda, statim ut psalmi dulcedo insonuerit, ad effectum pietatis animum eorum inflectit.

32. Dum Christianum non vocis modulatio, sed tantum verba divina, quae ibi dicuntur, debeant commovere, nescio quo tamen pacto modulatione canentis major nascitur compunctio cordis. Multi enim reperiuntur qui, cantus suavitate commoti, sua crimina plangunt, atque ex ea parte magis flectuntur ad lacrymas, ex qua psallentis insonuerit dulcedo suavissima.

33. Oratio in praesenti tantum vita pro remedio peccatorum effunditur; psalmorum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat in gloriam sempiternam, sicut scriptum est: *Beati qui **288** habitant in domo tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te (Psal. LXXXIII, 5)*. Cujus operis ministerium quicumque fideliter intentaque mente exsequitur, quodammodo angelis sociatur.

CAPUT VIII. *De lectione.*

1. Orationibus mundamur, lectionibus instruimur; utrumque bonum, si liceat; si non liceat, melius est orare quam legere.

2. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter et legere. Nam cum oramus, cum Deo ipsi loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.

3. Omnis profectus ex lectione et meditatione procedit. Quae enim nescimus, lectione discimus; quae autem didicimus, meditationibus conservamus.

4. Geminum confert donum lectio sanctarum Scripturarum: sive quia intellectum mentis erudit, seu quod a mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit. Excitati enim saepe illius sermone, subtrahimur a desiderio vitae mundanae; atque accensi in amorem sapientiae, tanto vana spes mortalitatis hujus nobis vilescit, quanto amplius legendo spes aeterna claruerit.

5. Geminum est lectionis studium: primum, quomodo Scripturae intelligantur; secundum, qua utilitate vel dignitate dicantur. **289** Erit enim antea quisque promptus ad intelligendum quae legit, sequenter idoneus ad proferendum quae didicit.

6. Lector strenuus potius ad implendum quae legit, quam ad sciendum, erit promptissimus. Minor enim poena est nescire quid appetas, quam ea quae noveris non implere. Sicut enim

legendo scire concupiscimus, sic sciendo recta quae didicimus implere debemus.

7. Lex Dei et praemium habet, et poenam legentibus eam. Praemium his qui eam bene vivendo custodiunt; poenam vero eis qui eam male vivendo contemnunt.

8. Omnis qui a praeceptis Dei discedit opere, quoties eadem Dei praecepta legere vel audire potuerit, corde suo reprehensus confunditur, quia id quod non agit memoratur, et teste conscientia interius accusatur. Unde et David propheta deprecatur dicens: *Tunc non confundar, dum respicio in omnia mandata tua* (Ps. CXVIII, 6). Graviter namque unusquisque confunditur quando mandata Dei vel legendo, vel audiendo respicit, quae vivendo contemnit. Corde enim reprehenditur, dum mandatorum meditatione docetur, quia non implevit opere quod divina didicit jussione.

290 CAPUT IX. *De assiduitate legendi.*

1. Nemo potest sensum Scripturae sanctae cognoscere, nisi legendi familiaritate, sicut est scriptum: *Ama illam, et exaltabit te; glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus* (Prov. IV, 8).

2. Quanto quisque magis in sacris eloquiis assiduus fuerit, tanto ex eis uberiores intelligentias capit; sicut terra, quae quanto amplius excolitur, tanto uberius fructificat.

3. Quanto amplius ad quamlibet artem homo conscendit, tanto magis ad hominem ars ipsa descendit, sicut in Lege scribitur: *Moses ascendit in montem, et Dominus descendit* (**Exod. XIX**).

4. Verum est de otio spirituali, quod ille tantum secreta divinorum scrutabitur mandatorum, qui ab actione terrenae curae a vocaverit animum, et sedula familiaritate Scripturis sanctis inhaeserit. Nam sicut caecus et videns potest quidem uterque ambulare, sed non consimili libertate, dum caecus pergens quo non videt offendat, videns vero offendicula cavet, et quo sit pergendum **291** agnoscat; sic et qui nubilo terrenae curae fuscatur, si tentet Dei perscrutari mysteria, non valet, quia caligine curarum non videt. Quod ille tantumdem efficere valet, qui sese de exterioribus saeculi curis abstrahit, et totum sese in Scripturarum meditatione defigit.

5. Quidam habent intelligentiae ingenium, sed negligunt lectionis studium; et quod legendo scire potuerunt, negligendo contemnunt. Quidam vero amorem sciendi habent, sed tarditate sensus praepediuntur; qui tamen assidua lectione sapiunt, quod ingeniosi per desidiam non noverunt.

6. Ingenium tardius etsi non per naturam, per assiduitatem tamen lectionis augmentatur. Nam quamvis sensus hebetudo sit, frequens tamen lectio intelligentiam auget.

7. Sicut qui tardus est ad capiendum, pro intentione tamen boni studii praemium percipit, ita qui praestitum sibi ex Deo ingenium intelligentiae negligit, condemnationis reus existit, quia donum quod accepit despicit, et per desidiam delinquit.

8. Quidam Dei iudicio donum scientiae quod negligunt accipiunt, ut durius de rebus creditis puniantur. Tardiores autem ideo quod scire cupiunt difficulter inveniunt, ut pro maximo exercitio laboris maximum praemium habeant retributionis.

CAPUT X. *De doctrina sine gratia.*

1. Doctrina sine adjuvante gratia, quamvis infundatur auribus, **292** ad cor nunquam descendit; foris quidem perstrepat, sed interius nil proficit. Tunc autem Dei sermo infusus auribus ad cordis ultima pervenit, quando Dei gratia mentem interius, ut intelligat, tangit.

2. Sicut enim quosdam flamma charitatis suae Deus illuminat, ut vitaliter sapiant, ita quosdam frigidos torpentesque deserit, ut sine sensu persistent.

3. Plerique acumine intelligendi vivaces existunt, sed loquendi inopia angustantur. Quidam vero in utrisque pollent, quia et sciendi copiam, et dicendi efficaciam habent.

CAPUT XI. *De superbis lectoribus.*

1. Plerique, scientia accepta Scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem utuntur, dum ipsa scientia extolluntur, et ibi peccant, ubi peccata mundare debuerant.

2. Nunquam consequuntur legendo perfectam scientiam arrogantes. Nam quamvis sapientes in superficie videantur, medullitus tamen veritatis arcana non tangunt, quia

superbiae nube praepediuntur. Semper enim superbi legunt, quaerunt et nunquam inveniunt.

3. Divinae legis penetralia humilibus, et bene ad Deum intransantibus patent; pravis autem atque superbis clauduntur. Nam quamvis divina eloquia in lectione arrogantibus sint aperta, in mysterio tamen clausa sunt atque occulta.

4. Dum sermo Dei fidelibus lux sit, reprobis autem ac superbis **293** quodammodo tenebrescit; et unde illi illuminantur, inde isti excaecantur.

CAPUT XII. *De carnalibus lectoribus et haereticis.*

1. Nequaquam legem intelligit qui carnaliter verba legis percurrit, sed is qui eam sensu interioris intelligentiae perspicit. Nam qui litteram legis intendunt, ejus occulta penetrare non possunt.

2. Multi enim non intelligendo spiritualiter Scripturas, nec eas recte sentiendo, in haeresim devoluti sunt, atque in multis erroribus defluerunt.

3. In solis fidelibus religata est lex, testante Domino per Prophetam: *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis (Isai. VIII, 16)*; ne eam aut Judaeus intelligat, aut haereticus, quia non est Christi discipulus. Unitatem quippe pacis, quam Christus docuit, non sequuntur; de qua **294** idem Dominus dicit: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem inter vos habueritis.*

4. Scripturas haeretici sano sensu non sapiunt, sed eas ad errorem pravae intelligentiae ducunt; neque semetipsos earum sensibus subdunt, sed eas perverse ad errorem proprium pertrahunt.

5. Doctores errorum pravis persuasionibus ita per argumenta fraudulentiae illigant auditores, ut eos quasi in labyrinthum implicant, a quo exire vix valeant.

6. Tanta est haeticorum calliditas, ut falsa veris, malaque bonis permisceant, salutaribusque rebus plerumque erroris sui virus interserant, quo facilius possint pravitatem perversi dogmatis sub specie persuadere veritatis.

7. Plerumque sub nomine catholicorum doctorum haeretici sua dicta conscribunt, ut indubitanter lecta credantur.

Nonnunquam etiam **295** blasphemias suas latenti dolo in libris nostrorum inserunt, doctrinamque veram adulterando corrumpunt, scilicet vel adjicendo quae impia sunt, vel auferendo quae pia sunt.

8. Caute meditanda cautoque sensu probanda sunt quae leguntur, ut, juxta apostolica monita (**I Thess. V, 20, 21**), et teneamus quae recta sunt, et refutemus quae contraria veritati existunt; sicque in bonis instruamur, ut a malis illaesi permaneamus.

296 CAPUT XIII. *De libris gentilium.*

1. Ideo prohibetur Christianus figmenta legere poetarum, quia per oblectamenta inanum fabularum mentem excitant ad incentiva libidinum. Non enim solum thura offerendo daemonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo.

2. Quidam plus meditari delectantur gentilium dicta propter tumentem, et ornatum sermonem, quam Scripturam sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis proficere, et inanescere in divinis; caduca sequi figmenta, et coelestia **297** fastidire mysteria? Cavendi sunt igitur tales libri, et propter amorem sanctarum Scripturarum vitandi.

3. Gentilium dicta exterius verborum eloquentia nitent, interius vacua virtutis sapientia manent; eloquia autem sacra exterius incompta verbis apparent, intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgent. Unde et Apostolus: *Habemus, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus* (**II Cor. IV, 7**).

4. Sermo quippe Dei occultum habet fulgorem sapientiae et veritatis repositum in verborum vilissimis vasculis.

5. Ideo libri sancti simplici sermone conscripti sunt, ut non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur (**I Cor. II, 4**). Nam si dialectici acuminis versutia aut rhetoricae artis eloquentia editi essent,

nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentiae humanae argumentis consistere; nec quemquam crederemus ad fidem divino inspiramine provocari, sed potius verborum calliditate seduci.

6. Omnis saecularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac se per eloquentiae tumorem attollens, per doctrinam simplicem et humilem Christianam evacuata est, sicut scriptum est: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi (I Cor. I, 20)?*

7. Fastidiosis atque loquacibus Scripturae sanctae minus propter sermonem simplicem placent. Gentili enim eloquentiae comparata videtur illis indigna. Quod si animo humili mysteria ejus intendant, confestim advertunt quam excelsa sunt quae in illis despiciunt.

8. In lectione non verba, sed veritas est amanda. Saepe autem reperitur simplicitas veridica, et composita falsitas, quae hominem suis erroribus illicit, et per linguae ornamenta laqueos dulces aspergit.

9. Nil aliud agit amor mundanae scientiae, nisi extollere laudibus hominem. Nam quanto majora fuerint litteraturae studia, tanto animus arrogantiae fastu inflatus majore intumescit jactantia. Unde et bene psalmus ait: *Quia non cognovi litteraturam, introibo in potentias Domini* (**Psal. LXX, 15**).

10. Simplicioribus litteris non est praeponendus fucus grammaticae artis. Meliores sunt enim communes litterae quia simpliciores et ad solam humilitatem legentium pertinentes, illae vero nequiores, quia ingerunt hominibus perniciosam mentis elationem.

11. Meliores esse grammaticos quam haereticos. Haeretici enim haustum lethiferi succi hominibus persuadendo propinant, **299** grammaticorum autem doctrina potest etiam proficere ad vitam, dum fuerit in meliores usus assumpta.

CAPUT XIV. *De collatione.*

1. Cum sit utilis ad instruendum lectio, adhibita autem collatione majorem intelligentiam praebet. Melius est enim conferre quam legere.

2. Collatio autem docibilitatem facit. Nam propositis interrogationibus cunctatio rerum excluditur, et saepe objectionibus latens veritas approbatur. Quod enim obscurum aut dubium est, conferendo cito perspicitur.

3. Multum prosunt in collatione figurae. Res enim quae minus per se advertuntur, per comparisonem rerum facile capiuntur. Nam saepe sub specie alia spirituales causas Scripturae divinae insinuant; et, nisi per aliquam evidentem ostensionem, vix apparent occulta legis mysteria.

4. Sicut instruere solet collatio, ita contentio destruit. Haec enim, relicto sensu veritatis, lites generat, et pugnando verbis etiam in Deum blasphemat. Inde et haereses, et schismata, quibus subvertitur fides, veritas corrumpitur, scinditur charitas. (**II Tim. II, 23, Tit. III, 9**).

5. Contentiosorum studium non pro veritate, sed pro appetitu laudis, certat; tantaque est in his perversitas, ut veritati cedere nesciant, ipsamque rectam doctrinam evacuare contendant.

6. In disputatione fidelium cavenda est propositionum artificiosa subtilitas, quae callidis objectionibus retia tendit; ita enim versutis assertionibus pravorum disputatio innodatur, ut recta esse simulent quae perversa persuadent.

7. Lectio memoriae auxilio eget. Quod si fuerit naturaliter tardior, frequenti tamen meditatione acuitur, ac legendi assiduitate colligitur.

8. Saepe prolixa lectio longitudinis causa memoriam legentis obtergit. Quod si brevis sit, submotoque libro sententia retractetur in animo, tunc sine labore legitur, et ea quae lecta sunt recolendo a memoria minime excidunt.

9. Acceptabilior est sensibus lectio tacita quam aperta; amplius enim intellectus instruitur, quando vox legentis quiescit, et sub silentio lingua movetur. Nam clare legendo et corpus lassatur, et vocis acumen obtunditur.

CAPUT XV. *De contemplatione et actione.*

1. Activa vita innocentia est operum bonorum, contemplativa speculatio supernorum; illa communis multorum est, ista vero paucorum.

2. Activa vita mundanis rebus bene utitur, contemplativa vero mundo renuntians, soli Deo vivere delectatur.

301

3. Qui prius in activa vita proficit, ad contemplationem bene conscendit. Merito enim in ista sustollitur, qui in illa utilis invenitur. Quicumque adhuc temporalem gloriam, aut carnalem affectat concupiscentiam, a contemplatione prohibebitur, ut positus in actualis vitae operatione purgetur. In ista enim prius per exercitium boni operis cuncta exhaurienda sunt vitia, ut in illa jam pura mentis acie ad contemplandum Deum quisque pertranseat. Et licet conversus statim ad contemplationem conscendere cupiat, tamen ratione cogitur, ut prius in activae vitae operatione versetur.

4. Exemplum enim activae et contemplativae vitae de Jacob sume, qui dum ad Rachel, hoc est, ad visum principium, destinaret, quae contemplationem significat, Lia illi, hoc est, laboriosa vita supponitur, quae activam demonstrat (**Gen. XXIX**).

5. Sicut sepultus ab omni negotio terreno privatur, ita et contemplationi vacans ab omni occupatione actuali avertitur. Et sicut ab actuali vita conscendentes in contemplationis quiete sepeliuntur, ita ab actione saeculi recedentes eos vita activa in se quasi sepeliendos suscipit; ac per hoc vitae mundanae activa vita, et vitae activae contemplativa sepulcrum est.

6. Viri sancti, sicut a secreto contemplationis egrediuntur ad publicum actionis, ita rursus ab actionis manifesto ad secretum **302** contemplationis intimae revertuntur, ut intus Deum laudent, ubi acceperunt unde et foris ad ejus gloriam operantur.

7. Sicut aquilae moris est semper oculum in radium solis infigere, nec deflectere, nisi escae solius obtentu, ita et sancti a contemplatione ad actualement vitam interdum reflectuntur, considerantes illa summa sic esse utilia, ut tamen ista humilia sint paululum nostrae indigentiae necessaria.

8. In activae vitae genere humana intentio perseveranter incedit; in contemplatione autem sese per intervalla resumit, quia diuturnitate contemplandi lassatur.

9. Visio animalium in Ezechiele, quae ibant, et non revertabantur (**Ezech. I**), pertinent ad vitae activae perseverantiam; et iterum ea animalia, quae ibant et revertabantur, pertinent ad contemplativae vitae mensuram, in qua dum quisque intenderit, sua reverberatus infirmitate reflectitur; atque, iterum renovata intentione, ad ea unde descenderat rursus erigitur. Quod fieri inactiva vita non potest, de qua si quisque reflectat vel ad modicum, statim vitiorum excipitur luxu.

10. Oculus dexter scandalizans, quem evelli Dominus praecepit (**Matth. V, 29**), vita contemplativa est. Duo oculi in facie, activa vita et contemplativa in homine. Qui igitur per contemplationem docebit errorem, melius est si evellat contemplationis oculum, servans sibi unum vitae activae obtutum, ut sit utilius illi per simplicem actionem ire ad vitam, quam per contemplationis errorem mitti in gehennam.

11. Saepe mens ad summa ab imis erigitur, et saepe a summis ad infima pondere carnis reclinata reflectitur.

12. Multos Deus ex carnalibus sua gratia visitat, et ad contemplationis fastigium elevat. Multosque a contemplatione justo iudicio deserit, et lapsos in terrenis operibus derelinquit.

303 CAPUT XVI. *De contemptoribus mundi.*

1. Ea quae saeculi amatoribus chara sunt, sancti velut adversa refugiunt; plusque adversitatibus mundi gaudent, quam prosperitatibus delectantur.

2. Alienos esse a Deo quibus hoc saeculum ad omne commodum prosperatur. Servis autem Dei cuncta hujus mundi contraria sunt; ut dum ista adversa sentiunt, ad coeleste desiderium ardentius excitentur.

3. Magna apud Deum refulget gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit. Nam revera necesse est ut quem mundus odit diligatur a Deo.

4. Sanctos viros in hoc saeculo legimus peregrinos esse, et hospites (**Hebr. XI, 13**); unde et reprehenditur Petrus quod tabernaculum in monte figere cogitavit (**Matth. XVII, 4**),

quia sanctis in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria et domus in coelo est.

5. Sancti viri ideo contemnere cupiunt mundum, et motum mentis ad superna revocare, ut ibi se recolligant, unde defluerint, et inde se subtrahant, ubi dispersi sunt.

6. Justi, qui rebus honoribusque, ac vitae blandimentis renuntiant, proinde se ab omni terrena possessione mortificant, ut Deo vivant; ideoque saeculi hujus blanditias calcant, ut validiores ad vitam illam de hujus vitae mortificatione consurgant. Cuncta quippe temporalia, quasi herbae virentes, arescunt et transeunt; ideoque pro aeternis rebus, quae nunquam arescunt, recte ista Dei servus contemnit, quia in eis stabilitatem non aspicit.

304 7. Qui post renuntiationem mundi ad supernam patriam sanctis desideriis inhiat, ab hac terrena intentione, quasi quibusdam pinnis, sublevatus erigitur, et in quo lapsus erat, per gemitum conspicit, et ubi pervenerit, cum gaudio magno intendit. Qui vero, a contemplationis requie reflexus, in curas hujus saeculi incidit, si ad memoriam sui revertatur, protinus ingemiscit; quantumque fuerint tranquilla quae perdidit, et quam confusa sint in quibus cecidit, ex ipsa laboris sui difficultate cognoscit. Quid enim in hac vita laboriosius quam terrenis desideriis aestuare? Aut quid hic securius quam hujus saeculi nihil appetere? Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis ejus curis et sollicitudinibus conturbantur. Qui autem eum odiunt, nec sequuntur, internae quietis

tranquillitate fruente, futurae pacis requiem, quam illi exspectant, hic quodammodo habere jam inchoant.

CAPUT XVII. *De sanctis qui se a consortio saeculi separant.*

1. Sancti viri funditus saeculo renuntiantes, ita huic mundo moriuntur, ut soli Deo vivere delectentur; quantoque ab hujus saeculi conversatione se subtrahunt, tanto internae mentis acie praesentiam Dei, et angelicae societatis frequentiam contemplantur.

2. Malorum tam prava sunt opera manifesta, ut hi qui supernam patriam desiderant, non solum mores eorum, sed et consortia fugiant. Quidam etiam corporaliter separari desiderant ab iniquis, ut eorum non involvantur delictis. Nonnulli, etsi non corporali discessu, spirituali tamen ab eorum intentione recedunt; qui etsi communes sunt conversatione, discreti tamen sunt corde vel opere. Et licet saepe in medio carnalium vitam Deus protegat electorum, tamen satis rarum est ut quis inter saeculi voluptates positus a vitiis maneat illibatus, in quibus etsi non cito implicetur, aliquando tamen attrahitur. Neque enim diuturnus esse poterit, qui periculo proximus fuerit.

3. Via sine offendiculo, vita monachi sine cupiditatis et timoris impedimento. Dum enim quisque a consortio mundi abstrahitur, nec cupiditas eum obligat consentientem, nec cruciat sentientem.

4. Bonum est corporaliter remotum esse a mundo, sed multo est melius voluntate; utrumque vero perfectum; ille ergo perfectus est, qui huic saeculo et corpore et corde discretus est.

5. Onager, ut ait Job, contemnit civitatem, et monachi communem saecularium civium conversationem. Hi adversa vitae nostrae appetunt, prospera contemnunt, ut, dum ab eis haec vita despicitur, futura inveniatur.

CAPUT XVIII. *De praeceptis altioribus monachorum.*

1. Alia sunt praecepta quae dantur fidelibus communem vitam in saeculo agentibus atque alia saeculo huic renuntiantibus. Illis enim dicitur ut sua omnia bene gerant, istis ut sua omnia bene derelinquant. Illi praeceptis generalibus astringuntur, isti praecepta generalia perfectius vivendo transcendunt.

2. Ad perfectum non sufficit, nisi ut, abnegatis omnibus suis, etiam seipsum quisque abneget; sed quid est seipsum abnegare, nisi voluptatibus propriis renuntiare? Ut qui superbus erat sit humilis; qui iracundus esse studeat mansuetus. Nam si ita quisque renuntiet quae possidet omnibus, et suis non renuntiet moribus, non est Christi discipulus. Qui enim renuntiat rebus suis, sua abnegat; qui vero renuntiat moribus pravis, semetipsum scilicet abnegat. Unde et Dominus: *Qui vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum* (Matth. XVI, 24).

306 CAPUT XIX. *De humilitate monachi, vel opere.*

1. Summa virtus monachi humilitas, summum vitium ejus superbia est. Tunc autem se quisque monachum judicet, quando se minimum existimaverit, etiam cum majora virtutum opera gesserit.

2. Qui mundum deserunt, et tamen virtutes praeceptorum sine cordis humilitate sequuntur, isti quasi de excelso gravius corruunt, quia deterius per virtutum elationem dejiciuntur, quam per vitia prolabi potuerunt.

3. Omnis Dei servus de suis meritis non debet attolli, dum posse videat ex inferioribus sibi praelatiores alios fieri. Noverit autem omnis sanctus se alterius non praeponere sanctitati. Semper Dei servi conscientia humilis esse debet et tristis, scilicet, ut per humilitatem non superbiat, ut per utilem moerorem cor ad lasciviam non dissolvat.

4. Dei servus dum bonum aliquod opus agit, utrum ei ad boni remunerationem pertineant quae facit, incertus est, ne forte discussione coelestis Iudicis reus pensetur, et in his quae Dei sunt negligenter aut superbe aliquid operasse inveniatur. Ideoque pro hoc ipso tristis moerensque efficitur, atque indesinenter turbatur, reminiscens procul dubio scriptum esse: *Maledictus qui facit opus Dei negligenter* (**Jerem. XLVIII, 10**). Nam veraciter condemnamur, si per torporem ea quae bona sunt agimus.

5. Dei servum sine intermissione legere, orare et operari oportet, ne forte mentem otio deditam spiritus fornicationis subripiat. Cedit enim labori voluptas, animum autem vacantem cito praeoccupat. Contuere Salomonem per otium multis fornicationibus involutum, et per fornicationis vitium usque in idololatriam lapsum.

307 CAPUT XX. *De tepore monachorum.*

1. Qui non rigida intentione monachi professionem sectantur, quanto superni amoris propositum dissolute appetunt, tanto proclivius ad mundi amorem denuo reducuntur. Nam professio non perfecta praesentis vitae repetit desideria; in quibus etsi nondum se monachus alliget opere, jam tamen alligat cogitationis amore. Longe quippe a Deo est animus, cui haec adhuc vita dulcis est. Iste enim quid de supernis appetat, quid de infimis fugiat, nescit. Nam sicut scriptum est: *Qui apponit scientiam, apponit et dolorem.* (**Eccle. I, 18**).

2. Quantum enim quisque potuerit superna scire, quae appetat, tanto de infimis acrius quibus inhaeret dolere debet. Propter hoc enim et Jacobus apostolus dicit: *Miseri estote, lugete, et plorate, risus vester in luctum convertatur, et gaudium in moerorem* (**Jac. IV, 9**). Hinc etiam Dominus: *Beati, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (**Matth. V, 5**). Et rursus: *Vae vobis qui ridetis, quoniam flebitis* (**Luc. VI, 25**).

3. Qui ad hoc conversionem sanctitatis praetendit, ut aliis quandoque praeesse desideret, iste non discipulus Christi, sed pravitatis sectator existit, quia non pro Deo, sed pro saeculi honore portare studet crucis Christi laborem.

CAPUT XXI. *De monachis qui curis saeculi occupantur.*

1. Hi qui pro Dei timore saeculo renuntiant, et tamen curis rerum familiarium implicantur, quanto se rerum studiis occupant, tanto a charitate divina seipsos separant. Qui simul et terrenis **308** parere curis et divinis exerceri student, utrumque complecti simul non valent. Nam duas curas pariter inesse pectori humano non posse; et duobus servientem dominis, utrique placere difficile est.

2. Nisi prius a secretioribus cordis expellatur importuna saecularium multitudo curarum, anima, quae intrinsecus jacet, nequaquam resurget. Nam dum se per innumeras saeculi cogitationes spargit, ad considerationem sui se nullatenus colligit.

3. Arguitur eorum tepor qui, Deo vacare volentes, et mundo renuntiant, et curas proprias aspernantur; sed dum propinquorum utilitates procurant, a Dei amore se separant.

4. Vir spiritualis ita prodesse debet suae propinquitati, ut dum illis gratiam carnis praestare studet, ipse a spirituali proposito nequaquam declinet. Multi enim monachorum

amore parentum non solum terrenis curis, sed etiam forensibus jurgiis involvuntur, et pro suorum temporali salute animas suas perdunt.

5. Interdum ordinata discretio est, dum negatur proximo quod praestatur extraneo, ut noveris, non prohiberi pietatis officium, sed negari carnalitatis affectum. Proximis enim carnaliter praestatur, quod extraneis pie impenditur.

6. Sicut nostra nobis non odienda est anima, sed ejus carnales affectus odio debemus habere, ita nec parentes odio a nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quae nos ab itinere recto praepediunt, dum tamen Dominus ita praecipiat nobis parentes odire, sicut et animas nostras.

7. Figuram sanctorum virorum renuntiantium saeculo vaccas designasse Allophylorum, arcam Dei gestantes. Nam sicut illae pignerum affectibus a recto itinere minime digressae sunt, ita et vir mundo renuntians, parentelae obtentu non debet a bono praepediri proposito.

309 CAPUT XXII. *De his qui a Deo mundi amore praepediuntur.*

1. Multi cupiunt convolare ad gratiam Dei, sed timent carere oblectamentis mundi. Provocat quidem eos amor Christi, sed revocat cupiditas saeculi. Qui proinde obliviscuntur voti, quia capiuntur illecebris vanitatis.

2. Quaecunque mens procellis mundi hujus involveris, lignum conscende crucis, ut a mari, id est, tempestate hujus saeculi libereris. Nam nullus te a lacu mortis humanae salvabit, nisi Christus eruerit.

3. Qui saeculo renuntiare disposuit, transgressionis reatu astringitur, si votum mutaverit. Atrociter enim in discussione divini iudicii arguendi sunt, qui, quod professione spoponderant, implere opere contempserunt.

4. Mirabiliter comparatur similitudo a voluptatibus mundi conanti redire ad Deum, retinentibus eum cupiditatibus saeculi, ei qui dormitans exsurgere conatur, et sopore somni deprimitur. Ille enim ad bonum novit redire, et voluptatum facibus non sinitur. Iste melius eligit vigilare, sed soporis torpore tenetur.

5. A bono in deterius lapsos supra carbones frigidos fieri nigriores, quia per torporem mentis ab igne charitatis Dei exstincti sunt, et, per mundi appetitum a luce supernae illuminationis privati, nigredine peccatorum fuscantur.

6. Quidam intentionem bonae operationis metu exstinguunt inopiae, nec permittuntur infirma mente desiderata perficere; et cum indigere in mundo metuunt, a gloria superna semetipsos abscindunt.

7. Multis consiliorum argumentis insidiatur eis diabolus in acquirendo plurima qui paucis et modicis voverant esse contenti. Opponit igitur in eorum mentes futuram egestatem filiorum, **310** persuadet habere plura, unde sibi egenisque sufficiat, quatenus his blandimentis intentionem bonae devotionis subvertat, atque in terrenis lucris deceptam mentem reducat.

8. Multis argumentis insidiatur diabolus eis qui renuntiant saeculo, ut ejus se iterum amanti substernant. Gravius autem illos in concupiscentiis saeculi ferit, quos post renuntiationem ad mundi amorem reduxerit. Et maxime per cenodoxiam subjicit sibi diabolus monachum, ut quem per saeculi amorem retinere non potuit, ab humilitatis culmine subtrahat, et per superbiae tumorem sibi subditum faciat.

9. Dei servus semper fallentis diaboli praevidere debet insidias, et magis in bonis operibus cordis debet adhibere cautelam, ne per vanam gloriam perdat semetipsum, ac pereat, cunctaque bona amittat quae recte agendo obtinuerat.

CAPUT XXIII. *De jactantia.*

1. Tam in factis quam in dictis cavendam esse jactantiam; flendam tamen ruinam, qua sibi quemquam magis quam Deo placere, et laudem ab hominibus comparare.

2. Vanus, et erroris est animus plenus, famam appetere et ad capiendam terrenam laudem studium dare. Circumspice temetipsum, homo, nihilque tibi arroges, quae in te sunt praeter peccatum. Non declinat ad dexteram, qui non sibi, sed Deo tribuit bona quae agit; neque ad sinistram se vertit, qui de divina indulgentia peccandi licentiam non praesumit. Hoc est, quod Propheta ait: *Haec via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes (Deut. XVII, 11).*

3. Verum est quod natura expetit delectari in laudibus; sed **311** tunc recte, si in Deo, non in se quisque laudetur,

sicut scriptum est: *In Domino laudabitur anima mea* (**Psal. XXXIII, 3**).

4. Saepe vanam gloriam contemnendo, in aliud genus elationis inciditur, dum in se quis gloriatur, pro eo quod contemnat ab hominibus laudem.
5. Quibusdam concessum est tantumdem bene agere, et fructum boni operis non habere, quod ipsi sibi auferunt per studium humanae jactantiae.
6. Semper suam aspiciant foeditatem, qui vanae gloriae favores diligunt, et perdidisse bonum opus doleant, quod pro humana ostentatione fecerunt.
7. Amator vanae gloriae, unde possit semper laudari, agere non quiescit, et subinde illi vires vanitatis pravus appetitus auget.

8. Boni operis inchoatio non debet citius palam ad hominum cognitionem venire, ne dum boni inchoatio humanis oculis reseratur, a virtute perfectionis inanescat coeptio sanctitatis. Ante maturitatis enim tempus messes florentes cito pereunt, germinaque eorum inutilia fiunt.

9. Virtutes sanctorum per ostentationis appetitum dominio daemonum immundorum subjiciuntur, sicut Ezechias rex, qui divitias suas Chaldaeis per jactantiam prodidit, et propterea perituras per prophetam audivit, ut significaret Dei servum virtutes suas, dum vanae gloriae studio prodiderit, perdere, et statim daemones suorum operum dominos facere, sicut ille per ostentationem Chaldaeos rerum suarum dominos fecit.

10. Optima est illa discretio, ut et nota sint opera nostra ad Dei augendam gloriam, et occulta pro elatione vitanda humana. Ille autem debet publicare bonum, quod agit, qui, perfecta humilitate fundatus, nulla jam elatione contingitur. Nam qui se intelligit adhuc amore laudis pulsari, facta bona in occulto agat, ne forte quod egerit perdat.

11. Interdum viri sancti, dum cupiunt funditus suam mutabilitatem corrigere, aliquando tumore tanguntur elationis

suae conscii **312** actionis justitiae, sed ab hujus subreptionis malo humilitatis compunctione purgantur.

12. Viri sancti nonnunquam quosdam de se audientes instruunt, et tamen in his alta se consideratione custodiunt, ne dum alios a terrena intentione erigunt, ipsi in terrenae laudis appetitu demergantur.

13. Quidam per incautam virtutum jactantiam relabuntur ad vitia; et quidam, dum vitiorum impulsu frequenter plangunt, de ipsa infirmitate per humilitatem validius convalescunt.

14. Plerumque utile est arrogantibus deseri a Deo, quatenus suae infirmitatis conscii ad humilitatem redeant, et humiles post casum existant.

15. Nonnulli falsa opinione arrogantiae se esse perfectos existimant, dum non sint qui obortis tentationibus innotescunt.

16. Tanto quisque fit veritati vicinior, quanto se esse longius ab ea fuerit arbitratus. Hoc enim humilitatis est, quae Deo hominem jungit. Caeterum jactantia oculos, quibus Deus videri poterat, claudit.

17. Sicut solis radius dum conspicitur, acies oculorum hebetatur sic et qui immoderate altiora scrutatur, ab intentione veri obtunditur.

18. Sicut aquila ex alto ad escas collabitur, sic homo de alto bonae conversationis per carnalem appetitum ad inferiora demergitur.

CAPUT XXIV. *De hypocrisi.*

1. Hypocrita verba sanctorum habet, vitam non habet: et quos per sermonem doctrinae genuerit, non fovet exemplis, sed deserit, quia quos verbo aedificat, vita et moribus destruit.

2. Hypocritae simulatores dicuntur, qui justi non esse quaerunt, **313** sed tantum videri cupiunt. Hi mala agunt, et bona profitentur. Per ostentationem quippe boni apparent, per actionem vero mali existunt.

3. Omnia possunt a simplicibus vitia perpetrari, simulatio vero et hypocrisis non committitur nisi a male astutis per calliditatem, valentibus vitia sub specie virtutum celare, et non veram sanctitatem objicere.

4. Sancti non solum gloriam supra modum suum omnino non appetunt, sed etiam hoc ipsum videri refugiunt quod esse meruerunt. Hypocritae autem, malitiae suae occulta tegentes ante oculos hominum, quadam innocentiae sanctitate se vestiunt, ut venerentur. Quibus divina voce dicitur: «Vae vobis, hypocritae, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quae foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum. Ita et vos foris quidem apparetis hominibus iusti, intus vero pleni estis avaritia et iniquitate» (**Matth. XXIII, 27; Luc. XI, 44**).

5. Dupliciter damnantur hypocritae, sive pro occulta iniquitate, **314** sive pro aperta simulatione. Ex illo enim condemnantur, quia iniqui sunt; ex isto, quia ostendunt quod non sunt.

6. Non semper latent hypocritae; nam etsi in principio sui quidam non pateant, prius tamen quam vita eorum finiatur quam simulate vixerint deteguntur. Omne enim sincerum permanet: nam quae simulata sunt diuturna esse non possunt.

7. Non eorum desperanda est salus, qui adhuc aliquid terrenum sapiunt, dum possint et in occultis agere unde justificentur. Hi enim meliores sunt hypocritis, eo quod mali sint in aperto, et in occulto boni. Hypocritae vero in occulto mali sunt, et bonos se palam ostendunt.

8. Hypocritam iustus arguere prohibetur, ne deterior castigatus existat, dicente Salomone: *Noli arguere derisorem, ne oderit te* (**Proverb. IX, 8**).

CAPUT XXV. *De invidia.*

1. Livor alieni boni suum punit auctorem. Nam unde bonus proficit, inde invidus contabescit.

2. Homines prave viventes, sicut de bonorum lapsibus gratulantur, ita de eorum recte factis, bonique perseverantia confunduntur (**Sap. II**).

3. Invidus membrum est diaboli, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum, sicut et superbus membrum est diaboli, de quo scriptum est: *Omne sublime videt, et ipse est rex super omnes filios superbiae* (**Job XLI, 25**).

4. Nulla est virtus quae non habeat contrarium invidiae malum; sola miseria caret invidia, quia nemo invidet misero, cui re vera non livor obicitur, sed sola misericordia adhibetur.

5. Multi et bonos imitari nolunt, et de bonorum profectibus invidiae livore tabescunt. Quo fit ut nec illi corrigantur a malo suo, sed per invidentiam deteriorentur, ut bonos a recto studio, quantum in ipsis est, si potuerint, depravare conentur.

315 6. Quando malos boni proficere vident, non scandalizentur; sed quem sint finem habituri maxime cogitent.

7. Hoc omnis invidus alienis virtutibus praestat, quod beato Job Satan praestitit (**Job I**). Nam dum aemulatur prosperitatibus, commovit adversa, sed dum credidit eum diabolus posse prosterni, inde ejus aucta sunt merita, atque inde claruerunt probabiliora patientiae documenta.

8. Ita requirunt invidi aditum malae famae, per quam bonorum vitam maculent, sicut quaerebant ostium Sodomitae, quo domum Lot nocituri introirent. Illi vero caecitate erroris percussi, parietes videbant, ostium non inveniebant. Non aliter invidendo invidi, velut parietem, virtutes dissimulant, vitia vero perquirunt, per quae eorum conscientiam urant.

CAPUT XXVI. *De simulatione.*

1. Fraudulentiae genus in modum pharetrae subtiliter insidiarum sagittas celat, ut falsam faciat securitatem, decipiatque callide eum contra quem molitur occulte.

2. Cavendus est inimicus qui manifestus est, sed magis ille qui videri non potest. Facile enim vincimus quae videmus, quae autem non videmus difficile a nobis expellimus.

3. Raro nocetur homo ab extraneis, si sui eum non laedant. Magis enim insidiis nostrorum quam aliorum periclitamur.

4. Latent saepe venena circumlita melle verborum; et tandiu deceptor bonitatem simulat, quousque fallendo decipiat.

316 CAPUT XXVII. *De odio.*

1. Non hominem, sed vitia odio habenda. Flebiliter autem deplorandi sunt, qui odio in fratrem tabescunt, et contra alios perniciosum animi dolum servant (**Psal. CXXXVIII, 21**).

2. A regno enim Dei se separant, qui semetipsos a charitate dissociant.

3. Sicut mater Ecclesia prave ab hominibus haereticis premitur, sed tamen eos venientes ad se benigna charitate amplectitur, ita et singuli nostrum quoscunque inimicos sustinemus, revertentes materna imitatione amplecti statim debemus.

4. Cito est ignoscendum cuicumque, dum veniam postulat.

5. Non enim posse peccata dimitti ei qui in se peccanti debita non dimittit. Formam enim nobis indulgentiae Deus ex merito conditionis nostrae imposuit, dum ita orare nos praecipit: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus*

debitoribus nostris (**Matth. VI, 12**). Justum est enim Dei iudicium, tantumque peccatori a se indulgeri ostendit, quantum alterutrum unusquisque in se offenso indulget.

6. Quidam de suis fidentes meritis pigre in se delinquentibus veniam praestant, sed nihil proficit esse illibatum a culpa, qui non est paratus ad veniam; dum potius haec magna sit culpa, quando tardius relaxantur fraterna delicta.

7. Qui fratrem sibi tardius reconciliat, Deum sibi tardius placat. Frustra enim propitiari sibi Deum quaerit, qui cito placari in proximum negligit.

CAPUT XXVIII. *De dilectione.*

1. Duo sunt erga dilectionem proximi conservanda; unum, ne **317** malum quis inferat; alterum, ut bonum impendat. Primum, ut caveat laedere; sequenter, ut discat praestare.

2. Amicitia est animorum societas. Haec quippe a duobus incipit. Nam minus quam inter duos dilectio esse non poterit.

3. Antiqui dixerunt de societate duorum, unam esse animam in duobus corporibus, propter vim scilicet amoris, sicut in Actibus apostolorum legimus: *Erat illis cor unum, et anima una*. Non quia multa corpora unam habebant animam; sed

quia, vinculo et igne charitatis conjuncti, unum omnes generaliter sine dissensione sapiebant.

4. Amicitia et prosperas res dulciores facit, et adversas communionem temperat levioresque reddit. Quia dum in tribulatione amici consolatio adjungitur, nec frangitur animus, nec cadere patitur.

5. Tunc vero amicus amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur. Qui vero pro se amicum diligit, insipienter eum amplectitur. Multum in terra demersus est, qui carnaliter hominem moriturum plus diligit quam oportet. Qui enim intemperanter amicum amat, pro se magis illum quam pro Deo amat. Quantum ergo bonus est, qui pro Deo fratrem diligit, tanto perniciosus, qui eum pro seipso amplectitur.

6. Plerumque diligit in alio homo, quod odit in se, utpote in infantibus. Amamus enim quamdam eorum ignaviam, et tamen odimus, quia ignavi esse nolumus. Sic lapides, equos et caetera, quae licet diligimus, sed tamen nolumus hoc esse, etiam si possimus.

CAPUT XXIX. *De fictis amicitiiis.*

1. Cito per adversa fraudulentus patet amicus; nam in prosperitate incerta est amicitia, nec scitur utrum persona an felicitas diligatur.

2. Saepe per simulationem amicitia colitur, ut qui non potuit aperte decipere, decipiat fraudulenter.

318 3. Tunc quisque magis fit pietati justitiaeque divinae contrarius, quando despicit amicum aliqua adversitate percussum. Qua in re et sibi occasionem mercedis tollit, et erga percussorem proximi crudelis existit: veluti actum est inter Lazarum ulcerosum divitemque superbum. Per adversa igitur et prospera comprobatur, si utique vere diligatur Deus, et proximus; nam dum adversa procedunt, amicus fraudulentus detegitur, statimque despicit quem se diligere simulavit.

4. Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur, ubicunque enim se verterit tempus, illa firma est.

5. Rari sunt amici qui usque ad finem existant chari. Multos a charitate aut adversitas temporis, aut contentio quaelibet actionis avertit.

6. Saepe per honorem quorundam mutantur et mores; et quos ante conglutinatos charitate habuerunt, postquam ad culmen honoris venerint, amicos habere despiciunt.

CAPUT XXX. *De amicitia ex munere orta.*

1. Inter veros amicos amicitia ex benevolentia oritur, inter fictos beneficio adjungitur.
2. Non sunt fideles in amicitia, quos munus, non gratia copulat. Nam cito deserunt, nisi semper acceperint. Dilectio enim quae munere glutinatur eodem suspensio dissolvitur. Illa vera est amicitia, quae nihil quaerit ex rebus amici, nisi solam benevolentiam, scilicet ut gratis amet amantem.
3. Plerumque amicitia ex necessitate vel indigentia nascitur, ut sit per quem quisque quod desiderat consequatur. Ille autem eam veraciter quaerit, qui nihil egendo eam appetit. Nam illa ex inopia brevis est et fucata, ipsa pura atque perpetua.

319 CAPUT XXXI. *De malorum concordia.*

1. Amicitia in rebus tantum bonis habenda est; nam qui ea in malo utuntur, non sibi amici, sed inimici existunt.
2. Concordiam malorum contrariam esse bonorum. Et sicut optandum est ut boni pacem habeant in invicem, sic optandum est ut mali invicem sint discordes. Unanimitatem quippe malorum bonorum esse contrariam, Paulus apostolus approbat, qui malos contra se dividit, quos in necem suam concordasse conspexit (**Act. XXIII, 7**). Inde et in Lege mare

Rubrum, hoc est, concordia malorum hominum dividitur, ut electorum via tendens ad beatitudinem non impediatur. Impeditur autem iter bonorum, si mare, hoc est, unitas non dividatur iniquorum (**Exod. XIV, 21**).

CAPUT XXXII. *De correptione fraterna.*

1. Non debet vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum contagionibus servit. Improbum est enim arguere quemquam in alio quod adhuc reprehendit in semetipso.

2. Qui veraciter fraternam vult corripere, ac sanare infirmitatem, talem se praestare fraternae utilitati studeat, ut eum quem corripere cupit humili corde admoneat, et hoc faciens ex compassione quasi communis periculi, ne forte et ipse subjiciatur tentationi.

3. Sicut viri spirituales alieni peccati emendationem exspectant, ita protervi delinquentibus deridendo insultant, et, quantum in ipsis est, eos insanabiles putant; nec declinant cor ad compatiendi misericordiam, sed superbientes detestantur atque blasphemant.

4. Nonnunquam accidit ut inter amicos aliqua redargutionis enutrita discordia majorem postea charitatem parturiat, utpote dum **320** corriguntur ea quae displicere in amico videntur, et hoc quidem primum non sine quadam aemulatione admonitus suscipit, sed correptus postmodum gratias agit. At contra multi pro parva laesione vim charitatis rescindunt, et ab amore dilectionis sese perenniter retrahunt.

5. Plerique correptionem suam officium charitatis existimant. Plerique vero hoc ipsum, quod ex charitate corripiuntur, ad injuriae contumeliam trahunt. Unde occurrit ut ex eo deteriores efficiantur, per quod emendari obediendo potuerunt.

6. Salubriter accipiunt justī, quoties de suis excessibus arguuntur. Superflua autem est humilitas eorum qui se gessisse accusant quae non admiserunt. Qui vero sine arrogantia bona facta sua pronuntiat, procul dubio nequaquam peccat.

7. Est quorundam excusatio perversorum, qui, dum pro suis facinoribus arguuntur, verba justorum pro censura declinanda abjiciunt, servantes se divino judicio, quo puniendi sunt durius, dum temporaliter contemnunt judicari se ab hominibus.

8. Iniquis molesta est veritas, et amara disciplina justitiae; nec delectantur, nisi placentia propriae imbecillitatis: injustitiae fecundi, et steriles veritati; caeci ad contuendam lucem, et oculati ad tenebrarum aspiciendum errorem.

9. Corda reproborum lubrica sunt ad male consentiendum, et fluxa; ad bene consentiendum, durissima.

10. Probat Salomon et justis emendationem correpti, et stulti obstinationem admoniti, dicens: *Doce justum, et festinabit accipere*. De stulto autem ait: *Qui erudit derisorem, ipse sibi facit injuriam* (**Proverb. IX, 7, 9**).

11. Nonnullos tantae esse pravitatis homines, qui dum ipsi a malo corrigi negligunt, correctorum vitam falsa criminatione detrectant; et ad sui sceleris solatium usurpant, si vel falso compererint quod ad infamiam bonorum objiciant, sicut est illud ex Salomone: *Bona in malum convertit impius, et in electis imponit maculam* (**Eccli. XI, 34**). **321** Vae autem illi qui et suam renuit vitam corrigere, et bonorum non desinit detrectare.

12. Plerique mali similes sibi in malum defendunt, et patrocínio suo pravorum contra correptionem bonorum suscipiunt, ne, unde displicent emendentur: adjicientes in se aliena delicta, ut non tantum de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt.

CAPUT XXXIII. *De praepositis Ecclesiae.*

1. Vir ecclesiasticus et crucifigi mundo per mortificationem propriae carnis debet, et dispensationem ecclesiastici ordinis, si ex Dei voluntate provenerit, nolens quidem, sed humilis gubernandam suscipiat.

2. Multis intercipit Satanas fraudibus eos qui vitae et sensus utilitate praestantes, praeesse et prodesse aliis nolunt; et dum eis regimen animarum imponitur, renuunt, consultius arbitantes otiosam vitam agere, quam lucris animarum insistere. Quod tamen decepti agunt per argumentum diaboli fallentis eos per speciem boni, ut dum illos a pastoralis officio retrahit, nequaquam proficiant, qui eorum verbis atque exemplis instrui poterant.

3. Sancti viri nequaquam occupationum saecularium curas appetunt, sed occulto ordine sibi superimpositas gemunt. Et quamvis illas per meliorem intentionem fugiant, tamen per subditam **322** mentem portant. Quas quidem summopere, si liceat, vitare festinant; sed timentes occultam dispensationem Dei, suscipiunt quod fugiunt, exercent quod vitare noscuntur. Intran enim ad cor, et ibi consulunt quid velit occulta voluntas Dei; seseque subditos debere esse summis ordinationibus cognoscentes, humiliant cervicem cordis iugo divinae dispensationis.

CAPUT XXXIV. *De indignis praepositis.*

1. Non sunt promovendi ad regimen Ecclesiae, qui adhuc vitiis subjacent. Hinc est quod praeceptum est David non aedificare visibile templum, quia sanguinum vir belli frequentia esset. Qua figura illi spiritualiter admonentur, qui vitiorum adhuc corruptioni sunt dediti, ne templum aedificent, hoc est, Ecclesiam docere praesumant.

2. Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subjectos tramite vitae melioris praeire. Neque enim

quisquam ad hoc tantum praeficitur, ut subditorum culpas corrigat, et ipse vitiis serviat.

3. Qui regimen sacerdotii contendit appetere, ante se discutiat si vita honori sit congrua; quod si non discrepat, humiliter ad id quod vocatur accedat. Reatum quippe culpaee geminat, si quisque cum culpa ad sacerdotale culmen aspirat. Heu! me miserum inexplicabilibus nodis astrictum; si enim susceptum regimen ecclesiastici ordinis retentem, criminis conscius timore concutior; si deseram, ne deterior sit culpa susceptum gregem relinquere, amplius reformido: undique miser metuo, et in tanto rei discrimine quid sequar ignoro.

323 4. Uniuscujusque casus tanto majoris est criminis, quanto, priusquam caderet, majoris erat virtutis. Praecedentium namque magnitudo virtutum crescit ad cumulum sequentium delictorum.

5. Plerique sacerdotes suae magis utilitatis causa quam gregis praeesse desiderant, nec ut prosint praesules fieri cupiunt, sed magis ut divites fiant et honorentur. Suscipiunt enim sublimitatis culmen, non pro pastoralis regimine, sed pro solius honoris ambitione, atque abjecto opere dignitatis, solam nominis appetunt dignitatem.

6. Dum mali sacerdotes, Deo ignorante, non fiant, tamen ignorantur a Deo, ipso per Prophetam testante: *Principes exstiterunt, sed non cognovi* (**Ose. VIII, 4**); sed hoc nescire Dei reprobare est, nam Deus omnia novit.

CAPUT XXXV. *De indoctis praepositis.*

1. Sicut iniqui et peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur, ita indocti et imperiti a tali officio retrahuntur. Illi enim exemplis suis vitam bonorum corrumpunt; isti sua ignavia iniquos corrigere nesciunt. Quid enim docere potuerunt, quod ipsi non didicerunt? Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere. Ignorantia quippe praesulum vitae non congruit subjectorum. *Caecus enim si caeco ducatum praebeat, ambo in foveam cadunt.* (**Matth. XV, 14**).

2. Sacerdotes indoctos per Isaiam prophetam ita Dominus improbat: *Ipsi, inquit, pastores ignoraverunt intelligentiam.* Et iterum: *Speculatores caeci omnes, id est, imperiti episcopi, nescierunt, inquit, universi, canes muti, non valentes latrare* (**Isai. LVI, 10 seq.**), hoc est, plebes

commissas non valentes resistendo malis per verbum doctrinae defendere.

324 CAPUT XXXVI. *De doctrina et exemplis praepositorum.*

1. Tam doctrina quam vita clarere debet ecclesiasticus doctor. Nam doctrina sine vita arrogantem reddit, vita sine doctrina inutilem facit.
2. Sacerdotis praedicatio operibus confirmanda est, ita ut quod docet verbo, instruat exemplo. Vera est enim illa doctrina, quam vivendi sequitur forma. Nam nihil turpius est quam si bonum, quod quisque sermone praedicat, explere opere negligat. Tunc enim praedicatio utiliter profertur, quando efficaciter adimpletur.
3. Unusquisque doctor et bonae actionis, et bonae praedicationis habere debet studium, nam alterum sine altero non facit perfectum; sed praecedat justus bene agere, ut sequenter possit bene docere.
4. Omnis utilis doctor plebibus subjectis ita praestare debet, atque insistere doctrinae, ut quanto claret verbo, tanto

clarescat et merito. Nam quod Apostolus Timotheo praecipit cum omni imperio docere (**II Tim. IV**), non hortatur ad tumorem superbiae, sed ad bonae vitae auctoritatem, videlicet, ne libertatem perderet praedicandi, si bene doceret et male viveret. Unde et Dominus: *Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et sic docuerit, minimus erit in regno coelorum* (**Matth. V, 19**). Vides quod auctoritate magisterii caret, qui quod docet non facit.

5. Sicut in numismate metallum, figura et pondus inquiritur, ita in omni doctore ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo vivat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum, per pondus humilitas designatur. Qui vero ab his tribus discrepaverit, non metallum, sed terra erit.

325 CAPUT XXXVII. *De his qui bene docent, et male vivunt.*

1. Interdum doctoris vitio etiam ipsa verax doctrina vilescit; et qui non vivit, sicut docet, ipsam quam praedicat veritatem contemptibilem facit.

2. Arcus perversus est lingua magistrorum docentium bene et viventium male (**Psal. LXXVII, 57**) Et ideo quasi ex perverso arcu sagittam emittunt dum suam pravam vitam propriae linguae ictu confodiunt.

3. Qui divina praedicant, et ex ejusdem praedicationis dignitate vivere minus curant, habentes verbum Dei in ore, et in opere non habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam ariolum, qui corruens opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinae (**Num. XXIV, 10**).

4. Qui bene docet, et male vivit, tanquam aes, aut cymbalum sonum facit aliis, ipse tamen sibi manet insensualis.

5. Qui bene docet, et male vivit, quod docet bene, viventibus proficit; quod vero male vivit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui si digne se agit, ut sacerdotem decet, ministerium ejus et ipsi et aliis utile est, indigne autem vivens, aliis quidem utilis est loquendo, se autem interficit prave vivendo; ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium ejus est; quod vero vivit in eo, id est, sacrum ministerium, quod est vitae, alienum est.

6. Qui bene docet, et male vivit, videtur, ut cereus, aliis, dum bona exponit, lucem praestare; se vero in malis suis consumere atque extinguere.

7. Qui bene docet et male vivit, videtur bonum malo conjungere, lucem tenebris miscere, veritatem mendacio mutare.

326 CAPUT XXXVIII. *De exemplis pravorum sacerdotum.*

1. Saepe per quos justitia docetur, per ipsos peccati morbus irrepit, et mors ad plebes pertransit, scilicet, vel dum mala docent, vel dum prava faciunt.

2. Plerique sacerdotes, et clerici prave viventes, forma caeteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quoscunque exemplo malae conversationis suae perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

3. Ex carnalium praepositorum exemplo plerumque fit vita deterior subditorum, et plebis merito fiunt tales sacerdotes, qui exemplo deteriore populum destruant, non aedificent. Ex merito enim plebis nonnunquam episcopi depravantur, quatenus proclivius corruant qui sequuntur.

4. Capite languente, caetera corporis membra inficiuntur. Unde et scriptum est: *Omne caput languidum, et omne cor moerens, a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas (Isai. I, 5, 6).* Caput enim languidum doctor est agens peccatum, cujus malum ad corpus pervenit, dum eo vel

peccante, vel prave docente, pestifer languor ad plebes subjectas transfertur.

5. Deteriores sunt qui sive doctrina, sive exemplis, vitam moresque bonorum corrumpunt, his qui substantias aliorum praediaque diripiunt. Hi enim ea quae extra nos, sed tamen quae nostra sunt auferunt; corruptores vero morum proprie nos ipsos decipiunt, quoniam divitiae hominum mores eorum sunt. Multum ergo distant damna morum a damnis temporalium rerum, dum ista extra nos sunt, mores vero in nobis.

CAPUT XXXIX. *De praepositis carnalibus.*

1. Providentia plerumque divini consilii ordinantur praepositi, **327** mundana et exteriora sectantes, ut dum temporalibus rebus se totos impendunt, spirituales tutiorem vitam contemplationis exerceant, quia durae sunt quiete vivere volentium sarcinae curarum episcopaliū. Providet saepe Deus curis deditos saecularibus ad susceptionem regiminis, ut dum hi exteriora sine taedio procurant, spirituales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deserviant.

2. Dei ergo ordinem accusant, a quo instituuntur, qui episcopos condemnant, dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Ex divini enim tabernaculi dispositione ob injurias mundi ferendas, et turbines quosdam, institui episcopos saecularibus curis insistentes, ut hi qui interius superna desiderant, nullo terreno obsistente negotio, liberius hoc quod amant intendant (**Exod. XXVI**).

3. Non est itaque judicandus a plebe rector inordinatus, dum magis noverint populi, sui fuisse meriti perversi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur a Deo vita rectorum, exemplo David peccantis (**II Reg. XXIV**) ad comparationem principum, qui ex merito plebis praevaricantur.

4. Sententia damnantur Cham filii Noe, qui suorum praepositorum culpas in publico produnt; sicut Cham, qui patris pudenda non operuit, sed deridenda monstravit (**Gen. IX, 22**). Habitori Sem meritum, et Japheth, qui reverenter operiunt quae patres suos excessisse cognoscunt, si tamen patrum facta non diligant, sed tantum operiant, nec imitentur. Nam sunt qui praepositos suos perverse judicant, dum

terrenis studiis eos plus viderint esse intentos, si vel parum jam ipsi de spiritualibus cogitaverunt.

5. Rectores ergo a Deo judicandi sunt, a suis autem subditis nequaquam judicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas et nummulariorum mensas proprio evertit flagello, et projecit a templo (**Matth. XXI, 12**), vel etiam sicut dicit Psalmista: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit* (**Psal. LXXXI, 1**).

6. Quod si a fide exorbitaverit rector, tunc erit arguendus a subditis; pro moribus vero reprobis tolerandus magis distringendus a plebe est.

328 CAPUT XL. *De iracundis doctoribus.*

1. Iracundi doctores per rabiem furoris disciplinae modum ad immanitatem crudelitatis convertunt; et unde emendare subditos poterant, inde potius vulnerant.

2. Ideo sine mensura ulciscitur culpas paepositus iracundus, quia cor ejus dispersum in rerum curis non colligitur in amorem unius Deitatis. Meus enim soluta in diversis catena charitatis non astringitur, sed male laxata, male ad omnem occasionem movetur.

CAPUT XLI. *De superbis doctoribus.*

1. Bonus doctor et rector est, qui et in humilitate servat disciplinam, et per disciplinam non incurrit in superbiam.

2. Elati autem pastores plebes tyrannice premunt, non regunt, quique non Dei, sed suam gloriam a subditis exigunt.

3. Multi sunt qui in verbo doctrinae non humiles, sed arrogantes existunt, quique et ipsa recta quae praedicant, non studio correctionis, sed vitio elationis annuntiant.

4. Multi sunt qui non ex consulto aedificandi, sed ex tumore superbiendi docent; nec ut prosint sapientes sunt, sed ut sapientes videantur docere student.

5. Est imitatio prava arrogantium sacerdotum, per quam imitantur sanctos rigore disciplinae, et sequi negligunt

charitatis affectione: videri volunt rigidi severitate, et formam humilitatis praestare nequeunt, ut magis terribiles quam mites aspiciantur.

6. Superbi doctores vulnerare potius quam emendare norunt, **329** Salomone attestante: *In ore stulti virga superbiae* (**Proverb. XIV, 3**), quia increpando rigide feriunt, et compati humiliter nesciunt.

7. Bene alieni peccati curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione et humili conscientia facit. Caeterum qui delinquentem superbo vel odioso animo corripit, non emendat, sed percutit. Quidquid enim protervus, vel indignatus animus protulerit, objurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

CAPUT XLII. *De humilitate praepositorum.*

1. Qui praeficitur ad regimen, taliter erga disciplinam subditorum praestare se debet, ut non solum auctoritate, verum etiam humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissolvatur vita subditorum in vitiis; atque ita auctoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis

severitas existat immoderationis. Haec est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, qua nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quod sancti cum multa constantia redarguerunt etiam principum vitia, in quibus cum summa esset humilitas, loco tamen necessario libere transgressores justitiae increpabant.

2. Aliquando etiam subditis nos oportet animo esse humiliores, quoniam facta subditorum judicantur a nobis, nostra vero Deus judicat.

3. Agnoscat episcopus servum se esse plebis, non dominum; verum hoc charitas, non conditio exigit.

CAPUT XLIII. *De doctrinae discretionem.*

1. Non omnibus una eademque doctrina est adhibenda, sed pro qualitate morum diversa exhortatio erit doctorum. Nam quosdam **330** increpatio dura, quosdam vero exhortatio corrigit blanda.

2. Sicut periti medici ad varios corporis morbos diverso medicamine serviunt, ita ut juxta vulnerum varietates medicina diversa sit, sic et doctor Ecclesiae singulis quibusque congruum doctrinae remedium adhibebit, et quid

cuique oporteat, pro aetate, pro sexu ac professione annuntiabit.

3. Non omnibus ea quae clausa sunt aperienda sunt. Multi sunt enim qui capere non possunt, quibus si indiscrete manifestentur, statim aut detrahunt, aut negligunt.

4. Prima quippe prudentiae virtus est, eam quam docere oporteat aestimare personam. Rudibus populis, seu carnalibus, plana atque communia, non summa atque ardua praedicanda sunt, ne immensitate doctrinae opprimantur potius quam erudiantur. Unde et Paulus apostolus ait: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (I Cor. III, 1, 2)*. Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de coelestibus, nec terrena convenit praedicare, sed mediocriter, ut initia eorum moresque desiderant, edocere.

5. Corvus, dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibus alit, sed tantumdem attendit, donec paterno colore nigrescant, et sic illos frequenti cibo reficit; ita et Ecclesiae doctor strenuus, nisi eos quos docet viderit ad suam similitudinem poenitentiae confessione nigrescere, et, nitore saeculari deposito, lamentationis habitum de peccati recordatione induere, upote adhuc exterioribus, hoc est,

carnalibus, non aperit intelligentiae spiritualis profundiora mysteria, ne dum audita non capiunt, prius incipiant contemnere quam venerari mandata coelestia.

6. Aliter est agendum erga eos qui nostro committuntur regimini, si offendunt, atque aliter cum his qui nobis commissi non sunt; **331** qui si justi sunt, venerandi sunt; si vero delinquent, pro sola charitate, ut locus est, corripiendi sunt, non tamen cum severitate, sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

7. Prius docendi sunt seniores plebis, ut per eos infra positi facilius doceantur. Unde et Apostolus: *Haec, inquit, commenda hominibus fidelibus, qui idonei sunt et alios docere (II Tim. II, 2).*

8. Ingenium boni doctoris est incipientis a laudibus eorum, quos salubriter objurgatos corrigere cupit, sicut apostolus ad Corinthios facit, quos a laudibus inchoat, et increpationibus probat. Sed erant apud Corinthios, qui et laude et increpatione digni essent. Ille vero indiscrete loquitur, qui sic utraque omnibus loquitur, ut omnibus utraque convenire videantur.

CAPUT XLIV. *De silentio doctorum.*

1. Pro malo merito plebis aufertur doctrina praedicationis.
Pro bono merito audientis tribuitur sermo doctore.

2. In potestate divina consistit cui velit Deus doctrinae verbum dare vel cui auferre: et hoc aut pro dicentis aut pro audientis fit merito, ut modo pro culpa plebis auferatur sermo doctoris, modo vero pro utilibus meritis tribuatur. Nam et bonus docet bonum, et malus malum, et bonus malum, et malus bonum, quod tamen fit juxta meritum populorum.

3. Non omnia tempora congruunt doctrinae secundum Salomonis sententiam, dicentis: *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (**Eccle. III, 7**). Non quidem per timorem, sed per discretionem, propter malorum incorrectibilem iniquitatem nonnunquam electos oportet a doctrina cessare.

332 4. Interdum doctores Ecclesiae calore charitatis arduos conticescunt a docendo, quia non est qui audiat, testante

propheta: *Civitates Austri clausae sunt, et non est qui aperiat* (Jerem. XIII, 19).

5. Qui docendi accepit officium, interdum ad tempus facta proximi taceat, quae statim corrigere nequaquam existimat. Nam si corrigere potest et dissimulat, verum est quod consensum erroris alieni habeat.

6. Plerique sancti doctores pro mali pertinacia, quia iniquos emendare nequeunt, his tacere disponunt; sed calorem spiritus, quo aguntur, ferre non sustinentes, iterum in increpationem prosiliunt iniquorum.

CAPUT XLV. *De praebenda sacerdotali protectione in plebe.*

1. Quibus docendi forma commissa est, multum subeunt periculi si contradicentibus veritati resistere noluerint; dum propheta doctorem Ecclesiae instruat ad summum usque justitiae pervenire, cum dicit: *Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion* (Isai. XL, 9); scilicet, ut ita praemineat merito, sicut et gradu. Sequenter, ne forte debeat a docendo timore restringi, audiat: *Exalta in fortitudine vocem tuam, et noli timere*. Unde et Jeremiae ita Dominus ait: *Accinge lumbos tuos, et surge; loquere ad eos; ne formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum*

eorum (**Jerem. I, 17**); unde apparet quia et non timere Dei donum est.

2. Qui personam potentis accipit, et veritatem loqui pavescit, gravi multatur culpa sententia. Multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem occultant, et a bono opere, vel a justitiae praedicatione, rei alicujus formidine aut potestate terrente avertuntur. Sed heu, proh dolor! inde metuunt, quia vel amore rerum saecularium implicantur, vel quia aliquo facinoris opere confunduntur.

3. Multi praesules Ecclesiarum, timentes ne amicitiam perdant, **333** et molestiam odiorum incurrant, peccantes non arguunt, et corripere pauperum oppressores verentur; nec pertimescunt de severitate reddendae rationis, pro eo quod conticescunt de plebibus sibi commissis.

4. Quando a potentibus pauperes opprimuntur, ad eripiendos eos boni sacerdotes protectionis auxilium ferunt; nec verentur cujusquam inimicitarum molestias, sed oppressores pauperum palam arguunt, increpant, excommunicant; minusque metuunt eorum nocendi insidias, etiamsi nocere valeant, *bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus* (**Joan. X, 11**).

5. Sicut pervigil pastor contra bestias oves custodire solet, ita et Dei sacerdos super gregem Christi sollicitus esse debet, ne inimicus vastet, ne persecutor infestet, ne potentioris cujusque cupiditas vitam pauperum inquietet. Pravi autem pastores non habent curam de ovibus, sed, sicut legitur in Evangelio de mercenariis, vident lupum venientem, et fugiunt. Tunc enim fugiunt, quando potentibus tacent, et malis resistere metuunt; de quibus si tacuerint pro eorum iniquitate condemnabuntur.

CAPUT XLVI *De disciplina sacerdotum in his qui delinquant.*

1. Sacerdotes pro populorum iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant, testante Domino per prophetam: *Speculatorem dedi te domui Israel. Si non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua, ille in iniquitate sua morietur; sanguinem autem ejus de manu tua requiram* (**Ezech. III, 17**). Sic enim Heli sacerdos pro filiorum iniquitate damnatus est; et licet eos delinquentes admonuit, sed tamen non ut oportebat redarguit (**I Reg. II**).

2. Sacerdotes exquirere debent peccata populorum, et sagaci sollicitudine unumquemque probare juxta testimonium Domini ad **334** Jeremiam loquentis: *Probatores, inquit, dedite in populo meo robusto, ut scias probare vias eorum (Jerem. VI, 27).*

3. Sacerdotes studio corrigendi facta perscrutari debent subjectorum, ut emendatos lucrificare possint. Sicut autem peccatorem convenit argui, ita justum non exulcerari.

4. Sacerdotes curam debent habere de his qui pereunt, ut eorum redargutione aut corrigantur a peccatis, aut, si incorrigibiles existunt, ab Ecclesia separentur.

5. Atrociter arguuntur qui, decipiendo peccantes, non solum non argunt pro peccato, sed etiam adulanter decipiunt, dicente propheta: *Et erunt, qui beatificant populum istum, seducentes, et qui beatificantur, praecipitati (Isai. IX, 16).*

6. Atrociter iterum arguuntur qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt et spernunt, nec alterius delictum tanquam proprium ingemiscunt. De talibus per Isaiam Dominus comminans dicit: *Qui dicunt: Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die (Isai. LXV, 5).* Inde est quod et Apostolus omnibus omnia factus est (**I Cor. IX, 22**), non imitatione erroris, sed compassionis miseratione; scilicet, ut ita vitia aliena fleret, quemadmodum si tali et ipse implicaretur errore.

7. Boni pastores populi debent delicta deflere et totos se planctibus tradere, imitantes Jeremiam prophetam dicentem: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos populi mei (Jerem. IX, 1)*? Tanquam propria igitur delicta plebis peccata sacerdos flere debet, sed affectu compatiendi, non actione commissi.

8. Nonnulli praesules gregis quosdam pro peccato a communione ejiciunt, ut poeniteant, sed quali sorte vivere debeant, ad melius exhortando non visitant. Quibus congrue sermo divinus increpans comminatur: «Pastores, qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, ejecistis, et non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum» (**Jerem. XXIII, 2**).

9. Bonorum studia sacerdotum multa diligentia etiam parva plebis facta perquirunt, ut dum in minimis subditorum peccatis se acerrimos praestant, de majoribus malis cautos sibi, subjectosque, ac sollicitos faciant.

335 10. Sicut medici morbos imminentes curandos suscipiunt, futuros vero, ne irrepan, medicinae objecto quadam praescientia antecedunt, ita et doctores boni, sic ea quae male acta sunt resecant, ut ea quae admitti possunt, ne perpetrentur, doctrina succurrente praeveniant.

11. Qui blando sermone castigatus non corrigitur, acrius necesse est ut arguatur. Cum dolore enim abscindenda sunt quae leniter sanari non possunt.

12. Qui admonitus secrete de peccato, corrigi negligit, publice arguendus est, ut vulnus, quod occulte sanari nescit, manifeste debeat emendari.

13. Manifesta peccata non sunt occulta correptione purganda. Palam enim sunt arguendi qui palam nocent, ut dum aperta objurgatione sanantur, hi qui eos imitando deliquerunt corrigantur.

14. Dum unus corripitur, plurimi emendantur. Necesse est enim ut pro multorum salvatione unus condemnetur, quam per unius licentiam multi periclitentur.

15. Ita erga delinquentem sermo est proferendus, sicut ejus qui corripitur expostulat salus. Quod si opus est aliquam salutem medicamento verbo increpationis aspergere, lenitatem tamen corde opus est retinere.

16. Doctores nonnunquam durius feriunt increpationibus subditos; qui tamen a charitate eorum quos corripiunt non recedunt.

17. Saepe Ecclesiae censura arrogantibus videtur esse superbia; et quod a bonis pie fit, crudeliter fieri putatur a pravis, quia non discernunt recto oculo, quod a bonis recto fit animo.

18. Notandum est vehementer ab omni pontifice ut tanto cautius erga commissos agat, quanto durius a Christo se judicari formidat; nam sicut scriptum est: *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* (**Matth. VII, 2**).

19. Quotidie namque omnes delinquimus, et in multis erroribus labimur.

336 20. Qui enim nostris delictis clementes sumus, in alieno peccato rigorem tenere nequaquam debemus. Multi aliorum vitia cernunt, sua non aspiciunt. Et cum ipsi maximis criminibus obnoxii teneantur, minora peccata fratribus non dimittunt.

21. Hypocritae trabem in oculo suo consistentem non sentiunt, et haerentem festucam in lumine fratris intendunt.

22. Facilius reprehendimus vitia aliena quam nostra. Nam saepe quae perversa in aliis judicamus, in nobis nocibilia esse minus sentimus; et quod in aliis reprehendimus, agere ipsi non erubescimus.

23. Facilius vitia uniuscujusque quam virtutes intendimus; nec quid boni quisque gesserit agnoscere, sed quid mali egerit, perscrutamur.

CAPUT XLVII *De subditis.*

1. Propter peccatum primi hominis humano generi poena divinitus illata est servitutis, ita ut quibus aspicit non congruere libertatem, his misericordius irroget servitutem. Et licet peccatum humanae originis per baptismi gratiam cunctis fidelibus dimissum sit, tamen aequus Deus ideo discrevit hominibus vitam, alios servos constituens, alios dominos, ut licentia male agendi servorum potestate dominantium restringatur. Nam si omnes sine metu fuissent, quis esset qui a malis quempiam prohiberet? Inde et in gentibus principes, regesque electi sunt, ut terrore suo populos a malo coacerent, atque ad recte vivendum legibus subderent.

2. Quantum attinet ad rationem, *non est personarum acceptio apud Deum (Coloss. III, 25)*, qui mundi elegit ignobilia et contemptibilia, et quae non sunt ut ea quae sunt destrueret, ne gloriatur omnis caro, **337** hoc est, carnalis potentia coram illo. Unus enim Dominus aequaliter et dominis fert consultum, et servis.

3. Melior est subjecta servitus quam elata libertas. Multi enim inveniuntur Deo libere servientes sub dominis constituti flagitiosis, qui, etsi subjecti sunt illis corpore, praelati tamen sunt mente.

CAPUT XLVIII. *De praelatis.*

1. Vir justus aut omni potestate saeculari exuitur, aut si aliqua cingitur, non sub illa curvatur, ut superbus tumeat, sed eam sibi subjicit, ut humilior innotescat. Probatur autem hoc apostolico exemplo, qui data sibi potestate, etiam nec ad hoc usus est quod decebat, sed, dum posset uti, licita abnuit, seseque ut parvulum in medio eorum quibus praeerat ostendit (**I Thess. II, 6, 7**).

2. Qui in appetendis honoribus saeculi aut prosperitatibus mundi instanti desudat labore, et hic et in futuro vacuus invenitur **338** a requie; tantoque sarcinis peccatorum gravatur, quanto a bonis operibus existit alienus.

3. Quanto quisque amplius saecularis honoris dignitate sublimatur, tanto gravius curarum ponderibus aggravatur; eisque magis mente et cogitatione subjicitur, quibus

sublimitatis gradu praeponitur. Nam, ut quidam Patrum ait: *Omne quod supereminet plus moeroribus afficitur quam honoribus gaudet.*

4. Quanto quisque curis mundi majoribus occupatur, tanto facilius vitiis premitur. Si enim vix valet peccata animus devitare quietus, quanto minus occupatione saeculari devinctus?

5. Non statim utile est omne potestatis insigne, sed tunc vere est utile, si bene geratur. Tunc autem bene geritur, quando subjectis prodest, quibus terreno honore praefertur. Potestas bona est, quae a Deo donante est, ut malum timore coerceat, non ut temere malum committat. Nihil autem pejus quam per potestatem peccandi libertatem habere; nihilque infelicius male agendi facultate.

6. Qui intra saeculum bene temporaliter imperat, sine fine in perpetuum regnat; et de gloria saeculi hujus ad aeternam transmeat gloriam. Qui vero prave regnum exercent, post vestem fulgentem et lumina lapillorum, nudi et miseri ad inferna torquendi descendunt.

7. Reges a *recte agendo* vocati sunt, ideoque recte faciendo regis **339** nomen tenetur, peccando amittitur. Nam et viros sanctos proinde reges vocari in sacris eloquiis invenimus, eo quod recte agant, sensusque proprios bene regant, et motus resistentes sibi rationabili discretione componant. Recte enim illi reges vocantur, qui tam semetipsos, quam subjectos, bene regendo modificare noverunt.

8. Quidam ipsum nomen regiminis ad immanitatem transvertunt crudelitatis; dumque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam confestim labuntur, tantoque se tumore cordis extollunt, ut cunctos subditos in sui comparatione despiciant, eosque quibus praeesse contigit non agnoscant. Quibus congrue per Ecclesiastem dicitur: *Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto illis quasi unus ex ipsis* (**Eccli. XXXII, 1**).

9. Dum mundi reges sublimiores se caeteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant; nec regni gloriam qua in saeculo sublimantur aspiciant, sed opus quod secum ad inferos deportent intendant. **340** Si ergo carebunt hujus

temporis gloria, illa agant quae post finem sine fine possideant.

10. Dum Apostolus dicat: *Non est potestas nisi a Deo* (**Rom. XIII, 1**), quomodo Dominus per prophetam de quibusdam potestatibus dicit: *Ipsi regnaverunt, sed non ex me* (**Ose. VIII, 4**)? Quasi diceret, non me propitio, sed etiam summe irato. Unde et inferius per eundem prophetam addidit: *Dabo, inquit, tibi regem in furore meo* (**Ose. XIII, 11**). Quo manifestius elucet bonam malamque potestatem a Deo ordinari; sed bonam propitio, malam irato.

11. Reges quando boni sunt, muneris est Dei, quando vero mali, sceleris est populi. Secundum enim meritum plebium disponitur vita rectorum, testante Job: *Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi* (**Job XXXIV, 30**). Irascente enim Deo, talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur. Nonnunquam pro malitia plebium etiam reges mutantur, et qui ante videbantur esse boni, accepto regno fiunt iniqui.

CAPUT XLIX. *De justitia principum.*

1. Qui recte utitur regni potestate, ita se praestare omnibus debet, ut quanto magis honoris celsitudine claret, tanto semetipsum mente humiliet, proponens sibi exemplum humilitatis David, qui de suis meritis non tumuit, sed humiliter sese dejiciens, dixit: *Vilis incedam, et vilior apparebo ante Deum, qui elegit me* (II Reg. VI, 22).

2. Qui recte utitur regni potestate formam justitiae factis magis quam verbis instituit. Iste nulla prosperitate erigitur, nulla **341** adversitate turbatur; non innititur propriis viribus, nec a Domino recedit cor ejus; regni fastigio humili praesidet animo; non eum delectat iniquitas, non inflammat cupiditas; sine defraudatione alicujus ex paupere divitem facit; et quod justa potestate a populis extorquere poterat, saepe misericordiae clementia donat.

3. Dedit Deus principibus praesulatum pro regimine populorum, illis eos praeesse voluit, cum quibus una est eis nascendi moriendique conditio. Prodesse ergo debet populis principatus, non nocere; nec dominando premere, sed condescendendo consulere, ut vere sit utile hoc potestatis insigne, et dono Dei pro tutione utantur membrorum Christi. Membra quippe Christi fideles sunt populi, quos dum ea potestate, quam accipiunt, optime regunt, bonam utique vicissitudinem Deo largitori restitunt.

4. Bonus rex facilius ad justitiam a delicto regreditur quam de justitia ad delictum transfertur, ut noveris hic esse casum, illic propositum. In proposito ejus esse debet nunquam egredi a veritate. Quod si casu titubare contigerit, mox resurgere.

CAPUT L. *De patientia principum.*

1. Plerumque princeps justus etiam malorum errores dissimulare novit, non quod iniquitati eorum consentiat, sed quod aptum tempus correctionis exspectet, quando eorum vitia vel emendare valeat, vel punire.

2. Multi adversus principes conjurationis crimine deteguntur, sed probare volens Deus clementiam principum, illos male cogitare permittit, istos non deserit. De illorum malo bene istis facit, dum culpas quas illi faciunt isti mira patientia indulgent.

3. Reddere malum pro malo vicissitudo justitiae est: sed qui clementiam addit justitiae, non malum pro malo culpatis reddit, sed bonum pro malo offensis impertit.

4. Difficile est principem regredi ad melius, si vitiis fuerit implicatus. Populi enim peccantes judicem metuunt, et a malo suo legibus coercentur. Reges autem, nisi solo Dei timore metuque gehennae coerceantur, libere in praeceps proruunt, et per abruptum licentiae in omne facinus vitiorum labuntur.

5. Quanto quisque in superiori constitutus est loco, tanto in majori versatur periculo; et quanto splendoris honore excelsior quisque est, tanto, si delinquat, peccator major est. *Potentes enim potenter tormenta patientur (Sap. VI, 7).* Cui etenim plus committitur, plus ab eo exigitur, etiam cum usura poenarum.

6. Reges vitam subditorum facile exemplis suis vel aedificant, vel subvertunt, ideoque principem non oportet delinquere, ne formam peccandi faciat peccati ejus impunita licentia. Nam rex qui ruit in vitiis cito viam ostendit erroris,

sicut legitur de Jeroboam, qui peccavit et peccare fecit Israel (**Eccli. XLVII, 29**). Illi namque ascribitur, quidquid exemplo ejus a subditis perpetratur.

7. Sicut nonnulli bonorum principum Deo placita facta sequuntur, **343** ita facile multi prava eorum exempla sectantur. Plerique autem apud iniquos principes necessitate magis quam voto mali existunt, dum imperiis eorum obediunt. Nonnulli autem sicut prompti sunt sequi reges in malum, sic pigri sunt imitari illos in bonum.

8. Saepe unde mali reges peccant. inde boni justificantur, dum praecedentium cupiditatem et malitiam corrigunt. Nam re vera peccatis eorum communicant, si, quod illi diripuerunt, isti retentant.

9. Cujus peccatum quisque sequitur, necesse est ut ejus poenam sequatur. Neque enim impar erit supplicio, cujus errori quisque par est, ac vitio.

CAPUT LI. *Quod principes legibus teneantur.*

1. Justum est principem legibus obtemperare suis. Tunc enim jura sua ab omnibus custodienda existimet, quando et ipse illis reverentiam praebet.

2. Principes legibus teneri suis, neque in se posse damnare jura quae in subjectis constituunt. Justa est enim vocis eorum auctoritas, si, quod populis prohibent, sibi licere non patiantur.

3. Sub religionis disciplina saeculi potestates subjectae sunt; et quamvis culmine regni sunt praediti, vinculo tamen fidei tenentur **344** astricti, ut et fidem Christi suis legibus praedicent, et ipsam fidei praedicationem moribus bonis conservent.

4. Principes saeculi nonnunquam intra Ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per eandem potestatem

disciplinam ecclesiasticam muniant. Caeterum intra Ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut, quod non praevaleret sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per disciplinae terrorem.

5. Saepe per regnum terrenum coeleste regnum proficit, ut qui intra Ecclesiam positi contra fidem et disciplinam Ecclesiae agunt, rigore principum conterantur; ipsamque disciplinam, quam Ecclesiae humilitas exercere non praevaleret, cervicibus superborum potestas principalis imponat; et ut venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat.

6. Cognoscant principes saeculi Deo debere se rationem reddere propter Ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina Ecclesiae per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit.

345 CAPUT LII. *De Iudicibus.*

1. Ad delictum pertinet principum, qui praevalentes iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus praeferunt. Nam sicut populi

delictum est quando principes mali sunt, sic principis est peccatum quando iudices iniqui existunt.

2. Bonus iudex sicut nocere civibus nescit, ita prodesse omnibus debet. Aliis enim praestat censuram iustitiae, aliis bonitatem. Iudicia sine personarum acceptione suscipit, qui non infirmat iustitiam avaritiae flamma, nec studet auferre alteri quod cupiat sibi.

3. Boni iudices iustitiam ad solam obtinendam salutem aeternam suscipiunt, nec eam muneribus acceptis distribuunt, ut dum de justo iudicio temporalia lucra non appetunt, praemio aeterno ditentur.

4. Omnis qui recte iudicat stateram in manu gestat, et in utroque penso iustitiam et misericordiam portat. Sed per iustitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccantis temperat poenam, ut justo libramine quaedam per aequitatem corrigat, quaedam vero per miserationem indulgeat.

5. Qui Dei iudicia oculis suis proponit, semper timens, tremensque in omni negotio reformidat, ne, de iustitiae tramite devians, cadat; et unde non iustificatur, inde potius condemnetur.

6. Neminem stultorum vel improborum oportet iudicem esse. Nam stultus per ignaviam ignorat iustitiam; improbus per cupiditatem corrumpit ipsam quam didicit veritatem.

7. Gravius lacerantur pauperes a pravis iudicibus quam a cruentissimis hostibus. Nullus enim praedo tam cupidus in alienis quam iudex iniquus in suis.

8. Latrones inaccessis faucibus ac latebrosis latentes, insidias ponunt, isti palam rapacitatis avaritia saeviunt.

346 9. Hostes in alienorum tantum sanguinem intendunt; iudices, quasi crudelissimi carnifices civium, oppressione sua subditorum vitam extinguunt. Qui enim destruant multi sunt, rari sunt autem qui populos legum moderamine regant.

10. Plerumque et boni iudices sunt, sed ministros rapaces habent. Horum figura, ut ait quidam, tanquam Scylla pingitur atque describitur: ipsa quidem humana specie, sed capitibus caninis accincta et circumdata. Non aliter quibusdam potestatibus accidit ut ipsorum humanitatem immanitas iniquorum sociorum perturbet.

11. Saepe iudices pravi cupiditatis causa aut differunt, aut pervertunt iudicia; nec finiunt coepta partium negotia, quousque marsupia eorum qui causantur, exhauriant. Quando enim iudicant, non causam, sed dona considerant; et sicut negligentes sunt in discussione causantium, sic eorum damno solliciti sunt.

12. Judices pravi, juxta prophetae verbum, quasi lupi vespere, non relinquunt in mane (**Soph. III, 3**); hoc est, de praesentis vitae tantum commodis cogitant, non de futuris. Vita enim ista vespere, futura vero mane accipitur. Et bene ait, *quasi lupi*, quia luporum more cuncta diripiunt, et vix pauca pauperibus derelinquunt.

13. Verbosi judices, et elati, ut sapientes videantur, non discutiunt causas, sed asserunt; sicque conturbant iudicii ordinem, dum, non suo contenti officio, aliena praesumunt.

14. Quidam, dum judicare incipiunt, irascuntur, ipsamque iudicii sententiam in insaniam vertunt. De quibus recte per prophetam dicitur: *Qui convertunt in furorem iudicium*. Qui enim iratus iudicat, in furorem iudicium mutat, et ante profert sententiam, quam agnoscat.

15. Furor in iudice investigationem veri non valet attingere, **347** quia mens ejus turbata furore ab scrutatione alienatur iustitiae.

16. Iracundus iudex iudicii examen plene contueri non valet, quia caligine furoris non videt. Qui autem repulso furore discutit, facilius ad contuendam veritatem mentis serenitate consurgit, et sine ulla perturbatione ad aequitatis intelligentiam pervenit.

CAPUT LIII. *De acceptione personarum.*

1. Non est persona in judicio consideranda, sed causa; scriptum est enim: *Non accipias personam in judicio* (**Levit. XIX, 15; Deut. I, 17; Prover. XXIV, 23; Eccle. XLII, 1**). Et iterum: *Non misereberis pauperis in judicio*. Qui enim consanguinitatis vel amicitiae favore, sive inimicitiarum odio, judicium pervertunt, sine dubio in Christum, qui est veritas et justitia, peccare noscuntur.

2. Iniqui judices errant in veritate sententiae, dum intendunt in qualitatem personae, et exulcerant saepe justos, dum improbe defendunt iniquos; qui autem recte praesidere studet, nec partem palpare novit, nec cohibere a justitia didicit.

CAPUT LIV. *De muneribus.*

1. Qui recte judicat, et praemium inde remunerationis exspectat, fraudem in Deum perpetrat, quia justitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecuniae vendit.

2. Bonis male utuntur qui juste pro temporali lucro judicant. Tales quippe ad veritatem non justitiae defensio, sed amor praemii provocat. Quibus si spes nummi subtrahitur, confestim a justitiae defensione recedunt.

3. Acceptio munerum praevaricatio veritatis est. Unde et pro justo dicitur: *Qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitat (Isai. XXXIII, 15, 16).*

348

4. Dives muneribus cito corrumpit judicem. Pauper autem, dum non habet quod offerat, non solum audiri contemnitur, sed etiam contra veritatem opprimitur.

5. Cito violatur auro justitia, nullamque reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat. Plus enim obtinet mentem censoris amor lucri quam aequitas iudicii.

6. Tres sunt munerum acceptiones, quibus contra justitiam humana vanitas militat, id est favor amicitiarum, adulatio laudis et corporalis acceptio muneris. Facilius autem pervertitur animus rei corporeae munere quam gratiae laudisque favore.

7. Quatuor modis pervertitur humanum iudicium, timore, cupiditate, odio et amore. Timore, dum metu potestatis alicujus veritatem loqui pavescimus. Cupiditate, dum praemio muneris alicujus corrumpimur. Odio, dum contra quemlibet adversari molimur. Amore, dum amico vel propinquis praestare contendimus. His enim quatuor causis saepe aequitas violatur, saepe innocentia laeditur.

CAPUT LV. *De testibus.*

1. Et si mendacium gratis dicitur, quanto magis si venale quaeritur? Neque enim deerit multiplex conventus falsorum, si tantum praesentia sit nummorum.

2. Testis falsidicus tribus est personis obnoxius. Primum Deo, quem perjurando contemnit; secundo judici, quem mentiendo fallit; postremo innocenti quem falso testimonio laedit.

3. Unum pene crimen habent, et qui falsitatem promit, et qui supprimit veritatem, quia ille obesse vult, et iste prodesse non vult. Pejor est testis qui laedit quam qui praestare non vult. Nam ille malignus est, iste inutilis.

349 4. Testibus falsis conjunctis tarde mendacii falsitas reperitur. Quod si separati fuerint, examine judicantis cito manifestantur. Nam sicut in unitate pravorum grandis est fortitudo, ita in separatione major infirmitas.

5. Fraudulentiae cito reprehenditur mendacium, falsidicorum enim testimonium sibi non convenit.

6. Iniquus testis, quamvis sua falsitate corpori rebusque impediat, animo tamen nihil damni conferet. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui adversus innocentem falsum testimonium vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert, sed et is qui cito aurem criminibus praebet.

7. Qui metu potestatis veritatem occultat, ejusdem veritatis iracundiam sibi coelitus provocat, quia plus pertimescit hominem quam divinam trepidat indignationem. Beatus cujus testimonio innocens ab scelere objecto purgatur; impius, cujus proditione etiam iniquus perimitur. Neque enim decet Christianum morti obnoxium prodere, et ad effundendum sanguinem infeliciam vocem testificationis praebere. Sermo enim justi hominis tantum ad ministerium debet esse salutis; ira enim indignationis et tribulationis, et immissiones per angelos malos.

CAPUT LVI. *De causidicis.*

1. Negotiorum forensium sectatores propter proximi dilectionem saeculare negotium deserere debent, aut certe,

manente proximi charitate, negotium sequantur terrenum. Sed quia perrarum est ut inter jurgantes charitas maneat, postponenda est rei causatio, ut perseveret dilectio.

2. Antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, **350** eo quod causidici in certaminibus causarum, omissis quae agunt, veluti canes alterutrum sese lacerant, jurgiaque causarum ad injurias suas commutant.

CAPUT LVII. *De oppressoribus pauperum.*

1. Pauperum oppressores tunc se sciant graviori dignos sententia, quando praevaluerint his quibus nocere voluerint. Nam tanto atrocius futuro supplicio condemnandi sunt, quanto hic fortius contra miserorum vitam invaluerint.

2. Audiant iudices, et qui praesunt populis, quia pro temporalibus molestiis, quas plebibus ingerunt, aeterno incendio cremabuntur, testante Domino per Isaiam prophetam: «Iratus, *inquit*, sum super populum meum, et dedi eos in manu tua; non posuisti eis misericordiam, sed aggravasti jugum tuum valde. Descende in pulvere, sede, tace et intra in tenebras. Veniet super te malum, et nescies; et

irruet super te calamitas quam non poteris expiare. Veniet super te repente miseria quam nescis» (Isai. XLVII, 5).

3. Magis mala facientibus quam mala patientibus dolere debemus. Illi enim prava faciendo in malum proficiunt; isti patiundo a malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum in aliis multa operatur bona.

4. Malignantium hominum voluntas nequaquam potest impleri, nisi Deus dederit potestatem. Nam dum homines, Deo permittente, malum quod concupiscunt perficiunt, ipse dicitur facere qui permittit. Inde est quod scriptum est per prophetam: *Si erit malum quod Dominus non fecit*. Verumtamen quod iniqui **351** mala ex voluntate quaerunt, idcirco Deus perficiendi dat potestatem per suam bonam voluntatem, quia de nostro malo ipse multa bona operatur.

5. Quidam, cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt; quo noveris sic Deo subjecta esse omnia, ut et ipsi qui ejus dispositioni adversantur ejus impleant voluntatem.

6. Propterea in hac vita boni judicantur a malis, ut iterum in illa vita mali judicentur a bonis; sive ut etiam sit hic bonis temporalis afflictio, et illic aeterna remuneratio.

7. Idcirco sunt necessarii mali, ut quoties boni offundunt, flagellentur ab illis. Hinc est quod Assur virgam furoris sui

testatur Dominus (**Isai. X, 5, 7**); sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit, ut Deus per illos in eos saeviat quos flagellando emendare desiderat. Sed ille justissima voluntate, illi vero saepe crudeli intentione, sicut per Prophetam de eodem Assur dicitur: *Ipse autem non sic arbitratur, sed ad conterendum paratum est cor ejus.*

8. Atrocem super eos divinum furorem venturum, qui existunt persecutores et violenti fidelibus. Consolando enim per prophetam Deus suos, ita judicare promittit adversarios: *Eos, inquit, qui judicaverunt te, ego judicabo; et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi a musto, sanguine suo inebriabuntur.* (**Isai. XLIX, 25, 26**).

9. Habet aliquem usum et malorum iniquitas, quod electos Dei suis morsibus laniant, ac per hoc vita impiorum sibi deperit; justorum autem non perit, sed proficit, dum eos mali per tribulationis exercitium ad praesentem odiendam vitam et futuram desiderandam erudiunt.

10. Interdum enim prodest perversorum pravitas utilitati justorum, dum eos malitia sua erudiunt et ad regna coelorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplis Israeliticae plebis, quae tunc durius agebatur in Aegypto (**Exod. III**), quando oportebat eam per Moysen ad

terram repromissionis vocari, et ex malis quae in Aegypto patiebatur discedere, et ad promissam patriam festinare.

11. Iniqui, dum constantiam iusti in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum adversa ostentant, **352** nec vincunt, tandem de suae perversitatis insania confunduntur.

12. Stulti contra bonos studium semper assumunt, quibus dum prosperitas elucet, jactanter de suis meritis gloriantur, et bonorum atque justorum afflictionibus detrahunt; dumque eis adversa contigerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi convertuntur.

13. Quidam simplicium nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes, juxta prophetam: *Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui praevaricantur et inique agunt* (**Jerem. XII, 1**)? Qui ergo hoc dicunt, non mirentur quod pravorum hominum temporalem et caducam felicitatem aspiciunt; sed magis novissima eorum intendant, quanta illis post haec aeterna supplicia praeparentur, dicente propheta: *Ducunt in bonis dies suos, et subito ad inferna descendunt.* (**Job XXI, 13**).

CAPUT LVIII. *De tribulatione justorum.*

1. Justus in adversis probari se cognoscat, non dejici.

2. Viri sancti plus formidant prospera quam adversa, quia Dei servos prospera dejiciunt, adversa vero erudiunt. Ideoque sancti viri constantia ita portare debet adversa, ut frangi non queat.

3. Tunc magis sunt Dei oculi super justos, quando eos affligi ab iniquis providentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur aeterna, quando praesenti tribulatione probantur.

4. Omnes vitae hujus tribulationes aquis comparantur praetereuntibus; **353** propterea, quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeriter transit.

5. Qui vitae futurae praemia diligenter excogitat, mala omnia vitae praesentis aequanimiter portat, quoniam ex illius dulcedine hujus amaritudinem temperat, et ex aeternitate illius brevitatem hujus despicit transitoriam.

6. Gravari diverso malo temporali pro utilitate eorum est, quod vitae istius mala perferunt, quia cum dolore gravantur, cupiditatis, et luxuriae, vitiorumque caeterorum mala non appetunt.

7. Plus prodesse saluti tentationes saeculi quam prosperitates (constat), nam ex prosperitate in deterius itur, ex tentationis dolore in melius proficitur.

8. Unusquisque ad tentationem animum praeparare debet (**Eccli. II, 1**). Minus enim dum speratur tentatio, gravat; dure autem premit, si non sperata advenerit.

9. Sapientis est contra omnia adversa ante meditari; nec inveniri casus debet, quem non consilia ejus praeveniant.

CAPUT LIX. *De amatoribus mundi.*

1. Mundi amatores non solum ex eo rei sunt quod infima pro summis appetunt, verum etiam et miseri per hoc, quod gravi aerumna ad ipsa desiderata pertingunt.

2. Gravius torquetur impius mundi exaggerando commoda, quam justus tolerando adversa. Qui enim bona mundi diligit, velit, nolit, timoris et doloris poenae succumbit. Quique plusquam oportet res transitorias diligunt, majorem sibi

ingerunt dolorem res ablatae quam amorem parturiebant possessae. Cum gravi enim dolore amittuntur quae cum magno amore habentur. Minus autem carendo dolemus quae minus possidendo diligimus.

3. Sciant saeculi lucra sectantes quantum sint vana vel adversa quae diligunt, quae etiam nec in hoc saeculo sine contritione gravi conquirunt, et pro quibus in futuro supplicio poenas dabunt.

354

4. His qui in voluntate saecularium desideriorum persistunt, bene per testimonium prophetae dicitur: *Factus est Ephraim panis subcinericius, qui non reversatur* (**Ose VII, 8**); id est, ita obruuntur caecitate saecularis amoris, ut nunquam resipiscant ad Deum amorem retorquere mentis.

5. Multis mortuus est mundus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim saeculi diligunt, et tamen ipsa, quae diligunt, minime consequuntur; in utroque vacui, quia et futura perdunt, et praesentia non acquirunt.

6. Egestas est electorum, quod peregrinantur a bonis sempiternis, et in hoc exsilio diutius remorantur. Egestas est reproborum, quod abundant divitiis, et virtutibus vacuantur, seque esse inopes nesciunt. Quod probatur per Apocalypsim Joannis, qui contra hujus mundi amatores sic ait: *Dicis quod dives sum, et locuples, et nullius egeo; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et caecus, et nudus* (**Apoc. III, 17**).

7. Gloriam temporalem sequaces, etsi nitidi sunt foris fulgore potentiae, interius tamen vacui sunt elatione superbiae; sicuti calami exterius quidem nitent, sed interius vacuantur.

8. Ob hoc reprobi exterius, ut calami, nitidi; interius vacui. Electi vero exterius, quasi arborum cortices, foedi; interius vero solidi.

9. Qui pretioso cultu incedunt, audiant prophetam, quemadmodum detestatur eorum corporalia ornamenta, et quos successus habeat cultus compositus et ornatus, hoc est, *pro suavi odore fetorem, et pro zona funiculum* (**Isai. III, 24**), et caetera.

10. Legant prophetam divites, quorum spes opulentia est, et **355** audiant eum dicentem: *Vae qui opulenti estis* (**Amos VI, 1**)! Quanto enim quisque potentia minor est, tanto magis liber a peccato est. Nam patrimonium grande tentatio est:

11. Plus venerantur homines in hoc saeculo pro temporali potentia, quam pro reverentia sanctitatis. Suspiciunt enim quod magis sunt divites, et quod homines sunt, omnino despiciunt.

12. Sunt quidam justi, qui sine laesione cujusquam suis rebus utuntur. Item sunt quidam divites humiles, quos non inflat superbia rerum, veluti plerique fuerunt sancti Veteris Testamenti, qui et affluebant divitiis, et tamen humilitate pollebant. At contra quosdam superbos divites rerum copia facit elatos, quorum non sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimen in rebus non est, sed in usu agentis.

13. Est et elatio pauperum, quos nec divitiae elevat, et voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem plusquam superbi divites condemnantur.

14. Securus vult esse dives, pauper esse non vult. Sed quomodo erit dives quietus, quem suis stimulis res ipsae, ne careantur, semper faciunt inquietum? Et ideo eligit cupiditas inquietum esse, et timidum divitem, quam securum paucosumptu contentum esse et pauperem.

15. Bonis bene utuntur qui divitiis sibi concessis in rebus salutaribus pertruuntur. Bonis male utuntur qui aut juste pro temporali lucro judicant, aut aliquid boni pro vanae gloriae appetitu faciunt. Malis male utuntur qui noxias cogitationes operibus pravis perficiunt. Bene malis utuntur qui luxuriam carnis conjugali honestate praestringunt. Sed sicut malo bene uti bonum est, sic bono bene uti melius est. Et sicut bono male uti malum est, sic malo male uti pessimum est.

356 CAPUT LX. *De amatoribus misericordiae.*

1. Graviter in Deum delinquant qui, divitiis a Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in usibus pravis utuntur. Nesciunt enim impertire pauperibus, oppressis subvenire despiciunt; et inde magis augent delicta unde redimere debuerunt.

2. Hoc habet tantum bonum possessio praesentium rerum, si vitam reficiat miserorum; praeter hoc tentatio est mundi lucrum; tantoque majora supplicia in futurum dabunt, quanto

et ipsa majora sunt: *Potentes enim potenter tormenta patientur* (**Sap. VI, 7**).

3. Terrena omnia servando amittimus, largiendo servamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatum. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus, quia aut nos illas moriendo deserimus, aut illae nos viventes deserunt.

4. Pro diversitate usus alii de rebus mundanis pereunt, quas cupidius rapiunt; alii vero salvantur, dum in eorum pulchritudine conditoris pulcherrimam providentiam laudantes mirantur; vel dum per misericordiae opus eis coelestia bona mercantur.

5. Misericordia a compatiendo alienae miseriae vocabulum sortita est. Nullus autem in alio misericors esse potest, qui prave vivendo in se misericors non est. Qui enim sibi nequam est, cui bonus est?

6. Nulla scelera eleemosynis posse redimi, si in peccatis quis permanserit. Tunc fructu eleemosynarum indulgentia conceditur, quando a scelerum opere desinitur. Verum est quod peccata omnia misericordiae operibus expurgantur, sed si jam caveat peccare, qui misericordiam impertitur. Caeterum nulla est delicti venia, **357** quando sic praecedit misericordia, ut eam sequantur peccata.

7. Non est eleemosyna, quae gloria magis causa quam misericordiae impertitur intuitu.

8. Quali enim intentione ab unoquoque largitur, taliter et apud Deum recipitur. Qui ergo de bono laudem praesentem appetit, spem perdit et gloriam mercedis in futuro non recipit.

9. Dum enim causa jactantiae pauper pascitur, etiam ipsum misericordiae opus in peccatum convertitur.

10. In tantum eleemosynarum opera peccata extinguunt, atque ad regnum saeculi futuri proficiunt, ut etiam iudex coelestis in futuro iudicio veniens, in dextera consistentibus dicat: *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et operuistis me.* Quibus etiam bene promittit, dicens: *Venite, benedicti Patris mei, percipite paratum vobis regnum.* His autem, quos nulla praecedentia eleemosynarum facta sequuntur, aeterni iudicis voce sic dicitur: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere.* Quibus iuste dicitur: *Discedite a me, maledicti, in*

ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus (Matth. XXV, 35).

11. Qui hic misericordiam non impertit, illic pietatis fructum non invenit: exemplo ardentis divitis, qui in inferno ad tenuissima petenda compulsus est, qui hic tenuissima negare studuit. Quid retribui subtilius, quid districtius poterat? Guttam aquae ardens petiit, qui micras panis negavit Sero dives oculos aperuit, quando Lazarum pauperem requiescentem vidit, quem jacentem ante januas videre despexit (**Luc. XVI, 24**).

12. Non solum qui esurienti, et sitiendi, et nudo, beneficium largitatis impendit, vel si quid aliud indigenti largitur, sed et qui inimicum diligit, et qui lugenti affectum compassionis et consolationis impertit, aut in quibusdam necessitatibus consilium adhibet, **358** eleemosynam procul dubio facit. Nam et doctrinae bonum eleemosyna est, et misericordia carnali eminentior est.

13. Quicumque non egens poscit, etiam si indigentem se simulet, ex toto illi corde commisereri oportet. Et licet ille fortasse falsam indigentis speciem praeferat, is tamen qui simpliciter impertit fructum misericordiae non amittit.

14. Quamvis quisque sit egens, nullus tamen unde tribuat indigenti, excusationem inopiae potest obtendere, quando ex praecepto Salvatoris etiam calicem aquae frigidae praecipiamur indigenti praebere (**Matth. X, 42**). Nam si aliud non habentes, idipsum benigne tribuamus, mercedem procul dubio non amittimus. Caeterum si amplius possumus, et egestatem simulando minus largimur, non egentem, sed Deum fallimus, cui conscientiam nostram abscondere non possumus.

15. Duae sunt eleemosynae: una corporalis, egenti dare quidquid potueris; altera spiritualis, dimittere ei a quo laesus exstiteris. Harum prima adhibenda est miseris, secunda malis. Erit ergo quod semper impertias, etsi non pecuniam, saltem gratiam.

16. Non est eleemosyna cum murmuratione praebenda, ne, comitante tristitia, merces pereat dispensata. Tunc autem bene tribuitur, quando cum mentis hilaritate praebetur. Unde et Apostolus: *Hilarem, inquit, datorem diligit Deus* (**II Cor. IX, 7**). Metuendum est itaque ne pauper aut cum taedio nostra oblata suscipiat, aut ne omnino praetermissus moerens tristisque recedat.

17. De rapinis alienis eleemosynam facere non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris. Unde et Salomon: *Qui offert, inquit, sacrificium de rapina pauperum, tanquam si quis victimet filium in conspectu patris sui* (Eccli. XXXIV, 24). Qui enim injuste tollit, juste **359** nunquam distribuit, nec bene alteri praebet quod ab alio male extorquet.

18. Magnum scelus est res pauperum praestare divitibus, et de sumptibus inopum acquirere favores potentum; arenti terrae aquam tollere, et flumina, quae non indigent, irrigare.

19. Nonnunquam largitas divitum prodiga, non ad utilitatem, sed ad elationem effunditur: comparata hypocritis, qui non ad aedificationem docent audientium sed ad suae gloriae exaggerandum cothurnum.

20. Reprehensibilis est superflua effusio largitatis. Nam qui modum servat avarus nulli est, sed omnibus largus est.

21. Dispensator non debet esse prodigus, sed discretus; largiri enim debet quantum oportet, ut, tenendo mensuram in uno, sufficiat plurimis.

CAPUT LXI. *De brevitae vitae.*

1. Tantum enim in hac vita est licitum operari bonum; illic namque non jam operatio exspectatur, sed retributio meritorum.

2. Haec vita impiis longa et grata est, in oculis autem justorum amara et brevis est. Et licet vita ista brevis sit, moras tamen sibi fieri creditur, quia, quantumlibet breve sit temporis spatium, tametsi viventi parum est, amanti procul dubio longum est.

3. Qui vitae praesentis longitudinem non de suo spatio, sed de ejus fine considerat quam sit brevis et misera, satis utiliter pensat. Vita enim praesens, quia ipsis suis incrementis deficit, brevis est; suo enim augmento perit, dum id quod videtur in futuro proficere in praeterito deficit. Item ex ipso esse brevis **360** vita praesens ostenditur, ex eo quod non permanet, sed finitur. Tela enim consummatur filis, et vita hominis expletur diebus singulis.

4. Quod diu in hac vita vivitur, quaeritur utrum augmentum an rectius detrimentum dicatur. Sed quomodo possit recte dici augmentum, quod per dimensiones aetatum ad mortis tendit detrimentum?

5. Qui vitam longam quaeris, ad eam tende vitam, pro qua Christianus es, id est, aeternam; non ad istam, de qua ad erudiendum te descendit vita aeterna, id est, Christus Verbum carni conjunctum. Haec est enim vita vitalis, nostra ista vita mortalis est.

6. Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo. Nam vere tunc vivere quisque creditur, si secundum saeculum moriens in solo Deo vivere delectetur.

7. De mora vitae istius taedium patitur justus, eo quod ad desideratam patriam tarde perveniat, et vitae praesentis aerumnas serius amittat.

CAPUT LXII. *De exitu.*

1. Quamvis sancti ab hujus vitae aerumnis liberari se cupiant, cito volentes exire de corpore, Dei tamen

dispositione plerumque diu in hac vita versantur, ut per longa tolerantiae experimenta solidius eorum patientia roboretur.

2. Multi odio vitam habent, et tamen mori timent; quod plerisque in angustia contingere solet, sicque contrario affectu et vivendi habent taedium, et moriendi metum.

3. Sollicite debet unusquisque vivere et semper terminum vitae suae considerare, ut de contemplatione illius animus se semper ad alta sustollat, et hujus saeculi blanditias caveat. Scriptum est enim: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis (Eccli. VII, 40).*

361

4. Venturi exitus ignorantia incerta est, et dum mori quis non existimat, tollitur. Unde unusquisque festinet ne in iniquitatibus suis rapiatur, simulque finiatur vita cum culpa. Nam incentor diabolus eos quos viventes accendit ad vitia, subito morientes pertrahere nititur ad tormenta.

5. Saepe divites in hac fallaci vita, dum de potentiae gloria vel rerum abundantia gestiunt, repente hora qua nesciunt improvise exitu rapiuntur, atque absorbente profundo, cruciandi aeternis gehennae incendiis deputantur. De quibus per Prophetam dicitur: *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt (Job. XXI, 13).*

6. Iniquus moriens, qui imitatione sui multos ad culpam traxerat delectatione peccati, multos a culpa revocat terrore tormenti. Quod etiam Psalmista testatur dicens: *Laetabitur justus, cum viderit vindictam impiorum, manus suas lavabit in sanguine peccatorum* (Psal. LVII, 11). In peccatorum enim morientium sanguine justus lavat manus, quia dum eorum poena conspicitur, conspicientis vita mundatur. Cujus enim talis crudelis exitus cernitur, non solum qui viderit, refugit, sed alios etiam ab imitatione illius, quanta valuerit exhortatione, compescit.

7. In exitu vitae animae electorum nimio terrentur metu, incerti, utrum ad praemium an ad supplicium transeant.

8. Quidam autem electi in fine suo purgantur a levibus quibusdam peccatis; quidam vero in ipso suo fine hilarescunt aeternorum contemplatione bonorum.

9. Quamvis enim quis in hac vita sit justus, tamen dum ex corpore isto egreditur, pertimescit ne dignus supplicio sit. Nullus enim homo absque peccato; nec aliquis potest de Dei esse securus judicio, cum etiam et de otiosis verbis reddenda sit ratio.

10. Finem justorum optimum vocatio tranquilla commendat, ut ex eo intelligantur sanctorum habere consortium

angelorum, ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

11. Pravos autem homines apostatae angeli excipiunt morientes, ut eis sint ipsi tortores in poenis, qui fuerunt suasores in vitiis.

362

12. Etsi pietas pro defunctis fidelibus flere jubeat, fides tamen pro eis lugere vetat. Illi enim deplorandi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit, non quos coelestis aula laetificandos includit.